«DİVANÜ LÜĞAT-İT-TÜRK»ÜN QRAMMATİK GÖSTƏRİCİSİ VƏ ONUN ƏHƏMİYYƏTİ

Azərbaycanda nəşr olunan elmi kitablarda bir qayda olaraq indeks verilmir. Yalnız son dövrlərdə bəzi əsərlərin indeksi də hazırlanaraq kitabların sonuna əlavə edilir. Halbuki bunsuz əsərin elmi dəyəri xeyli aşağı düşür. Çünki indeks olmadan oxucu kitabda adı çəkilən və onu maraqlandıran hər hansı müəllif, tarixi şəxsiyyət, tayfa, yer adı və s. dərhal tapmaq imkanına sahib olmur, bunun üçün bütün kitabı vərəqləmək məcburiyyətində qalır, dolayısı ilə kitabdan səmərəli şəkildə istifadə edə bilmir.

Ölkəmizdə, təəssüf ki, əsərlərin qrammatik göstəricisini hazırlamaq da dəbdə deyil. Bunun səbəbi hər şeydən əvvəl ondadır ki, qrammatik göstərici hazırlamaq çox ağır, üzücü, hətta məşəqqətli işdir. İkincisi, bəzi alimlərin fikrincə, qrammatik göstərici özlüyündə elmi deyil, texniki işdir və ona sərf edilən vaxta, enerjiyə və zəhmətə dəyməz. Üçüncüsü, bu tipli göstəricilər gənc tədqiqatçıları tənbəlləşdirir, hazıra nazir edir, onların axtarış həvəsini azaldır, az qala, elmdən uzaqlaşdırır. Mən bu düşüncələri paylaşmıram.

Məlum olduğu kimi, bu il dahi türk dilçisi Mahmud Kaşğarinin 1.000 illik yubileyi bütün dünyada qeyd edilir. Bir əhli-qələm və türkoloq olaraq mən də bu bayrama öz töhfəmi vermək üçün bəzi layihələri gerçəkləşdirməyə çalışdım. Əziz müəllimim və böyük dostum professor Tofiq Hacıyevin tövsiyəsi ilə «Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğat-it-türk» əsərinin morfologiyası» mövzusunda doktorluq işimi bitirdim və müdafiəyə təqdim etdim. Nəzərdə tutulan plana uyğun olaraq əsərin rus dilinə tərcüməsini, habelə «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it-türk» əsəri» adlı monoqrafiyamı da

nəşriyyata verdim. Ümid edirəm ki, bu ilin sonuna qədər, yəni yubiley başa çatmadan bunlar işıq üzü görəcək.

Bir neçə ay bundan əvvəl «Mahmud Kaşğarinin 1.000 illik yubileyinə 1.000 biblioqrafik göstərici»[1] adlı əsəri çap etdirmişdim. Bu ilin may ayında Ankarada Hacəttəpə Universiteti Türkiyyat Araşdırmaları İnstitutu tərəfindən keçirilən «Mahmud Kaşğari və dönəmi» adlı beynəlxalq simpoziumda müxtəlif ölkələrdən gələn həmkarlarım bu göstəricini böyük maraqla qarşıladılar. Daha sonra həmin mövzuda axtarışları davam etdirərək Mahmud Kaşğari və onun «Divan»ı barədə müxtəlif dillərdə və dövrlərdə yazılmış təqribən 1.300 əsərin adını ehtiva edən yeni göstəricini divanşünasların istifadəsinə təqdim etmək fikrinə düşdüm. Həm də genişləndirilmiş biblioqrafik göstərici ilə qrammatik göstəricini eyni kitabda birlikdə vermək qərarına gəldim. Zənnimcə, bu, alimlər və mütəxəssislər üçün daha rahat və səmərəli olacaq.

«Divanü lüğatittürk»ün qrammatik göstəricisi əsərdə işlənmiş isim, sifət, say, əvəzlik, zərf və felləri əmələ gətirən şəkilçiləri əhatə edir. Burada əsas məqsəd XI əsrdə türkcənin sözyaratma və sözdüzəltmə imkanlarını göstərmək, dilin zənginliyini və qüdrətini, qrammatik ifadə vasitələrinin genişliyini gözlər önünə sərməkdir.

İltisaqi dil olmaq etibarilə türk dillərində sözdüzəldici şəkilçilərin sayı olduqca çoxdur. Məsələn, N.Uzun, L.Uzun, Y. Aksan və M.Aksan çağdaş türk dilində bu qəbildən 191 şəkilçi[2], Həmzə Zülfüqar təqribən 170 şəkilçi[3] olduğunu bildirmişlər. Biz Zeynəb Korkmazın müasir türk dilinin morfologiyasına həsr olunmuş fundamental kitabında sözdüzəldici şəkilçilərin ümumi sayını 193 olaraq təsbit etdik ki, bunlardan 61-i adlardan isim düzəldir[4].

Təbii ki, çağdaş türk dillərində Şərq, Qərb mənşəli bir sıra alınma şəkilçilər də vardır. Məsələn, Azərbaycan ədəbi dilində ərəb mənşəli -iyyə (səh+iyyə), -iyyət (cəm+iyyət), -iyyat

---

[1] Ramiz Əskər. Mahmud Kaşğarinin 1.000 illik yubileyinə 1.000 biblioqrafik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 96 s.

[2] N.E.Uzun, L.S.Uzun, Y.K.Aksan, M.Aksan. Türkiye Türkçesinin Türetim Ekleri Bir Döküm Denemesi. Ankara: 1992, s. 23.

[3] Hamza Zülfikar. Terim Sorunları ve Terim Yapma Kılavuzu. Ankara: 1991, s. 48.

[4] Zeynep Korkmaz. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: 2003, TDK, s. 33-136.

(ədəb+iyyat), -at, -ət (tədqiq+at, qəfl+ət), -i, -vi (elm+i, lüğə-+vi), fars dilindən keçmə -dar (heyvan+dar), -keş (zəhmət+keş), -şünas (təbiət+şünas), -stan (gül+ü+stan) kimi çoxlu şəkilçi, Şərq və Qərb mənşəli -izm (sosial+izm), -ist (material+ist) kimi şəkilçilər, na- (na+razı), ba- (ba+xəbər), bi- (bi+-vəfa), anti- (anti+faşist), a- (a+normal) kimi önşəkilçilər və s. mövcuddur.

S.Cəfərov şəkilçiləri sözdüzəldici (leksik-qrammatik) və sözdəyişdirici (qrammatik-leksik, qrammatik) olmaqla iki qrupa bölür[1]. Bu bölgü DLT üçün də məqbuldur. Lakin biz burada sırf texniki səbəblərə görə həmin qrupları fərqləndirmirik və hamısını birlikdə veririk.

«Divan»da müxtəlif şəkilçilər vasitəsilə eyni kökdən yaranan sözlər kifayət qədərdir. Əyanilik naminə bir neçə misal göstərək: *baş* kökündən *baş+ak «*təmrən, ox başlığı» (I, 380)*, baş+ğak* «sümük çıxıntısının üstü» (I, 457)*, baş+ğan* «xalqın başçısı; böyük bir balıq» (I, 430), *baş+ğıl* «başı ağ» (I, 464)*, baş+ıl* «başı ağ» (I, 392)*, baş+mak* «ayaqqabı» (I, 454), *baş+-nak* «zirehsiz və dibilqəsiz adam» (I, 454)*, baş+tar* «oraq» (I, 444) sözləri və s. yaranır. Eləcə də *öl-* kökündən *öl+məs* «ölməz» (III, 48), *öl+üg* «ölü» (I, 65), *öl+üm* (II, 110)*, öl+üt* «öldürmə» (I, 124) sözləri*, kıs-* kökündən isə *kıs+ğa* «qısa» (II, 40), *kıs+ğaç* «kəlbətin, qısğaç» (I, 444), *kıs+ığ* «həbs; sıxıntı» (I, 377), *kıs+ır* «qısır» (III, 80), *kıs+mak* «üzənginin iki yanında olan qayış; ilgəkli ip, kəmənd» (II, 225), *kıs+rak* «qısraq, madyan» (III, 83) kimi sözlər meydana gəlir.

Bu tipli misalların sayını ismlər, fellər, sifətlər üzrə istənilən qədər artırmaq olar.

Çağdaş türkcədə feldən isim yaradan şəkilçilərin sayı 51 olaraq hesablanmışdır[2]. Zeynəb Korkmazın həmin kitabında bu rəqəm 79-dur[3]. Qədim və orta türk dövrünə aid mətnlərdə fellərdən isim düzəldən şəkilçilər də çoxdur. Məsələn, Annemari fon Qaben əski türkcədə feldən isim yaradan 31 şəkilçi[4],

---

[1] S.Cəfərov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Maarif, 1982, s. 155-157.
[2] G.Mungan. Türkçede Fiillerden Yapılmış İsimlerin Morfolojik ve Semantik Yönden İncelenmesi. İstanbul: Simurg, 2002, s. 47.
[3] Zeynep Korkmaz, həmin əsər, s. 67-109.
[4] Annemari von Gabain. Eski Türkçenin Grameri. Ankara: 2000, s. 51-55.

Tələt Təkin isə Orxon abidələrində 26 şəkilçi[1] olduğunu yazmışdır. Nəcməddin Hacıeminoğlu qaraxanlıcada bu qəbildən 17 şəkilçinin[2] varlığından söz açmış, Robert Dankoff və Ceyms Kelli isə DLT-də 13 şəkilçi[3] qeydə almışlar. Bizim qrammatik göstəricidə adlardan isim yaradan şəkilçilərin miqdarı 30-dan artıq, fellərdən isim yaradan şəkilçilərin sayı isə 25-dən çoxdur.

Zeynəb Korkmazın həmin kitabına görə, çağdaş türkcədə adlardan fel yaradan 26 şəkilçi[4], fellərdən fel yaradan 27 şəkilçi mövcuddur [5]. Əhməd Bican Ərcilasun «Qutadğu Bilig»də felə həsr olunmuş monoqrafiyasında fellərdən fel düzəldən 21 şəkilçi göstərmişdir[6]. Təqribən 13 min misra olan bu irihəcmli bədii əsərdə morfoloji baxımdan situativ məqamların çoxluğu diqqəti cəlb edir və orada bütün şəkilçilərə rast gəlmək mümkündür. DLT-də isə misallar bir qayda olaraq III şəxsin təkində verilir və məxsusən göstərilməmişsə, müvafiq misallar tapmaq çox çətindir. Bizim tərtib etdiyimiz göstəricidə bu rəqəm adlardan fel yaradan şəkilçilər üzrə 40-a yaxın, fellərdən fel yaradan şəkilçilər üzrə isə 50-dən artıqdır.

«Divan»da adlardan sifət yaratmada təqribən 15, fellərdən sifət düzəltmədə 15 şəkilçi, zərflərin əmələ gəlməsində isə 7 şəkilçi iştirak edir.

Ayrı-ayrı nitq hissələri və ya bölmələr üzrə baxdıqda, şəkilçilərin miqdar etibarilə çoxluğu diqqətimizi cəlb edir. Məsələn, «Divan»da sifətin yaranması çağdaş dilimizdə olduğundan xeyli fərqlənir. Burada sifətlər *-lığ, -lig, -luğ, -lüg, -sız, -siz, -suz, -süz, -lık, -lik, -luk, -lük, -kı, -ki, -dak, -dük, -da+kı, -də+ki, -al, -əl, -ıl, -il, -ul, -ül, -ğıl, -kil, -kin, -kül, -çıl, -çil, -sığ, -siğ, -sak, -sək, -suk, -sük, -ğak, -gək, -ağu, -əgü, -əz, -üz, -rək, -ut, -üt, -ru, -mul, -sal, -çın, -ğ, -ığ, -ig, -uğ, -üg, -k, -ık, -ik, -uk, -ük, -ınç, -inç, -unç, -ünç, -nçu, -ınçı, -inçi, -unçu, -ünçü, -(ı)nçığ, -*

[1] Talat Tekin. Orhon Türkçesi Grameri. İstanbul: 2003, s. 90-94.
[2] Necmettin Hacıeminoğlu. Karahanlı Türkçesi Grameri. Ankara: 2003, s. 18-27.
[3] Mahmud al-Kashghari. Compendium of the Turkic Dialects (Diwan Lughat at-Turk). Edited and Translated with İntroduction and İndices Robert Dankoff in collaboration with James Kelly. Harvard: part III, 1985, p. 317-318.
[4] Zeynep Korkmaz, həmin əsər, s. 33-136.
[5] Zeynep Korkmaz, həmin əsər, s. 33-136.
[6] Ahmet Bican Ercilasun. Kutadgu Bilig Grameri. Fiil. Ankara: 1984, s. 21-45.

(ı)*nçak, -ğun, -ğın, -gin, -kun, kın, -kin, -ğak, -ğuk, -druk, -lak, -lək, -ma, -mə, -ğa, -gə, -yuk, -yüg, -ın, -in, -un, -ün, -nak, -ğıl, -u, -ağan, -əgən -p, -m* və sair şəkilçilər vasitəsilə yaranır ki, bunlardan bir çoxu müasir dilimizdə işlənmir.

DLT-də fel, xüsusən də felin təsriflənməyən növü müasir dilimizdən bəzi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Hər şeydən əvvəl həmin dövrdə hərəkət adları indikindən daha zəngin olmuş, hazırda işlədilən *-mak*, *-mək* və *-ış*, *-iş*, *-uş*, *üş* şəkilçiləri ilə yanaşı *-ık, -ığ*, *-ig* və *-ğu, -gü, -sığ*, *-sig, -suğ, -süg* şəkilçiləri də hərəkət adları yaratmışdır.

Feli sifətlərdə də bəzi fərqlər müşahidə olunur. Burada da şəkilçilərin çoxluğu və zənginliyi diqqəti cəlb edir. Misal üçün, «Divan»da işlənmiş *-duk, -düg, -ğu, -gü, -ku, -kü, -ındı, -indi, -undı, -ündi*, *-daçı, -dəçi, -taçı, -təçi, -ğuçı, -güçi, -kuçı, -ığsak, -igsək*, *-ğlı, -ığlı, -igli, -uğlu, -ügli, -ğlık, -glik, -ığlık, -iglık*, *-ığsı, -igsi*, *-ğsık, -gsik, -ğuluk, -gülük*, *-ğusuz*, *-güsüz, -ındı, -indi, -undi, -ündi* şəkilçiləri müasir dilimizdə yoxdur, *-ası, -əsi, -r, -ar, -ər, -ır, -ir, -ur, - ür, -mas, -məs, -mış, -miş, -an, -ən, -ğan, -gən,* şəkilçiləri isə müştərəkdir. Əvəzində *-acaq, -əcək, -malı, -məli, -dığı, -diyi, -duğu, -düyü* şəkilçiləri ilə yaranan feli sifət formaları DLT-də görünmür.

Feli bağlamalara gəlincə, burada da fəqliliklər və bənzərliklər müşahidə olunur. Məsələn, DLT-də işlənmiş feli bağlama şəkilçilərindən *-ğalı, -kalı, -gəli* dilimizdə işlənmir, *-ğınça, -ginçə şəkilçisi* isə dilimizdəki -(*y*)*ınca*, (*y*)*incə*, -(*y*)*un-ca*, -(*y*)*üncə*, habelə *-dıqca*, *-dikcə*, *-duqca*, *-dükcə* şəkilçilərinin ekvivalentidir. «Divan»da intensiv istifadə olunan *-p, -ıp, -ip, -up, -üp* və *-ıban, -ibən, -uban, -übən* şəkilçiləri Azərbaycan dili üçün də xarakterikdir, hətta yazılı abidələrimizdə bunların *-ubanı*, *-übəni* variantı da var. Feli bağlama yaradan *-a, -ə, -u, -ü* həm dilimiz, həm də DLT üçün müştərəkdir, *-laşu*, *-ləşü* və *-madhıp*, *-mədhip* şəkilçiləri isə Azərbaycan dilinə yabançıdır.

Biz burada köməkçi nitq hissələrinə toxunmaq fikrində deyildik. Çünki DLT-də köməkçi nitq hissələri şəkilçilərdən daha çox xüsusi söz qrupları vasitəsilə ifadə olunmuşdur. Ancaq «Divan»da əks olunmuş qoşma, bağlaycı, ədat və nidalar, habelə vokativlər, modal, təqlidi və predikativ sözlər indikindən əsaslı surətdə fərqləndiyinə görə, onları da göstəriciyə da-

xil etmək qərarına gəldik. Məsələn, DLT-dəki *layu*, *ləyü* qoşması, *azu* bölüşdürmə bağlayıcısı, *abanq* və *kalı* şərt bağlayıcısı dilimizə yaddır.

Əsərdəki ədatlardan çoxu (*çu, çü*, *şu, şü*, *la*, *yəmə*, *yana*, *yanqıla*, *çak*, *mat, mət, ərki, ərinç, yəmü, kədh, mə, ap*) Azərbaycan dilində heç vaxt işlənməmişdir, yalnız bəzi ədatlar (*takı, dakı, uş, -mı, -mü*) yazılı abidələrimizdə müşahidə olunur.

DLT-dəki əsil nidaların (*va, awa awa, əssis, ah, aç, kı, ay*) və xitab çaları daşıyan nidaların (*uva, iləl, yah, av* və s.) əksəriyyətindən dilimizdə istifadə edilməmişdir. Əsərdəki vokativlər də (*tah-tah, çuh-çuh, kah-kah*, *çək-çək, çilik-çilik*, *həç-həç*, *tuşu-tuşu*, *op-op*, *öp-öp, uş-uş* və i. a.) dilimizin lüğət tərkibində olmamışdır.

Bundan başqa, «Divan»dakı modal sözlər (*abalı*, *ayluk-ayluk*) dilimizə xas deyil, təqlidi sözlər (*kürt kürt, karç-kurç*, *bıç bıç*, *kağ kuğ*, *sart-surt*) isə dilimizə formal baxımdan uyğundur.

«Divan»dakı *bar*, *yok*, *təgül, əməs / ərməs* predikativ sözləri cüzi imla fərqi ilə dilimizdə də işlənmişdir.

Bütün bunları müasir Azərbaycan dili ilə, yazılı abidələrimiz, dialekt və şivələrimizlə müqayisə etmək, fərqli və bənzər cəhətləri üzə çıxarmaq baxımından sistemli qrammatik göstərici çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Onun nümunəsində başqa mühüm əsərlərin göstəricisini hazırlamaq, aparılacaq elmi-tədqiqat işlərini asanlaşdırmaq və sürətləndirmək mümkündür. Bu mənada türkologiyanın ən mühüm, ən qədim və irihəcmli əsəri olan «Divanü lüğat-it-türk»ün qrammatik göstəricisi dilçiliyimiz üçün müqayisəli araşdırmalarda baza, etalon rolunu oynaya bilər. DLT ana dilimizə tərcümə olunduqdan sonra bütün ümumtürk və Azərbaycan yazılı abidələrinin tədqiqi zamanı alimlər hökmən «Divan»a müraciət edir, öz arqument və fərziyyələrini bu əsərə istinadən əsaslandırırlar. Biz inanırıq ki, bu qrammatik göstərici də mütəxəssislərin köməyinə çatacaq.

Təbii ki, fundamental türkoloji araşdırmalar üçün təkcə «Divanü lüğat-it-türk»ün qrammatik göstəricisi kifayət deyil. Tezliklə türkcənin oğuz qrupunun şah əsəri «Kitabi-Dədə Qorqud»un, karluq qrupunun incisi «Qutadğu Bilig»in, eləcə

də daha qədim dil yadigarlarından Orxon-Yenisey abidələrinin və «Altun yaruk»un qrammatik göstəriciləri də hazırlanaraq milli filologiyamızın elmi dövriyyəsinə daxil edilməlidir. Azərbaycanda «Altuk yaruk» üzrə heç bir iş görülməməsi isə elmimiz üçün bağışlanmaz bir qüsurdur.

Bizim tərtib etdiyimiz bu göstəricidə 930-dan artıq şəkilçi və söz vardır. Şübhəsiz ki, dilçiliyimizdə ilk təcrübə kimi bu iş nöqsan və çatışmazlıqlardan da xali deyildir. Bəzi şeylər diqqətdən yayınmış, unudulmuş, yaxud yanlış izah edilmiş ola bilər. Zatən, yanlışlar ilk təcrübənin naxışı, ilklərin öz sahəsində cığır açması isə onlarn özəlliyi və gözəlliyidir. Vaxt ötdükcə ilklər bir qayda olaraq daha çox minnətdarlıq duyğusu ilə xatırlanır. Biz isə əsla təşəkkür gözləmir, yalnız xoşgörüyə sığınırıq. Bu işdə tərifə və təqdirə şayan nə varsa, hamısı əziz ustadım, Azərbaycanda türkçülüyün və türkologiyanın bayraqdadarı hörmətli Tofiq Hacıyevə aiddir.

Qrammatik göstəricilər nitq hissələrinə görə sola çıxıntılı şəkildə qara şriftlə ardıcıl düzülmüş və eyni qrupa daxil olan iki, üç, dörd və daha artıq variantlı şəkilçilərin bir-birindən aralı düşməməsinə fikir verilmişdir. Bu zaman hər şəkilçinin yaratdığı nitq hissəsi və köməkçi nitq hissəsi, onların daxilindəki bölmələr də kursivlə göstərilmiş, daha sonra müvafiq misallar (bəzən ərəb əlibası ilə də) verilmişdir. Bəzi şəkilçilərin qarşısındakı nümunələrin çoxluğu diqqəti cəlb edə bilər. Bu da həmin şəkilçinin yaratdığı məna qruplarının çoxluğu ilə əlaqədardır. Biz hər məna qrupuna dair bir nümunə vermək istədik. Bir bölmədə eyni cür iki şəkilçi gördükdə onlardan birinin adlardan, digərinin fellərdən düzəltmə söz yaratdığını nəzərə almaq lazımdır. Göstəricidə misallar və şəkilçilər bir-birinə + işarəsi ilə bağlanmışdır.

Tədqiqatçılara uğurlar arzusu ilə,

Ramiz ƏSKƏR.
Bakı, 25 iyun 2008-ci il.

QRAMMATİK GÖSTƏRİCİLƏR

a) Adlardan və fellərdən isim yaradanlar:

-çı *isim,* **اَیاقجی** ayak+çı «təmirçi, qalayçı» (III, 267), **یزغجی** yazığ+çı «mirzə, katib» (III, 54), **تَرغجی** tarığ+çı «əkinçi» (III, 227), **ایشجی** ış+çı «işçi» (I, 455), **أمدُوجی** umdu+çı «dilənçi» (I, 197), **أقجی** ok+çı «oxçu» (II, 209), **اَقجی** aw+çı «ovçu» (I, 132), **ساقجی** saw+çı «peyğəmbər; elçi» (III, 155), **تَبُغجی** tapuğ+çı «xidmətçi» (I, 377).

-çi *isim,* **تیمجی** tim+çi «şərabçı, meyxanaçı; əyyaş» (III, 141), **ییجی** yi+çi «dərzi» (II, 33), **بُرکجی** börk+çi «papaqçı» (II, 72), **اَمجی** əm+çi «həkim» (III, 236), **کُجَمجی** küsəm+çi «zülmkar» (III, 129), **أتُکجی** ötük+çi «minnətçi» (II, 166).

-lık *isim,* **اَقیلِق** akı+lık «cömərdlik» (III, 169), **ادَشلق** adaş+lık «dostluq» (I, 204), **اَشلِق** aş+lık «aşxana, mətbəx; buğda» (I, 174), **یَنلِق** yan+lık «heybə, dağarcıq» (III, 46), **تَرغلِق** tarığ+lık «taxıl anbarı» (I, 480).

-lik *isim,* **کُفَزلِک** köwəz+lik «ərköyünlük, şıltaqlıq» (I, 484), **اِسِکلِک** isig+lik «sevgi, məhəbbət, eşq» (I, 207),**اَلِکلِک** əlig-+lik «əlcək» (I, 208), **تَرلِک** tər+lik «təri əmən keçə, palan» (I, 461), **بِتِکلِک** bitik+lik «yazı ləvazimatı» (I, 484), **اِزلِک** iz+lik «çarıq» (I, 167), **اِجلِک** iç+lik «keçə, palan» (I, 167), **جَجَکلِک** çəçək+lik «çiçəklik, gülüstan» (I, 484), **کَبَکلِک** kəpək+lik «kəpək saxlanan yer» (I, 484), **جَرلِك** çər+lik «vaxt» (I, 338), **کَبَزلِک** kəpəz+lik «pambıq bitən yer» (I, 483), **سَمِزلِک** səmiz+lik «köklük» (I, 483).

-luk *isim,* **سُقلُق** suw+luk «sarıq, çalma, əmmamə» (II, 247), **أتلُق** ot+luk «axur» (I, 162), **أتُنکلُق** otunq+luk «odunluq, odun damı» (I, 214), **بُزلُق** buz+luk «buzluq, buzxana, içində buz

saxlanan yer» (I, 453), **جُمُشلُق** çumuş+luk «ayaqyolu, həla» (I, 480), **تَقرلُق** tawar+luk «mal qoyulan yer» (I, 480), **اُلغلُق** uluğ+luk «ululuq, böyüklük» (I, 205), **اُجُزلُق** uçuz+luk «ucuzluq» (I, 205).

-lük *isim,* edhgü+lük «yaxşılıq» (I, 117), üzüt+lük «xəsislik» (I, 206), tünq+lük «baca, pəncərə» (III, 31), sögüt+lük «söyüdlük, söyüd bitən yer» (I, 482), tüş+lük «düşərgə» (I, 461), təmür+lük «dəmir əridilən, süzülən yer» (I, 483), kün+lük «günlük, gündəlik» (I, 464), çöküt+lük «boyda balacalıq» (I, 482).

-lığ *isim,* **اَتلِغ اَنی تُلدُردی** at+lığ anı tuldurdı = atlı ona çarpdı (II, 189), **اَلِملِغ بیرملِکدِن اُزلُشدی** alım+lığ berim+ligdin üzlüşdi= borc sahibi ilə borclu ödəşdilər (I, 276), Bakır+lığ «Balasağuna yaxın bir yerin adı» (I, 474).

-lig *isim,* berim+lig «borclu» (I, 276), kapağ+lığ «bakirə» (I, 475), **تُملِـغ کَلِب قبسَدی** tum+lığ kəlip kapsadı = soyuq, şaxta hər yanı qapladı (I, 451).

-luğ *isim,* çaruk+luğ «oğuzlardan bir boyun adı» (I, 475), ulayund+luğ «bir oğuz boyu» (I, 128).

-lüg *isim,* **کُرکلک** körk+lüg «gözəl, görkəmli» (I, 360).

-daş *isim,* **قنکداش قدش** kanq+daş ka+daş =atabir qardaşlar (III, 330), **قنکداش قُما اُرُور اِکدِش اُرُو تَرتار** kanq+daş kuma urur, ikdiş örü tartar = atabir qardaşlar bir-birinə paxıllıq edər və çox dalaşar, anabir qardaşlar isə bir-birinə kömək edərlər (III, 330), karın+daş «qardaş, qarındaş, eyni bətndən çıxan» (I, 405), kol+daş «qoldaş, dost» (I, 449).

-dəş *isim,* könqül+dəş «sirdaş, könüldaş» (I, 405), yer+dəş «həmyerli» (I, 405), əmik+dəş «süd qardaşı» (I, 405), tü+dəş «həmrəng» (I, 404).

-diş *isim,* ik+diş «anabir qardaş» (III, 330).

-k *isim,* orta+k «ortaq» (I, 163), botu+k «köşək, dəvə balası, bo-tux» (III, 207).

-ak *isim,* yol+ak «yol, iz, cığır» (III, 24), yul+ak «bulaq» (III, 23), baş+ak «ox və ya nizənin ucuna keçirilmiş dəmir, ucluq» (I,

380), oğl+ak «oğlaq, çəpiş» (I, 179), yaz+ak «otlaq» (III, 22).

-ək *isim*, tün+ək «zindan, həbsxana; *hərfən:* «qaranlıq yer» (I, 406), ərk+ək «erkək» (I, 172), öz+ək «belin iç qismində olan damar» (I, 139).

-lağ *isim*, tarığ+lağ «tarla, darı, toxum əkilən yer» (I, 478), turuğ+lağ «durulacaq yer; düşərgə» (I, 478), yay+lağ «yay-laq» (I, 63) kış+lağ «qışlaq» (I, 63), kuş+lağ «quşların çox olduğu yer» (I, 452), suw+lağ «heyvan suvarılan yer, yalaq, musluq» (I, 452).

-lək *isim*, ödh+lək «zaman, zəmanə, fələk» (I, 115).

-dam *isim***,** yor+dam (dilimizdə: yol-*yordam, şifahi nitqdə*).

-dəm *isim***, اَردَم بَشی تیل** ər+dəm başı tıl = ərdəmin başı dildir (I, 169).

-tam *isim***, بیر اُقتَم ییر** bir ok+tam yer = bir ox atımı yer, bir ox mə-safəsi (I, 169).

-təm *isim***, اُل یُمُشقا برتَم بَردی** ol yumuşka bir+təm bardı = o, elçiliyə elə bir dəfəlik getdi, I, 466), üs+təm «yəhərə, kəmər başına, toqqalara işlənən qızıl, gümüş, inkrustasiya» (I, 169).

-çak *isim***,** orun+çak «əmanət» (I, 204), bağır+çak «eşşək çulu» (I, 479), kabır+çak «tabut» (I, 479), karın+çak «qarışqa». Oğuzca. «**قرنجا** karınça» da deyilir (I, 479).

-çək *isim***,** tərin+çək «qolsuz qadın geyimi» (I, 485), kün+çək «günəşdən qoruyan yaxa, yaxalıq» (I, 463), pür+çək «birçək; insanın kəkili, atın yalı» (I, 461).

-çık *isim***,** sığır+çık «sığırçın quşu» (I, 479).

-çuk *isim***,** kudhur+çuk «qız uşaqlarının düzəltdikləri kukla, bəbə(k)» (I, 479), oğul+çuk «ana bətni» (I, 204), baka+çuk «qurbağa, çömçəquyruq» (III, 214), kaya+çuk «ətirli bir bitki, türfə yarpağı, zəfəran» (I, 173), yan+çuk «pul və ya tütün kisəsi» (III, 46).

-çük *isim***, کُنجُک** kün+çük «yaxa, yaxalıq» (I, 463).

-ç *isim*, **اَنَج** ana+ç «hamının anasıymış kimi özünü sevdirən, uşaqlıqdan böyük bir dərrakə göstərən qız uşağı» (I, 125),**اَتَج**

ata+ç «özünü xalqın böyüyü kimi aparan uşaq» (I, 125), **اَكَج** əkə+ç «özünü hamıya bacı kimi sevdirən, uşaqıqdan dərrakə və zirəklik göstərən qız» (I, 125), Yenisey abidələrində əgə+ç «bibi» (Y, 41) variantı da var.

-aç *isim*, **اِكى قُجنكار بَشى بير اَشَجتا بشماس** iki koçnqar başı bır aş+aç+ta pışmas=iki qoçun başı bir qazanda qaynamaz (III, 330).

-əç *isim*, **بَكَج** bək+əç «təkinlərin titulu» (I, 364), **بَكَج** bəg+əç «bəyciyəz» (I, 364), **كُزَج** köz+əç «parç, piyalə» (I, 365), **كُدَج** ködh+əç «parç, piyalə», arğuca (I, 366).

-ıç *isim*, **قش قِلِج قِنقا سِغماس** koş kıl+ıç kınka sığmas = qoşa qılınc qına sığmaz (I, 365), aş+ıç «qazan, tava» (I, 125).

-iç *isim*, **كُتِج** köt+iç «söyüş» (I, 365).

-uç *isim*, **تُقُج** tok+uç «çörək» (I, 364).

-aş *isim*, **اَدَش** ad+aş «arxadaş, dost» (I, 131).

-kı *isim*, **اَتاقى** ata+kı «atacığım, atacan» (III, 203), **اَناقى** ana+kı «anacığım, anacan» (III, 203).

-kıya *isim*, **اُغُلقِيا** oğul+kıya «oğulcuğaz» (III, 167), **قِيز قيا** kız+kıya «qızcığaz» (III, 167), mənqlig kara tuz+kıya = ey xalcığazı olan əsmər (III, 312).

-kiyə *isim*, **اَركِيا** ər+kiyə «ərciyəz, kişiciyəz» (III, 167), **ييركيا** yer+kiyə «yerciyəz» (III, 167), **بيرنك مَنكا سوُزكِيا** berinq manqa söz+kiyə = mənə (bircə) sözciyəz veriniz (III, 312), **يَلـــــقِن تتار كُزكِينا** yalwın tutar köz+kiyə = şirin üzlü, gözciyəzi əfsunlu (III, 312).

-duruk *isim*, **سَقَلدُرُق** sakal+duruk «çənənin altından keçərək papağı başda saxlayan ipək qaytan» (I, 500), **بُيُندُروق** boyun+duruk «boyunduruq» (III, 175), **قللدُرُق** Kalal+duruk «kişi adı» (I, 500), **يَنكلدُرق** yanqal+duruk «yapıncının arxasına, boynuna tikilmiş bir keçə parçası; kukulet, başlıq» (III, 336).

-dürük *isim*, **كُزُلدُرُك** közül+dürük «at quyruğundan hörülən, ağrıyan gözə qoyulan müalicəvi tor» (I, 500), **كُمُلدُرُك** kömül+dürük «atın sinəsindən keçən qayış» (I, 500).

-türük *isim,* جَنِشتُرُک çiniş+türük «Çində bitən bir meyvə» (I, 500).
-tık *isim,* قلتق kıl+tık «saçda olan kəpək» (I, 460).
-tuk *isim,* قُلتُق kot+tuk «qoltuq» (I, 460).
-unq *isim,* اُتُنک ot+unq «odun» (ot «od» sözündəndir, I, 191).
-ünq *isim,* کُلنک köl+ünq «gölməçə, su yığıntısı» (köl «göl» sözündəndir, III, 322).
-xan *isim,* بُرخان bur+xan «büt, buddist heykəli» (I, 428), تَرخان tar+xan «islamdan öncə verilən bir ad, ləqəbdir, bəy deməkdir», arğuca (I, 428).
-kan *isim,* جِبقان çıp+kan «innab» (I, 439), قراقان kara+kan «dağda bitən bir ağac növü» (I, 439), یَقرقن yakrı+kan «fınıq boyda qırmızı meyvəsi olan bir bitki» (III, 54).
-kən *isim,* یَتیکان Yeti+kən «Böyük Ayı bürcü» (III, 39), اُتوُکان Ötü+kən «Tatarıstan çöllərində bir yer adı» (I, 194).
-ğan *isim,* sar+ğan «şoran yerlərdə bitən bir ot» (I, 430), sağız+ğan «saxsağan» (I, 491), arpa+ğan «arpaya bənzər bitki, başağı olan, dəni olmayan bitki» (I, 195), baş+ğan «çəkisi əlli ritldən yüz ritlədək olan böyük balıq; xalqın başçısı» (I, 430).
-gən *isim,* tənqri+gən «alim, bilgin adam» (III, 327), çüm+gən «çəmənlik, ayrıq otu» (I, 434).
-ğa *isim,* kar+ğa «qarğa» (I, 420), sarıç+ğa/sırıç+ğa «çəyirtkə» (I, 469), kobur+ğa «bayquş» (I, 469), yımırt+ğa «damarı olmayan ispanaq, gül kələmi kimi təzətər tərəvəz; xiyar kimi kövrək olan nəsnə» (I, 373), yumurt+ğa «yumurta» (I, 373), yorınç+ğa «yonca» (III, 373).
-gə *isim,* çəkür+gə «çəyirtkə» (I, 470).
-lan *isim,* ars+lan «aslan» (III, 358), burs+lan «bəbir» (III, 362).
-dak *isim,* bağır+dak «lifçik, önlük» (I, 479).
-duk *isim,* burun+duk «buruntax» (I, 479).
-lak *isim,* bağır+lak «bağırtlak deyilən quş» (I, 480), kaşğa+lak «qaşqaldaq» (I, 498), kız+lak «qaraquş deyilən bir quşdur, quyruğu qırmızı olur; ağacdələn» (I, 459).

-dıç *isim,* sağ+dıç «dost, sağdış» (I, 444), suğ+dıç «qışda dostlar arasında növbə ilə düzəldilən şülən, gəzmə ziyafəti» (I, 444), saw+dıç «qələmçələrdən hörülərək içinə meyvə və buna bənzər şeylər qoyulan nəsnənin adı; səbət, sələ» (I, 444).

-ağu *isim,* **قراغوُ** kır+ağu=qırov. Soyuq gecələrdə düşür (I, 437), **بُزاغوُ** buz+ağu «buzov» (I, 437), **تَقاغُو** tak+ağu «toyuq» (I, 438), **تُماغوُ** tum+ağu «timov, nəzlə, qrip» (I, 438), **بُقاغُو** buk+ağu «qandal», oğruların qollarına vurulur (I, 437).

-əgü *isim,* **كُزاكوُ كُيماس اُزُون بُلسا اَلِک** köz+əgü uzun bolsa, əlig köyməs = maşa uzun olsa, əl yanmaz (I, 438), **كَراكوُ** kər+əgü = türkmənlərin dilində «çadır» deməkdir, köçərilərə görə, «qışlıq ev» mənasına gəlir (I, 438).

-ağut *isim,* alp+ağut «təkbaşına düşmənə hücum edən igid, yenilməz güləşçi, bahadır, pəhləvan», (I, 199), ur+ağut «qadın, arvad» (I, 194).

-(a)muk *isim,* kara+muk «buğda içində bitən qaramuq» (I, 468), kızl+amuk «qızılca, qızılcaya bənzər sivilcələr» (I, 498), çıça+muk «çəçələ barmağın yanındakı barmaq, üzük barmağı, adsız barmaq» (I, 468), oğul+muk «üstünə tir atılmaq üçün uzadılmış düz dirək» (I, 205) sol+amuk «sola-xay, solaq» (I, 468).

-kın *isim, cəm şəkilçisi,* kız kır+kın «cariyələr» (I, 340). Kır+kın sözü *kız* sözü ilə (r<z əvəzlənməsi) əlaqədardır.

-nak *isim,* kır+nak «cariyə. Yabaku, kay, çomul, basmıl, oğuz, yəmək və qıpçaq dillərində» (I, 459). Kır+kın sözününün sinonimidir. (Burada da r<z əvəzlənməsi var).

-sak *isim,* kuruğ+sak «mədə, qursaq» (I, 479).

-suk *isim,* bağır+suk «bağırsaq» (I, 479), tolar+suk «ayaq dabanı» (I, 479).

-düz *isim,* kün+düz «gündüz» (I, 447).

-danq *isim,* ol+danq «padoş, çarığın altı» (I, 176).

-dənq *isim,* iz+dənq «balıq ovunda işlədilən tor növü» (I, 176).

-dınq *isim,* ay+dınq «aydın, ay işığı» (I, 177).

-ğak *isim,* baş+ğak «sümük çıxıntısının üstü» (I, 457).

-gük *isim,* üb+gük «şanapipik, hop-hop quşu», çigilcə (I, 171), səmür+gük «bülbülə bənzər bir quş» (II, 285), kös+gük «göz qaytarmaq üçün üzüm bağlarına və bostanlara qoyulan müqəvva, bostan oyuğu» (II, 284).

-ça *isim,* karın+ça «qarışqa» (I, 479), ka+ça «qab» (III, 202), ka-ka+ça «qab-qacaq» (III, 202), bar+ça «bütün, hamısı» (I, 414).

-çə *isim,* ne+çə «neçə, nə qədər» (III, 209).

-mak *isim,* **بَشمَق** baş+mak «başmaq». Oğuzca (I, 454).

-tar *isim,* **بَشتَر** baş+tar «oraq». Arğuca (I, 444).

-mən *isim,* **كوُزمان** köz+mən «közdə bişirilən çörək» (I, 435).

-ma *isim,* bulğa+ma «bulama, yağsız, dadsız bulamac» (I, 471), kıy+ma «əriştə» (III, 170), tut+ma «sandıq» (I, 425)

-mə *isim,* süz+mə «keş» adlanan yağsız quru pendir, ayran süzməsi» (I, 426), kəs+mə «pərçəm, yal, kəkil» (I, 426), tüg+mə «düymə» (I, 426), tiz+mə «şalvarın bağı, torbanın ağız bağı və buna bənzər nəsnələr» (I, 426).

-mak *isim,* çak+mak «qov, çaxmaq» (I, 456), boğ+mak «köynək düyməsi; boyunbağı, sinəbənd, gərdəbənd» (I, 454), kıs+mak «üzəngi qayışı, kəmənd» (I, 459, 460), yar+mak «pul» (III, 130), tokı+mak «toxmaq» (III, 173), udh+mak «şəyird, davamçı, ustasına uyan» (I, 162), tar+mak «yırtıcı heyvanların pəncəsi, caynaq» (I, 455).

-mək *isim,* tür+mək «yemək, dürmək» (I, 461), iç+mək «quzu dərisindən tikilmiş kürk» (I, 195).

-man *isim,* **سِقمان** sık+man «üzüm sıxma mövsümü» (I, 435), **قُرمان** kur+man «sadaq, oxdan, ox qabı» (I, 435), **بَتمان** bat+man «batman, ağırlıq ölçüsü» (I, 435).

-mən *isim,* **سُكمان** sök+mən «savaşda qoşun səflərini sökən, yaran igidlərə verilən ləqəb» (I, 435), **أرتمان** ört+mən «örtmə, talvar, çardaq, dam» (III, 358).

-mış *isim,* **أسُقمِشا ساقِغ قمُغ سوُڤ كُرُنوُر** usuk+mış+a sakığ kamuğ suw körünür = susamışa ilğım [sərab] bütün su görünər (I, 239).

-miş *isim,* **كُربا يَمِش** körpə ye+miş = təzə meyvə (I, 413), **مَيل يَمِش** mayıl ye+miş = yetişmiş şaftalı və qovun kimi meyvələrin çürüməyə, xarab olmağa üz tutması (III, 166).

-ç *isim,* **ساقِنج** sakın+ç «sıxıntı (III, 293), **اِنُنج** inan+ç (I, 190), **اَقِنج** awın+ç «ovunma» (I, 189), **أكُنج** ökün+ç «peşmanlıq» (I, 189), **يُكُنج** yükün+ç «namaz, ibadət» (I, 223), **أجلج** üçlü+ç «başları bir dəmirlə birləşdirilərək üç çubuqla düzəldilən dovşan tələsi» (I, 159).

-əç *isim,* **اَتِج** ət+əç «uşaqların cöyüz-cöyüz oynadıqları çökək» (I, 125), **كُمَج** köm+əç «külə basdırılaraq bişirilən çörək» (I, 366).

-üç *isim,* **كُمُج** köm+üç «dəfinə, xəzinə, gömü» (I, 366), **أنُج** en+üç «gözə enən pərdə, katarakt» (I, 126).

-ınç *isim,* **اَذكوُ قِلنِج** edhgü kıl+ınç = xoş əxlaq (III, 324).

-inç *isim,* səw+inç «sevinc» (III, 323).

-unç *isim,* **أمُنج تَنكريكا** um+unç tənqrigə = ümid tanrıyadır, tanrıdan mədəd (III, 384).

-ünç *isim,* **بوُ ايشكا نا أكُنج كَراك** bu işkə nə ög+ünç kərək = bu işlə öyünməyə nə gərək var (I, 189), ürk+ünç «hürkmə, vahimə, xaos» (I, 284).

-ş *isim,* oyna+ş «oynaş, başqa biri ilə sevişən» (I, 180).

-ış *isim,* at+ış «atış, atışma» (I, 130), alk+ış «alqış, dua etmək, kimisə öymək, yaxşılıqlarını saymaq» (I, 161), karğ+ış «qargış, bəddua, lənət» (I, 449).

-iş *isim,* **تَكِش** təg+iş «mübadilə, dəyişmə» (I, 372).

-uş *isim,* **تُقِش** tok+uş «toqquşma» (I, 63), **قُجُش** koç+uş «qucaqlaşma, qucuşma» (I, 372), **أرِش** ur+uş «vuruş, vuruşma» (I, 63), **أقش** uk+uş «zəka, dərrakə, ağıl» (I, 131).

-üş *isim,* **سُكُش** sög+üş «söyüş, söyüşmə» (I, 372), **أُلش** ül+üş «bölüşdürmə, pay, hissə» (I, 132).

-m *isim,* **ييم** ye+m «yemək, təam» (III, 147).

-ım *isim,* **اَذرم** adhr+ım «yəhərin altına iki tərəfdən qoyulan keçə» (I, 169), **سَرم** sar+ım «filtr, mayenin süzülməsi üçün qabların ağzına gərilən ipək qumaş» (I, 396), **يَذِم** yadh+ım «döşək, yayğı» (III, 25), **بر بيجم قاغُون** bir bıç+ım kağun = bir dilim

qovun (I, 394), **بير سَغِم سوُت** bir sağ+ım süt = bir sağım süd (I, 369), **قُرقُنج قيم بُلدى** korkunç kıy+ım boldı = qorxunc qıyım oldu, böyük dəhşət yaşandı (III, 166), **أل اَلِمِن اَلدى** ol al+ım+ın aldı = o, borcunu aldı (I, 220).

-im *isim*, **تام كَرم** tam kər+imi = divara gərilən örtü (I, 396), **بير تِلِم اَت** bir til+im ət = bir dilim ət (I, 396), **بير تِزِم ينجُو** bir tiz+im yinçü = bir düzüm mirvari (I, 395), **اَكرم** əgr+im «suyun toplandığı, qaynadığı və girdablandığı yer» (I, 169), **بير أكِم يير** bir ək+im yer (I, 143), **اَلِملِغ بيرملِكدِن أزلُشدى** alımlığ ber+-im+ligdin üzlüşdi = borc sahibi ilə borclu ödəşdi (I, 276).

-um *isim*, **بير أرُم أت** bir or+um ot = bir çəngə ot, bir xorum ot (I, 143), **بير اَرتُرُمى سوڤُ** bir ər tur+umı suw = bir adam boyu dərinlikdə su (I, 395), **بير يُغرُم اوُن** bir yoğr+um un = bir xəmirlik, bir yoğrum un (III, 47), **قُونُم** kon+um «yurd, oymaq» (II, 133).

-üm *isim*: **بير أبُم موُن** bir öp+üm mün = bir qurtum şorba (I, 142), **بير يُكرُم يير** bir yügr+üm yer = bir dəfəyə qət ediləcək qədər yer (III, 47), öl+üm «ölüm» (I, 143).

-ın *isim*, **اَقِن** ak+ın «axın» (III, 41).

-in *isim*, **اَسِن** əs+in əsdi = əsinti, külək əsdi (I, 218), **كَلِن** kəl+in «gəlin» (I, 403), **اَكِن** ək+in «şum» (I, 145).

-un *isim*, **بُلُن يُلُندى** bul+un yolundı = əsir buraxıldı, azad edildi (III, 78).

-ün *isim*, **تُكُن** tüg+ün «düyün» (I, 399), **تُتُن** tüt+ün «duman, tüstü» (I, 399).

-t *isim*, **أل قوُى دَن قُرُت سُغدى** ol koydan kuru+t soğdı=o, qoyun-dan qurut əldə etdi (II, 43), **يُغرت قُيُلدى** yoğur+t koyuldı= yoğurt, qatıq qatılaşdı (III, 185), **برت** ber+t «ağanın hər il öz köləsindən aldığı vergi (I, 351).

-ıt *isim*, sığ+ıt «ağlama, sızlama, sıtğama» (I, 353).

-it *isim*, kir+it «qıfıl» (I, 364).

-ut *isim*, bas+ut «kömək, arxa» (I, 361).

-üt *isim,* yet+üt «qoşuna göndərilən əlavə kömək» (II, 282), kedh+üt berdi = hörmət əlaməti olaraq xələt, paltar verdi (I, 354), köç+üt «at» (I, 363), ög+üt «öyüd» (III, 155).

-ğ *isim,* **يَرَغ** yara+ğ «fürsət, imkan» (III, 20), **يَماغ** yama+ğ «yamaq» (III, 32).

-k (ق ka) *isim,* **يُرق** yorı+k «xasiyyət, rəftar, gedişat» (III, 22).

-k (ک ke) *isim,* **تِلاک** tilə+k «dilək, arzu» (I, 410), **اِستَک قُبدی** istə+k kopdı = istək yarandı (I, 179).

-ak *isim,* kuç+ak «quçaq, ağuş» (I, 383).

-ək *isim,* ər biç+ək kikçürdi = adam bıçaqları bir-birinə sürtdü (II, 206), tüw+ək «silah növü»; tüw- «tüpür-» kökündəndir, tüf+əng də bu sözdəndir, yaş söyüd ağacının və ya buna bənzər ağacın qabığı boru şəklində çıxarılır, sərçələri vurmaq üçün içinə yumru daş qoyularaq atılır» (I, 388).

-ık *isim,* kat+ık «tutmac yeməyinə sirkə və yoğurtla birlikdə tökülən nəsnə, qatıq» (I, 383).

-ik *isim,* **اُل قُلِن تَبک تَبدی** ol kulın təp+ik təpdi=o, qulunu təpiklədi (I, 387).

-uk *isim,* kon+uk «qonaq, müsafir» (I, 385), tan+uk «şahid» (II, 61), bıç+uk «kəsilmiş bir şeyin yarısı» (I, 379).

-ük *isim,* yit+ük «itik, itən şey» (III, 24), kedh+ük «yapıncı, yağmurluq, plaş» (I, 390).

-ığ *isim,* **قُرغ** kor+ığ «bəylərin və ya başqalarının qoruğu» (I, 377), ayt+ığ «sual» (I, 174).

-ig *isim,* **تِزک** tiz+ig «sıra, səf, düzüm, cərgə» (I, 387), bil+ig «bilik, elm» (I, 368).

-uğ *isim,* **قُشُغ** koş+uğ «şeir, qəsidə» (I, 377), **تَبُغ** tap+uğ «sitayiş, ibadət; xidmət, qulluq» (I, 375), **تُتُغ** tut+uğ «rəhin, girov; əfsun, sehr» (I, 375), **يُرتُغ** yort+uğ «daim xaqanın yanında olan adamlar, məiyyət» (III, 43).

-üg *isim,* **سُرُک** sür+üg «sürü» (I, 389), **اُتُک** üt+üg «ütü» (I, 137), öl+üg «ölü» (I, 65).

-ğa *isim,* kap+ğa «iri qapı, darvaza, qala qapısı» (I, 420).

-gə *isim,* bil+gə «alim, filosof» (I, 422), ö+gə «müşavir, yaşlı və ağıllı adam» (I, 154).

-ğı *isim,* yum+ğı «topa» (III, 37).

-gi *isim,* ter+gi «süfrə, dəstərxan» (I, 423), təz+gi «qaça-qaç, vahimə» (I, 423).

-ğu *isim,* bıç+ğu «mişar» (I, 63), sor+ğu «qan alan alət, neştər» (I, 66).

-gü *isim,* ber+gü «vergi, borc» (I, 422), bilə+gü «bülöv» (I, 438), kül+gü «gülüş, yumor» (I, 160), kedh+gü «geyim, paltar» (I, 424), bəl+gü «bəlgə, nişan, əlamət» (I, 422).

-ür+gə *isim,* kös+ür+gə «köstəbək, çöl siçanı cinsindən bir heyvan» (I, 470), çək+ür+gə «çəyirtkə». Oğuzca. Digər türklər çəyirtkə uçmazdan əvvəl ona belə deyirlər (I, 470).

-ür+gü *isim,* kəs+ür+gü «dağarcıq» (I, 470), tüş+ür+gü «qolun çaya qarışan ağzı, dəyirmandan çaya axan su» (I, 470), köt+ür+gü «götürgə, onunla bir şey götürülən nəsnə» (I, 470), süp+ür+gü «süpürgə» (I, 470).

-nqu *isim,* **سَلنكو** sal+nqu «sapand» (III, 328), **قَلنكو** kal+nqu «suyun üstündə durmaq, suyun üzünə çıxmaq» (III, 328).

-nqü *isim,* **كُزنكوُ** köz+nqü «güzgü, ayna» (III, 328).

-ğaç *isim,* **قِسغاج** kıs+ğaç «qısqac, kəlbətin» (I, 444), **قُشغاج** kuşğaç «sərçə quşu» (I, 444), **قُسغاج** kus+ğaç «kiçik, qara bir heyvandır, adamı dişləyir», oğuzca (I, 444).

-ğuç *isim,* **بجغُوج** bıç+ğuç «qayçı, hər hansı bir şeyi kəsən nəsnə» (I, 442), **يُغُرغوُج** yuğur+ğuç «oxlov» (I, 473), sar/a/+ğuç «qadın yaşmağı, qadın örtüsü» (III, 196), tut+ğuç «qəlyanaltı, bir azca yemək» (I, 442).

-kaç *isim,* sar+kaç «qaramuq otu, kasnı, yabanı hindibaya bənzər bir ot» (I, 443).

-küç *isim,* ör+küç «qadınların başındakı saç hörgüsü, topası» (I, 159), ör+küç «sacayağı» (I, 159).

-ğak *isim,* tut+ğak «avanqard, öncü kəşfiyyat bölüyü» (I, 454), yat+ğak «keşikçi, mühafiz, qarovul» (III, 43), yapuş+ğak

«tikanlı bir ot, pıtrax» (III, 51), tar+ğak «daraq» (I, 454), or+ğak «oraq» (III, 45), kap+ğak «qapaq» (I, 458).

-gək *isim*, tür+gək «boğça» (II, 284), kür+gək «qar təmizləyən kürək» (II, 284).

-ğuk *isim*, تَبُزغُق تَبزدی tapuz+ğuk tapızdı = tapmaca tapdırdı (II, 180), kay+ğuk «qayıq» (I, 235).

-gük *isim*, əs+gük «xalta, itin boynuna keçirilən halğa» (II, 284).

-ğan *isim***,** sıç+ğan «siçan» (III, 243), tawış+ğan «dovşan» (I, 354).

-gən *isim***,** kösür+gən «köstəbəyin bir növü» (I, 494).

-kan *isim***,** sakır+kan «siçovul» (I, 493), yoğur+kan «yorğan» (I, 243).

-sığ *isim***,** kün bat+sığ «günbatar, qərb» (I, 450).

-suğ *isim***,** kün toğ+suğ «gündoğar, şərq» (I, 450), tut+suğ «vəsiyyət» (I, 450).

-di *isim***,** ög+di ol ərig kanıtğan = tərif o adamı həmişə vəcdə gətirir, coşdurur (I, 489), təg+di «gəlinin ata evini ziyarət etməsi» (III, 217).

-du *isim***,** sın+du «qayçı, dərzi qayçısı» (I, 415), um+du «dilək, istək, umu, umunc» (I, 184).

-ti *isim***,** sök+ti «kəpək» (I, 413).

-tu *isim***,** yar+tu «yonqar, talaşa» (III, 33), sok+tu «kolbasa» (I, 413).

-tü *isim***,** ik+tü «əldə bəslənən heyvan, əhliləşmiş heyvan», ikit- «eyitmək, tərbiyə etmək sözündəndir» (I, 174).

-çək *isim***,** bilin+çək «oğrunun əlində tutulan əşyayi-dəlil» (I, 485).

-çuk *isim***,** sarma+çuk «bir əriştə növü» (I, 498).

-çük *isim***,** bürün+çük «şal, kəlağayı» (I, 247), ör+çük «kəkil» (I, 166).

-maç *isim***,** tut+maç «xəngəl» (I, 442), قُغُرماج koğur+maç «qovurğa» (I, 473), ققُرماج kawur+maç «qovurğa» (I, 473), قِيمَج بُرک kıy+maç börk = tiftikdən [keçi tiftiyindən] hazırlanan ağ papaq (III, 171).

-məç *isim,* yörgə+məç «bağırsaq içində bişirilən bir yemək növü» (III, 54).

-rak *isim,* top+rak «torpaq» (I, 454), bat+rak «ucuna bir ipək parçası taxılan mizraq» (I, 452), kıs+rak «qısraq, madyan» (I, 459).

-çu *isim,* اِقتجوُ akın+çu «axınçı, gecə ikən düşməni basan əsgər» (I, 190, nadir hallarda).

-çü *isim,* köm+çü «dəfinə, yatır, xəzinə» (I, 415), yörgən+çü «sarıq, dolaq; yorğan, bürüncək» (II, 336).

-a *isim,* uw+a «bir yemək adı» (I, 154).

-ı *isim,* tol+ı «dolu, buzlu yağış» (I, 195), yaz+ı «çöl, yazı» (I, 191).

-u *isim,* yak+u «yağmur yapınçısı, plaş» (III, 214).

-ü *isim,* sünq+ü «süngü» (I, 357), sər+ü «rəf, taxça, tərək» (III, 210).

-mur *isim,* yağ+mur «yağış, yağmur» (I, 170).

-nək *isim,* ter+nək «yığıncaq, toplantı, dərnək» (I, 461).

-lar *cəm şəkilçisi,* اُراغت لار يوُزن يبلشدى urağut+lar yüzin yıplaşdı =qadınlar bir-birlərinin üzünə ip salaraq epilyasiya etdilər (III, 114), اَلب لار كُكرَشدى alp+lar kökrəşdi = igidlər nərə çəkdilər (II, 228).

-lər *cəm şəkilçisi,* بَكلار بيربيركا يَغِقتى bəg+lər bir birgə yağıktı = bəylər bir-birinə yağı oldular (III, 72).

-la *cəm şəkilçisi,* turğan uluğ ış+la+ka=böyük iş+lər+ə qalxışan, tergi urup aş+la+ka=yemək+lərə süfrə açıb, tumluğ kadır kış+la+ka=soyuq, sərt qış+lara (qarşı çıxan adam), kodhtı ərig umduru=xalqı ümid içində qoydu (II, 73).

-lə *cəm şəkilçisi,* təgür məninq sawımı bilgə+lə+gə, ay=ey, mənim sözümü bilgə+lərə yetir (III, 158).

-an *cəm şəkilçisi,* اُغلان اَتِكتى oğl+an ətikti=oğlan ətə-qana doldu, tonbullaşdı, böyüdü (I, 240).

-ən *cəm şəkilçisi,* تُوبلُک اَرَن tüplüg ər+ən=soylu adamlar, əsalətli kişilər (III, 128).

-t *cəm şəkilçisi,* teg+it «تِكين tegin» sözünün cəmidir. Lüğəvi mənası «kölə» deməkdir, sonra xaqan oğullarına unqun [ünvan] olmuşdur. Bu, qaydaya zidd bir cəmdir» (I, 362).

-z *cəm və qoşalıq şəkilçisi,* اِكزاُغلان ikki+z oğlan = ekiz uşaq (I, 198). *DLT yazılan dövrdə öz əski funksiyasını itirmişdir.*

-ğun *cəm şəkilçisi,* قدْنِ قدْناغُن kadhın kadhna+ğun = qayın, qayna-talar. Kürəkənlər üçün söylənir, ard-arda, qoşa söylənir (I, 499).

-kın *cəm şəkilçisi,* kız kır+kın «cariyə+lər» (I, 340).

-(n)ınq *yiyəlik hal şəkilçisi,* تَقغاج خانِک تُرقُوسی تَلِم Tawğaç xan+nınq turkusı təlim=Tabğaç xanının ipəyi çoxdur (I, 421).

-(n)inq *yiyəlik hal şəkilçisi,* بُرننک اُرتَق böri+ninq ortak=qurdun ovu ortaqdır (I, 431), küni+ninq külinə təgi yağı = günü gününün külünə qədər düşməndir (III, 221).

-(n)unq *yiyəlik hal şəkilçisi,* قُزغُونُک یغاج باشِندا kuzğun+unq yığaç başında = quzğunun ovu isə ağac başındadır (I, 431).

-(n)ünq *yiyəlik hal şəkilçisi,* تونُن کوُنُک قرشیسی اُل tün kün+ünq karşısı ol = gecə gündüzün qarşısı, ziddidir (I, 419).

-ka *yönlük hal şəkilçisi,* یَلاوَجقا اَلقِش بیرکِل yalavaç+ka alkış bergil =Məhəmməd peyğəmbərə salavat çevir (I, 161), kuruk kaşuk ağız+ka yaramas = quru qaşıq ağıza yaramaz (I, 348), kuruğ söz kulak+ka yakışmas = quru söz qulağa yaraşmaz (I, 348), tağ tağ+ka kawuşmas = dağ dağa qovuşmaz (III, 153).

-gə *yönlük hal şəkilçisi,* ol bəg+gə alkış berdi = o, bəyə alqış etdi, dua etdi (I, 161), kişi kişi+gə kawuşur = insan insana qovuşar (III, 153), tör+gə keç = yuxarı başa keç (I, 130), ol əw+gə barığsadı = o, evə getmək istədi (III, 293).

-a *yönlük hal şəkilçisi,* ol məni atam+a oxşatdı=o məni atama oxşatdı, bənzətdi (I, 292), usukmış+a sakığ kamuğ suw körünür = susamışa ilğım tamam su görünər (I, 239).

-ə *yönlük hal şəkilçisi,* məninq közüm+ə nənq ilərdi = mənim gözümə bir şey ilişdi, göründü (I, 229), ol məninq közüm+ə sakıdı =o mənim gözümə xəyal kimi göründü (I, 247).

-ra *istiqamət hal şəkilçisi,* بَشرا ققِلدی baş+ra kakıldı = nə isə başa qaxıldı, qaxınc oldu (II, 158).

-rə *istiqamət hal şəkilçisi,* تَتِغ کوُزرا، تِکَانِک تُبرا tatığ köz+rə, tikənig tüb+rə=tatın gözünə, tikanın dibinə vur (II, 277).

-ru *istiqamət hal şəkilçisi,* اُل مَنِک تَبارُو کَلدی ol mənin q taba+ru kəldi = o mənim tərəfimə gəldi (I, 436), اَر یُقارُو تُردی ər yo-ka+ru turdı = adam ayağa qalxdı (II, 209).

-ar *istiqamət hal şəkilçisi,* کُندا اِشی یُکسَبَن یوُقاراَغار kündə ışı yüksəbən yok+ar ağar = onun işi gündən-günə yüksələr, *hər-fən*: yuxarı yüksələr (I, 337).

-r *istiqamət hal şəkilçisi,* قِلغِل اَنکَر اَغرلِــق kılğıl anqa+r ağırlık = ona hörmət elə (I, 175), بَک اَنکارأت بیردی bəg anqa+r ot berdi = bəy ona ağı verdi, onu zəhərlədi (I, 110), مَن مُنکَر اَیدِم mən munqa+r aydım = mən buna söylədim (III, 316).

-karu (ka+ru) *istiqamət hal şəkilçisi,* یَغی قارُو کِرش قُردُم yağı+ka+ru kiriş kıldım = düşmənə qarşı ox-yayımı çəkdim, hücum etdim (II, 117).

-kerü (ke+rü) *istiqamət hal şəkilçisi,* اَمکاک کَروأِلِندی əmgək+kə+rü ulındı = əzaba, sıxıntıya düçar oldu (I, 249).

-ğaru (ğa+ru) *istiqamət hal şəkilçisi,* قِش یایــغرو سُقلنور kış yay+ğa+ru söwlənür = qış yaya pıçıldayır (III, 254).

-gerü (ge+rü) *istiqamət hal şəkilçisi,* اَنـدا بُلُب تَنکریکُرو تَبغــِن اُتار an-da bolup tənqri+gerü tapğın ötər=orada tanrıya ibadət borcu-nu ödər (III, 235).

-ığ *təsirlik hal şəkilçisi,* اَر اَشِغ تَتغَندی ər aş+ığ tatğandı=adam aşı dadlı hesab etdi (II, 242), اُل قیزغ سِنکِلَندی ol kız+ığ sinqilləndi = o, qızı özünə bacı saydı (III, 354).

-ig *təsirlik hal şəkilçisi,* اَلب اَرک یَقرتما alp ər+ig yawrıtma = alp adamı pisləmə (I, 195), یکِت لَرک اِشــلَتُو yigitlər+ig işlətü = igidləri işlədərək (I, 293).

-uğ *təsirlik hal şəkilçisi,* اَر قُشُغ اَمَجلادی ər kuş+uğ əməçlədi= adam quşu nişan aldı (I, 319).

-üğ *təsirlik hal şəkilçisi,* اُل سوُزُک اَنکلادی ol söz+üg anqladı =o, sözü anladı (I, 312).

-ı *təsirlik hal şəkilçisi*, təgür məninq sawım+ı=çatdır mənim sözümü (III, 158), kizləp tutar tayım+ı = gizlər mənim dayçamı (III, 68), alktı məninq yayım+ı = məhv elədi yayımı (III, 184), sürdi məninq koyum+ı = qoyunlarımı sürüb apardı (II, 122), kaz takı kordayım+ı = qazımı, ördəyimi (II, 190), aldı Turumtayım+ı = Turumtay adlı qulumu aldı (II, 138).

-nı *təsirlik hal şəkilçisi*,ol bu at+nı ağırlandı = o bu atı bahalı hesab etdi (I, 314), **كَنج اَنا سِن اَمدى** kənç anası+nı əmdi = uşaq anasını əmdi (I, 221).

-ni *təsirlik hal şəkilçisi*, bəg+ni yağı basdı = yağı bəyi basdı, basqın elədi (I, 44), ər+ni yel tokıdı = adamı yel çarpdı, yel toxundu (III, 247).

-n *təsirlik hal şəkilçisi*, ol kız+ı+n əgətlədi = o, qızını cariyə sahibi etdi, qızına cariyə verdi (I, 319), oğl+ı+n ışka tığrattı=oğlunu işə həvəsləndirdi (II, 317), ol at+ı+n tigrətti=o, atını fınxırdaraq, kişnədərək sürdü (II, 317), ol anqar köz+i+n alarttı = o ona gözünü bərəltdi (III, 369).

-da *yeirlik-çıxışlıq hal şəkilçisi*, **تَشُک سُقدا بَلکُرار** teşük suw+da bəlgürər = deşik suda bəlli olar (I, 387), **اُل اَنى تاغدا يَيلَتّى** ol anı tağ+da yaylattı = o onu dağda yaylatdı (II, 337), **تِلدا جقار اَذكوُ سوُز** tıl+da çıkar edhgü söz = dildən çıxar yaxşı söz (III, 160), **قوُيدا ياغ اَكسوُماس قُزدا قاراَكسُوماس** kuz+da kar əksüməs, koy+da yağ əksüməs = quzeydən qar, qoyundan yağ əskik olmaz (I, 340), **بوُ اَت اَندا ييک** bu at an+da yeg =bu at ondan yaxşıdır (III, 146), **يُغُرقندا اَرتُق اَذق كُسُلسا اُشِيوُر** yoğurkan+da artuk adhak kösülsə, üşiyür = ayaq yorğandan artıq uzadılsa, üşüyər (II, 159).

-də *yeirlik-çıxışlıq hal şəkilçisi*, **كُندا اِرُک يُق** kün+də irük yok = günəşdə çat olmaz (I, 138), **بَكدا قِيق يُق** bəg+də kıyık yok = bəydə sözdən dönmək olmaz (I, 138), **يَزيدا بُرى اُليسا اَقدا اِت بَغرى تَرتِشوُر** yazı+da böri ulısa əw+də ıt bağrı tartışur= çöldə qurd ulasa, evdə qurda acıyan köpəyin bağrı sızlar (III, 238), **بلمِش ياک بلماذُک كِشيداً ييک** bilmiş yek bilmədük kişi+də yeg = tanıdığın şeytan tanımadığın adamdan yaxşıdır (III, 159), **كُنى**

بَررکَیک نِک کوُزندا اَذِن باشی یوُق köni barır keyikninq közin+də adhın başı yok = düz gedən geyikin gözündən başqa yarası yoxdur (III,152), اَر أفکا سِندا أرُلدی ər öpkəsin+də ürüldi = adam qəzəbindən şişdi, (I, 242).

-ta *yeirlik-çıxışlıq hal şəkilçisi,* مَن بوُایشتا أنِندِم mən bu ış+ta ulındım = mən bu işdən usandım, bezdim (I, 249), اَر ایشتا بُشتی تَرُندی ər ış+ta buştı tarundı = adam işdən bezdi, sıxıldı (II, 166), أل بُو ایشتا قُدُردی ol bu ış+ta kudurdı = o bu işdə çox çalışdı, işin üstünə düşdü (II, 112).

-dan *çıxışlıq hal şəkilçisi,* anı suw+dan keçürdi = onu sudan keçirdi (II, 179), ər tağ+dan kıdhı ıldı = adam dağdan aşağı endi (I, 221), ol kümüş altun+dan çöktürdi = o, qızıldan gümüşü ayırdı (II, 194).

-dən *çıxışlıq hal şəkilçisi,* ol ər ol özin kişi+dən abıtğan = o adam özünü hər kəsdən gizləyəndir (I, 208), köz+dən yırasa, könqül+dən yəmə yırar = gözdən iraq olan könüldən də uzaq olar (III, 317).

-dın *çıxışlıq hal şəkilçisi,* ol məni suw+dın keçrükli ərdi = o məni sudan keçirənlərdən idi (II, 183), tağ+dın inildi= dağdan enildi (II, 154).

-din *çıxışlıq hal şəkilçisi,* küç el+din kirsə = zorakılıq (*məcazi*:) qapıdan girsə (II, 46).

-dun *çıxışlıq hal şəkilçisi,*اَتِک تیشی بوُزدُن سِزلادی anınq tışı buz+-dun sızladı = onun dişi buzdan sızladı (III, 267), أل مَنی أرُندُن تُرغُردی ol məni orun+dun turğurdı = o məni yer[im]dən durğuzdu (II, 191).

-dün *çıxışlıq hal şəkilçisi,* أل مَندَن أنکدُن بَردی ol məndən önq+dün bardı = o məndən öncə getdi (I, 114).

-tan *çıxışlıq hal şəkilçisi,* أل اَذکُونی یَقلاقتَن اَذِردی ol edhgüni yaw-lak+tan ədhirdi = o, yaxşını pisdən, düzü əyridən, xeyiri şərdən ayırdı (I, 228).

-tən *çıxışlıq hal şəkilçisi,* تُرُو تُنکلُک تَن چِقار törü tünqlük+tən çıkar = törə bacadan çıxar (II, 46).

-tın *çıxışlıq hal şəkilçisi,* təgmə yanqak+tın budun aklışdı = hər tərəfdən xalq axışdı (I, 277), ər ış+tın tıdhındı = adam işdən qaçındı (II, 166).

-tin *çıxışlıq hal şəkilçisi,* kişi alası iç+tin, yılkı alası taş+tın = adamın alası içində, heyvanın alası çölündədir (I, 155).

-ın *alətlik hal şəkilçisi,* al+ın arslan tutar = al ilə aslan tutular (I, 148), kuş kanat+ın, ər at+ın = quş qanadı ilə, ər atı ilə (I, 109), yılkı yaz+ın atlanur=ilxı yazda atlaşır, at olur (I, 309), tıl+ın tügmişni tış+ın yazmas = dillə düyülən dişlə açılmaz, dilin vurduğu düyünü diş aça bilməz (II, 48).

-in *alətlik hal şəkilçisi,* küç+in oyuk tutmas = güc ilə oyuq tutulmaz (I, 148), kınqır köz+in bakıştılar = qızğın gözlə baxışdılar (I, 365), kılıç kınka küç+in sığdı = qılınc qına güclə sığdı (I, 365), olar iç+in etişdilər = onlar öz aralarında barışdılar (I, 143), bilig+in uluğlukka təgdim = biliklə ululuğa çatdım (II, 123).

-un *alətlik hal şəkilçisi,* kamuğ tolm+un tokıştılar = bütün silahlarla vuruşdular (I, 365), süsi ot+un oruldı = (düşmən) əsgəri ot kimi biçildi (I, 242).

-ün *alətlik hal şəkilçisi,* kılsa küç+ün bolmas anı tok, bay = onu güclə tox və zəngin etmək olmaz (III, 224).

-lıkın (**-lık+ın**) *alətlik hal şəkilçisi,* kutkı+lık+ın tapınğıl = səmimiyyətlə xidmət et (II, 162).

-ligin (**-lig+in**) *alətlik hal şəkilçisi,* isiz+li+gin kəlmə = şərlə gəlmə (II, 123).

-lügün (**-lüg+ün**) *alətlik hal şəkilçisi,* edhgü+lüg+ün kəl = xeyirlə gəl (II, 123), bakkıl anqar edhgü+lüg+ün = ona yaxşılıqla bax (I, 186).

-lə *alətlik hal şəkilçisi,* tüzün bir+lə uruş, utun bir+lə üstərmə =xoşxasiyyət adamla lap vuruş, alçaq adamla yarışma, çünki qabarar, pislik edər (I, 262), kanığ kan bir+lə yumas = qanı qanla yumazlar (III, 157), ol əwin tawar bir+lə toşğurdı = o, evini malla doldurdu (II, 191).

-m *mənsubiyyət şəkilçisi,* ol məni ata+ma oxşatdı = o məni atama oxşatdı, bənzətdi (I, 292).

-ım *mənsubiyyət şəkilçisi,* eşyək ayur baş+ım bolsa, sundırıda suw içgəymən = eşşək deyər ki, bircə başım salamat olsun, dənizdən su içərəm (I, 472), məninq kız+ım = mənim qızım (I, 340), məninq kur+ım uluğ = mənim məqamım yüksəkdir (I, 339), bəg oğrında məninq ış+ım etildi = bəyin dövləti sayəsində işim düzəldi (I, 126).

-im *mənsubiyyət şəkilçisi,* məninq əlig+im taruska təgişdi = mənim əlim tavana dəydi, çatdı (II, 134), kaşınmak məninq yin+im əmritti = qaşınmak mənim bədənimi qıdıqlandırdı (I, 292).

-um *mənsubiyyət şəkilçisi,* munq+um məniniq bilinqə = mənim əzabımı, nələr çəkdiyimi biləsən (III, 313), ol məninq oğl+um ol = o mənim oğlumdur (I, 112).

-üm *mənsubiyyət şəkilçisi,* ol məninq köz+üm+ə sakıdı = o mənim gözümə xəyal kimi göründü (I, 247).

-y+üm (nadir hallarda) *mənsubiyyət şəkilçisi,* kükü+y+üm kəldi = bibim gəldi (III, 217).

-nq *mənsubiyyət şəkilçisi,* yağı+nq taba titrü bakıp bügdə+nq bilə=düşməninin tərəfinə düz bax, xəncərini itilə (III, 249)

-ınq *mənsubiyyət şəkilçisi,* bu ışta səninq tablağ+ınq barmu= bu işdə sənin razılığın, rizan varmı (I, 450).

-inq *mənsubiyyət şəkilçisi,* səninq kəzik+inq kəldi = sənin sıran, növbən çatdı (I, 391).

-unq *mənsubiyyət şəkilçisi,* səninq barğ+unq kaçan = sənin getməyin, səfərin nə zamandır (II, 84).

-ünq *mənsubiyyət şəkilçisi,* könql+ünq nə tək = sənin könlün necədir (III, 317).

-sı *mənsubiyyət şəkilçisi,* anınq ata+sı (III, 201), kız ana+sı birlə yıp əgrişti=qız ip əyirməkdə anası ilə yarışdı (I, 273).

-ı *mənsubiyyət şəkilçisi,* anınq baş+ı ağrıdı= onun başı ağrıdı (I, 301), anınq tawar+ı üpləndi = onun malı yağmalandı, talan edildi (I, 288), kündə ış+ı yüksəbən yokar, ağar =işi gündəngünə yüksələr (I, 337), xan ış+ı bolsa, katun ış+ı kalır = xanın işi olanda, xatunun işi təxirə salınır (I, 407), ehdgü ər sünqügi ərir, at+ı kalır = yaxşı adamın sümüyü çürüyər, adı qalar (III, 319), könqli köyüp, kan+ı kurıp = könlü yanıb,

qanı quruyub (II, 199), aş tatığ+ı tuz = aşın dadı duzdur (III, 34), anınq oğl+ı = onun oğlu (III, 201).

-i *mənsubiyyət şəkilçisi*, anınq köz+i öşərdi=onun gözü qaraldı (I, 229), bu ər ol köz+i öşərgən = bu, aclıqdan daim gözü qaralan adamdır (I, 211), ölüg yüz+i tumluğ=ölü üzü soyuqdur (I, 45), anınq yin+i ərkəkləndi = onun tükü ürpərdi (I, 332), anınq küç+i köwrədi = onun gücü azaldı (III, 257), anınq əw+i üşəldi = onun evi axtarıldı, arandı (I, 244), ər söz+i bir, ədhər kök+i üç = kişi sözü bir olar, yəhər bağı üç (II, 279).

-miz *mənsubiyyət şəkilçisi*, اِذِمِز يَرليغى idhi+miz yarlığı = tanrımızın əmri, buyruğu (I, 152).

-ımız *mənsubiyyət şəkilçisi*, at+ımız «atımız» (I, 341),

-umuz *mənsubiyyət şəkilçisi*, bizinq anda bir çart alğu+muz bar = bizim onda bir az alacağımız var (I, 351)

-nqız *mənsubiyyət* سِزنک تَبُغجى sizinq tapuğçı[nqız] = sizin xidmətçi[niz] (I, 377).

-ları *mənsubiyyət şəkilçisi*,قــدَش لارى تَبالادى kadhaş+ları tabaladı = [onun] qohumları tənə vurdu (III, 288).

-ləri *mənsubiyyət şəkilçisi*, يكِت لَرک اِشــــلَتُو yigit+ləri işlətü= [bizim] igidləri işlədərək (I, 293).

-mən *xəbər şəkilçisi*, sundırıda suw içgəy+mən = dənizdən su içərəm (I, 472).

-sən *xəbər şəkilçisi*, kimsən = sən kimsən (I, 359).

-dim *xəbər şəkilçisi*, mən anda ər+dim = mən orada idim (I, 171), mən unamas ər+dim, ol məni unattı = mən bu işə razı deyildim, o məni razı saldı (I, 257).

-dinq *xəbər şəkilçisi*, kanda ər+dinq =sən harada idin (I, 415).

-di *xəbər şəkilçisi*, ol məninq birlə ər+di = o mənimlə birlikdə idi (I, 424).

b) Adlardan və fellərdən sifət yaradanlar:

-lığ *sifət*, اَتلِغ اَر at+lığ ər = atlı adam (I, 161), اِتلِغ اَڤ ıt+lığ əw = köpəkli ev (I, 162), اَغرِلغ اَر ağır+lığ ər = sayılan, əzizlənən, ağırlanan adam (I, 202), بَدُک بَغرِلغ bedük bağır+lığ= ciyəri,

bağrı böyük, *məcazi*: cəsur (I, 366), yeti baş+lığ yıl bükə = yeddi başlı əjdaha (III, 214).

-lig *sifət*, **اَمِکلِک اِشلار** əmik+lig işlər = əmzikli, əmizdirən qadın (I, 208).

-luğ *sifət*, **اُتلُغ تاغ** ot+luğ tağ = otlu dağ (I, 161), **قبُغلُغ اَڤ** kapuğ+luğ əw = qapılı ev (I, 475).

-lüg *sifət*, **اِکی یُزلُک اَر** iki yüz+lüg ər = ikiüzlü adam (III, 46), **کَدُکلُک اَلیماس، کُفَج لِک کُریماس** kedhük+lüg ölimməs, küfəç+lig küriməs=yapıncılı adam islanmaz, qantarğalı at özündən çıxmaz (III, 238), **کوُجلِک بلِکلِک کِشی** küç+lüg bilək+lig kişi =güclü-biləkli adam (I, 485), **کرکلوک کِشی کا سوُز کَلیر** körk+lüg kişigə söz kəlir = gözəl qıza söz gələr (I, 336).

-sız *sifət*,**اَرقا سیز اَلب جَریک سِیُوماس** arka+sız alp çərig sıyumas= arxasız alp qoşun basmaz (I, 183), **اَرباسِز اَت اَشُوماس** arpa+sız at aşumas = arpasız at çöl aşmaz (I, 183).

-siz *sifət*, **اَسِّزیُزی بُرقّرار** əs+sis yüzi burkurar = solğun üzü bürüşər (II, 199).

-suz *sifət*, **یکِت یازُقسُز بلماس** yigit yazuk+suz bolmas = igid günahsız olmaz (III, 23).

-süz *sifət*, **اوُت تُتُنسُز بُلماس** ot tütün+süz bolmas = od tüstüsüz olmaz (III, 23).

-lık *sifət*, **اُجَقلِق یِیر** oçak+lık yer = ocaq yeri (I, 205), kaşık+lık «qaşıqlıq, qaşıq düzətmək üçün ayrılan material» (I, 481).

-lik *sifət*, **اَشِکلِک یغاج** eşik+lik yığaç = astana düzəltmək üçün hazırlanan ağac (I, 207), **بُو یغاج اُل قبُغقا تِرَکلِک** bu yığaç ol kapuğka tirəklik = bu ağac o qapıya dirək üçün hazırlanmışdır (I, 486).

-luk *sifət*, **قُنُقلُق اَڤ** konuk+luk əw = qonaq üçün ayrılan ev (I, 481).

-lük *sifət*, **اَتُکلُک سَغری** ətük+lük sağrı = məst tikmək üçün ayrılan tumac (I, 207).

-kı *sifət*, **قُتقی اَر** kut+kı ər = təvazökar, həlim adam (I, 422), **اُزاقی بلکا اَنجا اَیمیش** uza+kı bilgə ança aymış = keçmiş zaman bilgəsi belə demiş[dir] (I, 153).

-ki *sifət*, **اُنکدُنکی یَلغ** önqdün+ki yalığ = yəhərin ön qaşı (III, 21), **کیدِنکی یَلغ** kidin+ki yalığ = yəhərin arxa qaşı (III, 21).

-dak *sifət*, **يَلِندَق اَر** yalın+dak ər = çılpaq adam (III, 51).
-dük *sifət*, **كَمدُک سُنکوُک** kəm+dük sünqük = sıyrılmış, əti yeyilmiş, gəmirilmiş sümük (I, 463).
-da+kı sifət, **يَزيداقی سُقلين اَدُركَلی اَقداکی تَقاغوُ اِجغِنما** yazı+da+kı süwlin ədhərgəli əw+də+ki takağu ıçğınma = çöldəki qırqovulu axtararkən barı evdəki toyuqdan olma (I, 437), **يَقاداقی يَلغاغالی اَلِکداکی اِجغِنوُر** yaka+da+kı yalğağalı əlig+də+ki ıçğınur = yaxadakı, yaxaya tökülən yemək yalanırkən əldəki boşqab düşər (III, 274).
-də+ki *sifət*, **اَقداکی بُزاغوُ اُکُوز بُلماس** əw+də+ki buzağu öküz bolmas = evdəki buzovdan öküz olmaz (I, 437), **اَلِکِنداکی نانکنی ییردا اُردی** əligin+də+ki nənqni yerdə urdı = əlindəki nəsnəni yerə qoydu (I, 217).
-druk *sifət*, **يَلدرُق نانک** yal+druk nənq = cilalı ləyən kimi parlayan nəsnə (III, 372), **يَلدرُق اَشلار** yal+druk işlər = süslü, sığallı qadın (III, 372).
-lak *sifət*, **يَقلَق کِشی** yaw+lak kişi = bədxasiyyət adam (III, 44).
-lək *sifət*, **تُلاک يلقی** tül+ək yılkı = qış tükünü tökən heyvan (I, 410).
-al *sifət*, **قِقال بُرُن** kıw+al burun = düz, düzgün burun (I, 410).
-əl *sifət*, **تُکال اَلغِل** tük+əl alğıl = tam al, hamısını al (I, 410).
-ıl *sifət*, **بَشِل قوُی** baş+ıl koy = başında ağı olan, qaşqa qoyun (I, 392), **ياشِل اُنک لُک تُون** yaş+ıl önqlüg ton = yaşıl rəngli don, paltar (I, 114), **قِزل مَنکِزلِک** kız+ıl mənqizlig = qırmızı bənizli (III, 316).
-il *sifət*, **اُکِل کِشی** ök+il kişi = çox adam (I, 142).
-ul *sifət*, **يَسُل تاغ** yas+ul tağ = yastı dağ (III, 25), **بُغرَل قوُی** boğr+ul koy = boğazı ağ qoyun (I, 464).
-ül *sifət*, **بُکرُل اَت** bögr+ül at = böyürləri ağ at. Alaca qoyuna və başqa heyvanlara da belə deyilir (I, 464).
-ğıl *sifət*, **بَشغِل يلقی** baş+ğıl yılkı = başı ağ heyvan (I, 464), **قِرغِل اَر** kır+ğıl ər = saçına qır düşmüş adam, orta yaşlı adam» (I, 465).
-ğul *sifət*, **قِزغُل اَت** kız+ğul at = rəngi boz ilə qır arasında olan at (I, 465).
-kil *sifət*, **يبکِل تونُ** yip+kil ton = ərğüvan rəngində paltar» (III, 47).

-kin *sifət*, yip+kin yaşıl yüzkəşip = bənövşəyi-yaşıl üzə çıxıb (I, 394).

-kül *sifət*, تُرتِکُل اَڤ tört+kül əw = dördkünc ev (III, 362), üç+kül «üçbucaq, üç bucağlı nəsnə» (I 168).

-çıl *sifət*, یَغمُرچِل یِیر yağmur+çıl yer = yağmuru çox olan yer (III, 56).

-çil *sifət*, تُبچِل یِیر tüp+çil yer = daim boranlı yer (III, 56), ایکچِل ig+çil = uzun müddət xəstə olan adam (III, 56).

-sığ *sifət*, قُلسِغ اَر kul+sığ ər = qula bənzəyən adam (III, 136), بوُ قری اُل اُغلانسِغ bu karı ol oğlan+sığ = bu qocanın xasiyyəti uşaq kimidir (III, 136).

-sig *sifət*, بوُ اَر اُل بَکسِک bu ər ol bəg+sig = bu adamın xasiyyəti bəyinkinə bənzəyir (III, 136), بوُ اُغُل اُل اَرسِک bu oğul ol ər+sig = bu uşağın xasiyyəti ərlərin xasiyyətinə bənzəyir (III, 136).

-sak *sifət*, بَغِرسَق کِشی bağır+sak kişi = rəhmdil, müşfiq adam (I, 479), اُل اَر اُل تَقرساق ol ər ol tawar+sak = o adam mal hərisidir (II,74), تَبُغساق اَر tapuğ+sak ər = xidmət sevən adam, II, 182).

-sək *sifət*, بوُ اُراغت اُل اَرساک bu urağut ol ər+sək = bu qadın ər, kişi düşkünüdür (II, 74), اَرسَک اِشلار ər+sək işlər = ortalığa düşmüş pozğun qadın, fahişə (I, 166).

-suk *sifət*, تَنکسُق نانک tanq+suk nənq = qəribə şey, heyrət ediləcək şey. Bir adamın çox nadir hallarda tapdığı nəfis yeməyə də تَنکسُق اَش tanq+suk aş deyilir (III, 331).

-ğak *sifət*, kadhır+ğak «çox işləmək üzündən əldə yaranan qabar, [ağac kimi qabar]» (I, 479, قدْز kadhız «ağac qabığı» sözündən, I, 370, qabar ağacın qabığına bənzədilmişdir).

-gək *sifət*, müngüz+gək «çox işləməkdən dolayı əldə yaranan qabar, [sümük kimi qabar]» (III, 335, qabar مُنکُز münqüz, III, 316 sözünə bənzədilmişdir), kidhiz+gək «təzəliyi, təravəti gedən, keçələşmiş qovun [keçə kimi qovun]» (II, 285, کِدْز kidhiz «keçə» deməkdir).

-ağu *sifət*, قرنَغُو اَر karn+ağu ər = xaşal adam (I, 471).

-əgü *sifət*, رَشَکوُاَت kərş+əgü at = kürək sümüyünün altında yağırı olan at (I, 471), سَنکَرکُو اَت sənqr+əgü at = əngi xəstəliyi olan at (III, 335), iç+əgü «qabırğa sümüklərinin daxili tərəfində

olan şeylərin adı; içalat» (I, 193), inə+gü «göbək qarşısında olur, qulunca bənzər bir xəstəlikdir» (I, 193).

-əz *sifət*, köw+əz «məğrur, şıltaq, ərköyün» (I, 339).

-uz *sifət*, yaf+uz «pis, acıqlı, yavuz» (yawa sözündən, III, 18), kudh+uz «dul qadın, *məcazi:* quduz» (I, 370).

-rək *sifət*, ət+rək «ət rənginə çalan» (I, 165).

-ut *sifət*, **يَشُت نانک** yaş+ut nənq = gizli şey (III, 16).

-üt *sifət*, **بَکُت** bək+üt «gizli», **يَشُت بَکُت** yaş+ut-bək+üt şəklində qoşa deyilir (III, 16).

-ru *sifət*, **اُل يَشروُ کَلدی** ol yaş+ru kəldi = o, gizlin gəldi (III, 34), **يَشروُ ايش** yaş+ru ış = gizli iş (III, 34).

-mul *sifət*, **بُيمل اَت** boy+mul at = boynunda ağlıq olan at (III, 172).

-sal *sifət*, **اَرسَل سَج** ar+sal saç = qızıla çalan saç (I, 168).

-nak *sifət*,**بَشنَق اَر** baş+nak ər = başında dəbilqəsi, əynində zirehi olmayan əsgər (I, 454).

-çın *sifət*, balık+çın «balıqcıl, balıq yeyən quş» (I, 487).

-ğ *sifət*, **قُرُغ يغاج اَکلِماس** kuru+ğ yığaç əgilməs = quru ağac əyilməz (I, 244), **اُل قاتِغ نانکنی کَقشَتَی** ol katı+ğ nənqni kəwşətti = o, qatı nəsnəni yumşaltdı (II, 323).

-ığ *sifət*, **بشِغ اَش** pış+ığ aş = bişmiş yemək (I, 375).

-ig *sifət*, **سِلِک اَر** sil+ig ər = təmiz, incə, yaraşıqlı adam (I, 390).

-uğ *sifət*, **اُدُغ اَر** udh+uğ ər = oyanıq, huşyar adam (I, 133).

-üg *sifət*, **يُکرُک اَت** yügr+üg at = qaçağan at, yüyrək at (III, 46).

-k (ق ka) *sifət*, **يراق يير** yıra+k yer =uzaq yer (III, 32).

-k (ک ke) *sifət*, **نَجا يتِک بجاک اَرسااوُزسابن يُنُوماس** neçə yiti+k biçək ərsə, öz sapın yonımas = bıçaq nə qədər iti olsa da, öz sapını yonmaz (I, 386).

-ık *sifət*, **بشِق اَت** pış+ık ət = bişmiş ət (I, 380).

-ik *sifət*, **تَزک کِشی** təz+ik kişi = işdən qaçan adam (I, 387).

-uk *sifət*, **يَتُق نانک** yat+uk nənq = atılan, unudulan hər şey (III, 21), **يَتُق کِشی** yat+uk kişi = tənbəl adam (III, 21), **تُغدی يَرُق يُلدُوزی** toğdı yar+uk yulduzı = doğdu parlaq ulduzu (I, 160), **يَرُق يير** yar+uk yer = aydınlıq yer (III, 22).

-ük *sifət*, **تُشُک کِشی** tüş+ük kişi = işdən-gücdən qaçan, avara adam (I, 388), **بَدُک تَقی** bəd+ük təwi = böyük dəvə (I, 386), **سُرتُک**

اِشلار sürt+ük işlər=özünü sürtüşdürən, sürtük qadın (I, 462), سُزُک سُوڤ süz+ük suw=süzülmüş su (I, 389).

-ınç *sifət*, اُلِنج یوُل ul+ınç yol = düz olmayan, qıvrılan yol (I, 189).

-inç *sifət*, تَرکِنج یوُل təz+ginç yol = qıvrım yol (III, 334).

-unç *sifət*, قُرقُنج قیم بُلدی kork+unç kıyım boldı = qorxunc qıyım oldu, böyük dəhşət yaşandı (III, 166).

-ünç *sifət*, kül+ünç «gülünc» (III, 324).

-nçu *sifət*, اِدِنجوُ سَج ıdhı+nçu saç = kişinin sonradan buraxılan, uzadılan saçı (I, 190).

-nçü *sifət*, کِزلَنجوُ کَلِندا kizlə+nçü kəlində = gizli şey gəlində olar, çünki o, yaxşı şeyləri əri üçün saxlayar (III, 227).

-ınçu *sifət*, اَتِنجوُ نانک at+ınçu nənq = atılan nəsnə (I, 190), اَقِنجوُ نانک aw+ınçu nənq = ovunulan, alışılan şey (I, 190), اَقِنجوُ aw+ınçu = cariyə (məcazi mənada, I, 190).

-inçü *sifət*, اِتِنجوُ نانک it+inçü nənq = itilən [itələnən] nəsnə (I, 190).

-(ı)nçığ *sifət*, یَرسِنجِغ نانک yars+ınçığ nənq = pis, iyrənc, murdar şey (III, 56), قُش بَلاسی قُسِنجِغ، اِت بالاسی اُخشَنجِغ kuş balası kus+ınçığ, ıt balası oxşa+nçığ = quş balası iyrənc, it balası qucağa alıb oxşanacaq qədər gözəl olur (III, 218).

-(ı)nçak *sifət*, بَسِنجَق اَر bas+ınçak ər=zəif görünən adam, önəm verilməyən adam (I, 479).

-ğun *sifət*, tut+ğun «tutulan, yaxalanan, dustaq, əsir» (I, 430).

-ğın *sifət*, قَجغِن اَر kaç+ğın ər = qaçan adam (I, 71).

-gin *sifət*, جِقکِن اَش çiw+gin aş = doyuran, yağlı aş. Heyvanları kökəldən bir ota da جِقکین اُت çiw+gin ot deyilir (I, 434), کَقکِن اَش kəw+gin aş = doyurmayan aş. Bu, جِقکِن çiw+gin sözünün antonimidir. Heyvanları doyurmayan qüvvəsiz ota da کَقکِن اُت kəw+gin ot deyilir (I, 434).

-kun *sifət*, تُرقُون سُوڤ tur+kun suw = durğun su (I, 432).

-kın *sifət*, بَرقِن کِشی bar+kın kişi = heç bir vəchlə yolundan sapdırılmayan adam (I, 432).

-kin *sifət*, تَرکِن سُوڤ tər+kin suw = yığılmış su (I, 434), اَجکِن اَر iç+kin ər = düşməndən olduğu halda qaçıb bu tərəfə sığınan və amanda olan adam (I, 170), اَشکِن تُبراق eş+kin toprak = axıb enən, üyünən, eşilən torpaq (I, 170).

-ğak *sifət*, سَجغاق كِشِى saç+ğak kişi = malını saçan adam (I, 457), يُمغاق تَنا yum+ğak tənə = yuvarlaq danə (III, 45).

-ğuk *sifət*, uç+ğuk «uçuq, çökük, xaraba» (I, 162).

-gək *sifət*, تَزكاك اَر təz+gək ər = işdən və ya işə bənzər şeydən qaçan, çəkinən adam (II, 284).

-ma *sifət*, بجما يُرينجغا bıç+ma yorıncğa = biçmə yonca (I, 424), قتما يوُغا kat+ma yuğa = ufalanmış çörək (I, 426).

-mə *sifət*, أكما تُبراق ök+mə toprak = yığma torpaq (I, 187), أرما سَج ör+mə saç = hörmə saç (I, 187), كُجُرما أجُق köçür+mə oçak = bir yerdən başqa yerə köçürülən ocaq (I, 470).

-ğa *sifət*, يُريغا اَت yorı+ğa at = yorğa at (I, 170).

-gə *sifət*, بير تِلكا اَت bir til+gə ət = bir dilim ət (I, 423).

-yuk *sifət*, أسايُق اَر usa+yuk ər = qəflətdə olan, qafil adam (I, 213), بُلغيُق سوُڤ bulğa+yuk suw = bulanıq su (III, 175).

-yüg *sifət*, ögrə+yüg «alışılan şey, ənənə, görənək» (I, 213).

-ın *sifət*, قلِن بُلتُغ تُبى سُرار kal+ın bulutuğ tüpi sürər = qalın buludu boran qovar (III, 206). يَقِن يير yak+ın yer = yaxın yer (I, 144).

-un *sifət*, أتوُن برلا أستَرما ut+un birlə üstərmə = alçaq adamla yarışma (I, 262), تُولُن ااى tol+un ay = on dörd gecəlik ay, dolunay (I, 148), بوُ اَر أل أزوُن يَشاغوُ bu ər ol uz+un yaşağu = uzun yaşamaq bu adaın haqqıdır (III, 38).

-ün *sifət*, تُوزُن برلا أرُش tüz+ün birlə uruş = düzgün, xoşxasiyyət adamla vuruş (I, 262).

-ğıl *sifət*, bıç+ğıl «çat, çatlaq, çatlamış» (I, 464), تَرغِل يلقى tarğıl yılkı deyilir ki, belində ağlı-qaralı zolaqlar olan alacalı heyvan deməkdir. Bu sifət atdan başqa hər heyvana şamildir (I, 465).

-u *sifət*, سَغرَق تُلوكُزلَيـُو sağrak tol+u köz ləyü = sürahi dolu göz kimi (I, 165).

-ağan *sifət*, أل اَر أل اَقكا بَرَغان ol ər ol əwgə bar+ağan = o adam evə çox, daim gedəndir (II, 73)

-əgən *sifət*, أل كِشى أل بيزكا كلَكان ol kişi ol bizgə kəl+əgən =o adam bizə çox, daim gələndir (II, 73), بوُ اَرأل تَلِم سُجِك اِجُركان bu ər ol təlim süçik içür+gən =bu adamın adəti başqasına şərab içirtməkdir (I, 211), بوُ اِشلا أل تَلِم يب اكركان bu işlər ol təlim yıp əgir+gən = bu qadın çox ip əyirəndir (I, 211).

-p *sifət*, *müqayisə dərəcəsi* (*qeyri-oğuzlarda*) **کُب کوُک** köp kök = gömgöy, tünd göy (I, 342), **سَب سَرغ** sap sarığ = sapsarı, tünd sarı (I, 342), **یَب یَزی** yap yazı = [tam açıqlıq, çöllükbiyaban] (I, 342).

-m *sifət*, *müqayisə dərəcəsi* (*oğuzlarda*) **کُم کوُک** köm kök = gömgöy, tünd göy (I, 342).

-rak *sifət, müqayisə dərəcəsi,* **اَزراق اَنـــــکَر اُکْنکِل** az+rak anqar ökündil = ona az heyfsilən, az üzül (III, 314).

-rək *sifət*, *müqayisə dərəcəsi,* uluğ+rak «daha ulu» (Kutadğu Bilig, 1830), kız+rak «daha bahalı» (KB, 1724).

süm *sifət*, *müqayisə dərəcəsi,* süm süçik nənq «şipşirin şey» (I, 349).

tüm *sifət*, *müqayisə dərəcəsi,* tüm kara at «dümqara, zil qara at» (I, 348), tüm toruğ at «dümdoru at» (I, 348).

çim *sifət*, *müqayisə dərəcəsi,* çim yik ət «lap yaş ət» (I, 349), çim öl ton «lap yaş paltar» (I, 349).

təs *sifət, müqayisə dərəcəsi,* **تَس** T ə s mübaliğə ədatıdır [şəkilçisidir]. Oğuzca. Oğuzlar yuvarlaq bir nəsnə barədə mübaliğə etmək istədikdə **تَس تَکِرما** təs təgirmə deyirlər ki, bu da «dəsdəyirmi, yupyumru» mənasını verir (I, 341).

-ün *sifət, müqayisə dərəcəsi*, **اَندن اوُستُن** andan üst+ün = ondan yuxarı, ondan üstün (I, 170).

-ın *sifət, müqayisə dərəcəsi*, ast+ın «aşağı» (I, 170), alt+ın «aşağı» (I, 170).

-rə *sifət*, *müqayisə dərəcəsi,* **اُل اَندَن اِسرا اوُل** ol andan is+rə ol = həqiqətən o ondan aşağı və sonradır (I, 185).

-şin *sifət, müqayisə dərəcəsi,* **کُکشین نانک** kök+şin nənq = göyümsov nəsnə, (I, 430).

c) Say yaradanlar:

-nç *say*, **اِکِنج نانک** iki+nç nənq = ikinci nəsnə (III, 384), **یکرمِنج** yigirmi+nç = iyirminci (I, 189).

-inç *say*, **برنج نانک** bir+inç nənq = birinci nəsnə (III, 323), **بیشِنج** beş+inç = beşinci (I, 189).

-ünç *say*, **تُورتُنج** tört+ünç = dördüncü (I, 189).

-unç *say*, **اُنْنج يَرماق** on+unç yarmak = onuncu pul (I, 190).

-ndi *say*, **اِكِندى نانک** iki+ndi nənq = ikinci nəsnə (I, 196), **بَكلار بير اِكِندى برلا اَغِشدى** bəglər bir iki+ndi birlə ağışdı = bəylər bir-birlərini qovmaqda yarışdılar (I, 235), **بوُدُن بير اِكِنديِنک اَقلارن اُرتَشدى** budun bir iki+ndininq əwlərin örtəşdi = xalq bir-birinin evlərini yandırdı (I, 269).

-gü *say*, **بَرينكلارا كيكوُ** barınqlar iki+gü = ikiniz gedin (II, 66).

-lə *say*, **بير تِلكوُ تَريسِن اِكيلا سِيماس** bir tilkü tərisin iki+lə soymas = bir tülkünün dərisi *iki dəfə* soyulmaz (III, 230).

-a *say*, *numerativ söz*, **بير قتا اَيدِم** bir kat+a aydım = bir dəfə dedim (III, 207), **قج قتابردِنک تَقار** kaç kat+a berdinq tawar = neçə yol davar verdin (I, 476), **قج قتا اَيدِم** kaç kat+a aydım =neçə dəfə dedim (I, 337).

ç) Əvəzlik yaradanlar:

mən *şəxs əvəzliyi*, **مَن اَنى اُبسادِم** mən anı öpsədim = mən onu öpmək istədim (I, 302).

məninq *şəxs əvəzliyi*, **اُل مَنِک تَقارغ سَتُّردى** ol məninq tawarığ satturdı = o mənim malımı satdırdı (II, 195).

manqa *şəxs əvəzliyi*,**اُل مَنكا اَت بَغِشلادى** ol manqa at bağışladı =o mənə at bağışladı (III, 295).

məni *şəxs əvəzliyi*, **اُل مَنى اُغُزلادى** ol məni oğuzladı = o məni oğuz saydı (I, 322).

mini *şəxs əvəzliyi*, **بُلنار مينى اوُلاس كوُز** bulnar mini ulas köz = əsir edər məni xumar göz (I, 130).

məndə *şəxs əvəzliyi*, **مَنـدا تِنْر قرغِلاج** məndə tınar karğılaç = məndə dinər qaranquş (I, 499).

məndən *şəxs əvəzliyi*, **اُل مَندَن اُنكدُن بَردى** ol məndən önqdün bardı = o məndən əvvəl getdi (I, 114).

məndin *şəxs əvəzliyi*, **اُل مَندِن يَجَندى** ol məndin yaçandı = o məndən utandı, həya etdi (III, 76).

bən *şəxs əvəzliyi*, Türklər «mən bardum», suvarlar, qıpçaqlar və oğuzlar isə «bən bardum» deyirlər (I, 105).

sən *şəxs əvəzliyi*, türklər «**سَن** sən» deyirlər (III, 343), attın əmdi sən tönqül = atdan indi gəl sən dön, vaz keç (I, 142).

sənинq *şəxs əvəzliyi*, سَنِک ساب کَلدی sənинq sap kəldi = sənin sıran, sənin növbən gəldi (III, 148).

sanqa *şəxs əvəzliyi*, مَن سَنکا کَلِکسادِم mən sanqa kəligsədim = mən sənin yanına gəlmək istədim (III, 259).

sa *şəxs əvəzliyi*, سا اَیُر مَن sa ayur mən = sənə deyirəm (III, 200).

səni *şəxs əvəzliyi*, مَن سَنی کُرُکسادِم mən səni körügsədim = mən səni görmək istədim (I, 306).

səndə *şəxs əvəzliyi*, سَندا یَرماق بار موُ səndə yarmak bar mu = səndə pul varmı (III, 149).

səndən *şəxs əvəzliyi*, سَنـــــداً قجَر سُندِلاج səndən kaçar sundılaç = səndən qaçar at quşu (I, 499).

sin *şəxs əvəzliyi*, سین S i n: sən. Kənçək dilində... Kənçək dilində çox zaman sözlər kəsrə ilə deyilir» (III, 143).

biz *şəxs əvəzliyi*, بز کَلدیمِز biz kəldimiz = biz gəldik (I, 340).

bizninq *şəxs əvəzliyi*, بُوبزنِک اوُزکِشی اوُل bu bizninq öz kişi = bu bizim qohumdur, yaxın adamdır (I, 119).

bizgə *şəxs əvəzliyi*, بُو نانک اُل بزکا کَرَکلِک bu nənq ol bizgə kərəklig = bu nəsnə bizə lazımlıdır, gərəklidir (I, 484).

bizni *şəxs əvəzliyi*, بزنی تُتُما آج bizni tutma aç = bizi ac saxlama (I, 442).

siz *şəxs əvəzliyi*, سیز siz (III, 132).

sizinq *şəxs əvəzliyi*, اَیـغِل سِزنـک تَبُغجی اُتنـــُرینَکی تَبُغ ayğıl: sizinq tapuğçı ötnür yenqi tapuğ = de ki, sizin xidmətçi yeni əmrə müntəzirdir (I, 377).

sizgə *şəxs əvəzliyi*, مَن سیزکا کَلِکلی مَن mən sizgə kəligli mən = mən sizə gəlmək üzrəyəm (I, 74).

sizdə *şəxs əvəzliyi*, سِـــزدا بُلُریَقغ sizdə bulur yakığ = sizdə tapar məlhəmi (I, 405).

ol *şəxs əvəzliyi*, اُل اَنِک برلا تَیشدی ol anınq birlə tayışdı=o onunla sürüşməkdə yarışdı (III, 183).

anınq *şəxs əvəzliyi*, اَنِنک مَنکزی اَغدی anınq mənqzi ağdı = onun rəngi dəyişdi (I, 134).

anı *şəxs əvəzliyi*, اُل اَنی اُقتا یَزتُردی ol anı okta yazturdı = o onu ox atmaqda yanıltdı, çaşdırdı, uddu (III, 107),

anqa *şəxs əvəzliyi*, **ألْ اَنـكا يغاج يَرتُردى** ol anqa yığaç yarturdı = o ona ağac yardırdı (III, 107).

anqar *şəxs əvəzliyi*, **ألْ اَنـكَر يَستُق يَستادى** ol anqar yastuk yastadı = o ona yastıq söykədi (III, 271).

anda *şəxs əvəzliyi*, **بزنـک اَندا بير جَرت اَلغوُمِز بار** bizinq anda bir çart alğumuz bar = bizim onda bir az alacağımız var (I, 351).

andan *şəxs əvəzliyi*, **اَندَن اَيدِم** andan aydım = ondan sonra söylədim (I, 171).

andın *şəxs əvəzliyi*, **ألْ اَنِدن كُسدى** ol andın küsdi = o ondan küsdü (II, 40).

olar *şəxs əvəzliyi*, **ألاربوُايشغ اُقشتيلار** olar bu işığ ukuştılar = onlar bu işi anlayıb başa düşdülər, bu işi düşündülər (I, 235).

olarda *şəxs əvəzliyi*, **ألاردا قوُى سيق ألْ** olarda koy sık ol = onlarda qoyun azdır (III, 137).

bu *işarə əvəzliyi*, **بوُ اُراغُت ألْ يَتيكوُ** bu urağut ol yənigü = bu qadın doğmaq üzrədir (III, 38), **بُو اَژُن** bu ajun = bu dünya (I, 144), **بُو بُوز اينى نَجَا** bu böz eni neçə = bu bezin eni nə qədərdir (I, 122), **بوُ اُغُر ألْ بُرى أليغُو** bu uğur ol böri ulığu = indi qurdun ulaşma vaxtıdır (I, 193), **بوُايش اُسُغى مُندَغ** bu ış osuğı mundağ = bu işin dəyişməsi belədir (I, 133).

munı *işarə əvəzliyi*, **اَمـدى مُنى اَلِنـک** əmdi munı alınq = indi bunu alın (III, 322).

munu *işarə əvəzliyi*, **موُنوُ** munu = bu, bunu deməkdir (III, 223).

bunı *işarə əvəzliyi*, **بوُنى اَتَم دَن خُماروُ بُلدِم** bunı atamdan xumaru buldım = bunu mən atamdan miras buldum, bu mənə atamdan miras qalmışdır (I, 436).

munqar *işarə əvəzliyi*, **مُنـكار اَيدِم** munqar aydım = buna söylədim (III, 325).

munda *işarə əvəzliyi*, **ألْ مُندا ألْ** ol munda ol = o buradadır (I, 416).

mundın *işarə əvəzliyi*, **ألْ مُندِن بَرغسَق تَكُل** ol mundın barığsak təgül = o buradan getməyi planlaşdırmamışdı (II, 75).

ol *işarə əvəzliyi*, **ألْ اَر ألْ يَقلاق تُقُشغان** ol ər ol yawlak tokuşğan = o adam yaman çarpışan, davakar adamdır (I, 492), **ألْ اَژُن** ol ajun = o dünya, axirət (I, 144).

anı *işarə əvəzliyi*, **أل آنى كِشيدن آبيدّى** ol anı kişidin abıttı=o onu hamıdan saxladı, gizlətdi (I, 257).

anda *işarə əvəzliyi*, **مَن آندا آردِم** mən anda ərdim = mən orada idim (I, 171).

andan *işarə əvəzliyi*, **آندن اوُستُن** andan üstün = ondan yuxarı, ondan üstün (I, 170).

bular *işarə əvəzliyi*, **بوُلار بوُدُن أل تُتجى تِرلكان** bular budhun ol tutçı terilgən = bunlar hər zaman [bir yerə] toplaşan bir boydur (I, 493).

eylə *işarə əvəzliyi*, **آيلا** E y l ə: elə, öylə. Oğuzca. **آيلا قِلغِل** eylə kılğıl = elə et (I, 174), **أل آنكَر آيلا بُيُردى** ol anqar eylə buyurdu =o ona elə buyurdu (III, 182).

andağ *işarə əvəzliyi*, **آندَغ آرك** كيم **أتار** andağ ərig kim utar = belə əri kim udar (I, 246), **أل آندَغ آردى** ol andağ ərdi = o elə oldu, elə idi (I, 217).

mundağ *işarə əvəzliyi*, **أش مُندَغ قيل** uş mundağ kıl = iştə, belə et (I, 111), **أكرَيُكى مُنـــدَغ أق** ögrəyügi mundağ ok = adət belədir ki (I, 213).

kamuğ *qeyri-müəyyən əvəzlik*, **آرَن قمُغ تَقار كُسَشدى** ərən kamuğ tawar kösəşdi = hamı mal istədi (II, 131), **أدْلك قمُغ كُـفرَدى** ödhlək kamuğ küfrədi = zaman tamam zəiflədi (I, 166), **ققـــلا رقمُغ كُلاردى** kaklar kamuğ kölərdi = quru tamam göl oldu, torpaq bütünlüklə gölməçəyə dönlü (I, 230).

bar+ça *qeyri-müəyyən əvəzlik*, **بُرى بَرجا آلِشدى** böri bar+ça ulışdı =bütün qurdlar ulaşdı (I, 237), **بَرجا كَلدى لار** bar+ça kəldilər =hamısı gəldilər (I, 414), **بُدُون بَرجا سِقلِشدى** budhun bar+ça sıklışdı = xalq tamam sıxışdı (II, 223).

təg+mə *qeyri-müəyyən əvəzlik*, **تَكما يَنكاقتِن بوُدُن آقلِشدى** təg+mə yanqaktın budun aklışdı = hər tərəfdən xalq axışdı (I, 277), **آر تَكما قِلِنج قِلِندى** ər təg+mə kılınç kılındı = adam hər cür iş gördü (II, 174), **تَكما جَجَك أكُلدى** təg+mə çəçək öküldi =hər bir çiçək yığıldı, bütün çiçəklər yığıldı (II, 278).

tük+əl *qeyri-müəyyən əvəzlik*, **قُلان تُكال قُمُتّى** kulan tükəl kumuttı=bütün qulanlar coşdu (I, 256), **تُكال آلغِل** tükəl alğıl = tam al, hamısını al, bütünlüklə al (I, 410), **تُكَل ياغى تُرى تُغدى** tükəl

yağı töri toğdı = yağıların tozu qopdu, bütün yağılar qaçdılar (I, 445).

kim *sual əvəzliyi,* **سوُزن اَنِک کیم تُتار** sözin anınq kim tutar = kim onu dinləyər (II, 144).

nə *sual əvəzliyi,* **بوُ اُغُل ناتِیر** bu oğul nə ter = bu uşaq nə deyir (I, 142).

neçə *sual əvəzliyi,* **نَجا یتِک بجاک اَرسا اوُزساین یُنُوماس** neçə yitik biçək ərsə, öz sapın yonumas = bıçaq nə qədər iti olsa da, öz sapını yonmaz (I, 386), **اَقجی نَجا اَل بلسا اَذِغ اَنجا یوُل بلیر** awçı neçə al bilsə, adhığ ança yol bilir = ovçu neçə al, hiylə bilsə, ayı o qədər yol bilir (I, 132).

nətək *sual əvəzliyi,* **بَک بُرقی نَتَک** bəg yorıkı nətək = bəyin xasiyyəti, rəftarı necədir (I, 379).

kayu (türkcə) *sual əvəzliyi,* kayu nənq = hansı şey (I, 105).

xayu *sual əvəzliyi,* **خَیوُ** xayu = hansı (III, 208).

kanı *sual əvəzliyi,* **أغُلُم قنی** oğlum kanı =oğlum hanı, haradadır (III, 221).

kanu (arğuca) *sual əvəzliyi,* kanu = hansı (I, 105).

kaç *sual əvəzliyi,* kaç türlüg nənq = neçə növ əşya (I, 461), **قج یَرماق بیردی** kaç yarmak berdi = neçə, nə qədər pul verdi (I, 337).

kaçan *sual əvəzliyi,* **قجَن کُرسا اَنی تُرک** kaçan körsə anı türk = haçan görsə onu türk (I, 358).

kanda (türkcə) *sual əvəzliyi,* kanda ərdinq = harada idin (I, 415).

xanda (oğuzca, qıpçaqca) *sual əvəzliyi,* **خَندا اَردِنک** xanda ərdinq =harada idin (III, 208).

kəndü *təyini/qayıdış əvəzliyi,* **اُل کَندوُ اَیدی** ol kəndü aydı = o özü dedi (I, 416), **یلان کَندوُ اَکریسین بلماس، تَقی بوُیِنِن اَکری تِیر** yılan kəndü əgrisin bilməs, təwi boynın əgri ter = ilan *öz* əyriliyini bilməz, dəvənin boynu əyridir deyər (I, 185).

öz *təyini/qayıdış əvəzliyi,* **اَر اوُز بتِکِن تُرُندی** ər öz bitigin türündi = adam öz kitabını və ya məktubunu şəxsən özü dürdü, lülə şəklində bükdü (II, 167), **اوُز قرتِنک قرتَن** öz kartınq kartan =öz yaranı sağalt; *məcazi*: həddini aşma (I, 248).

d) Adlardan və fellərdən zərf yaradanlar:

-ın *zərf*, **سَـــــرَنلِقِن ييغلَيوُ اَلتُن يغار** saranlık+ın yığlayu altun yığar = xəsislikdən aylayaraq altun yığar (I, 481), **تَقراقِن كَل** tawrak+-ın kəl = tez gəl, davran gəl (I, 455), **قُتقـــلِقن تَبنغِل** kutkılık+ın tapınğıl = səmimiyyətlə xidmət et (II, 162).

-in *zərf*, **تَركِن كَل** tərk+in kəl = tez gəl (I, 433), **أل اَنى بجاكِن سَنجدى** ol anı biçək+in sançdı = o onu bıçaqla vurdu, bıçaqladı (III, 364).

-un, *zərf*, süsi ot+un oruldı = (düşmən) əsgəri ot kimi biçildi (I, 242).

-ün *zərf*, **بَقّل اَنكار اَذكوُلُكُن** bakkıl anqar edhgülüg+ün = ona yax-şılıqla bax (I, 186).

-la *zərf*, **أل ايشِغ يَنكيلا قِلدى** ol ışığ yanqı+la kıldı = o, işi yenidən gördü, təkrar başladı (III, 329), **أيا قدَش أغلنى جِنلا بُغار** uya kadaş oğlını çın+la boğar = qardaşı oğlunu gerçəkdən boğar (I, 150).

-yu *zərf*, kaldım könqül tumlı+yu = könlüm donaraq qaldım (III, 266), yırtın yaka urla+yu = yaxasını yırtıb bağıraraq (I, 237), sıkrıp üni yurla+yu = səsi tutulana qədər qışqıraraq (I, 237).

-yü *zərf*, Ağdı bulıt kökrə+yü, Yağmur, tolı səkri+yü, Kalık anı ügri+yü, Kança barır bəlgüsüz = Yüksəldi bulud kükrəyərək, Yağış, dolu səyriyərək, Hava onu sürüyərək, Hara gedir, bəlli deyil (I, 362), ulşıp ərən börlə+yü = ərənlər qurd kimi ulaşıb (I, 237).

-miş+çə *zərf*, **تُنلا بُلِت أرتَنسا اَقلُک أرى كَلدُرمِشجا بُلوُر تَنكدا بُلِت أرتَنسا اَقكا يَغى كِرمِشجا بُلُور** tünlə bulıt örtənsə, əwlük urı kəldür+mişçə bolur, tanqda bulıt örtənsə, əwgə yağı kir+mişçə bolur = axşam bulud qızarsa, qadın oğlan doğmuş kimi olur, dan üzü bulud qızarsa, evə düşmən girmişə bənzəyir (I, 284).

-ça *zərf*, **أزاقى بلكا اَنجا اَيميش** uzakı bilgə an+ça aymış = keçmiş za-man bilgəsi belə demiş[dir] (I, 153), **بو اَنِک جا** bu anınq ça = bu onun kimi (III, 199).

-çə *zərf*, **أل مَنِک جا** ol məninq çə = o mənim kimi (III, 199).

-ru *zərf*, **أل يَشروُ كَلدى** ol yaş+ru kəldi = o, gizlin gəldi (III, 34), **قدَش تَبا اِت كِبى قينـــكرُو بَقار** kadhaş taba ıt kibi kınq+ru bakar

=qohum-qardaş tərəfə it kimi əyri baxar (III, 27), **اَقكا سُقرُو كِردِم** əwgə sok+ru kirdim = evə icazəsiz, gizlincə girdim (I, 418).

-rü *zərf,* **اُل اَنكار تِترُوبَقدى** ol anqar tit+rü baktı = o ona dik baxdı, dik-dik baxdı (II, 289).

-sız+ın *zərf,* **تَقرسِـزن قلِب بَک** tawar+sız+ın kalıp bəg = bəy sərvətsiz qalıb (I, 367).

-siz+in *zərf,* **اَرَنسِزن اَمكَيوُر** ərən+siz+in əmgəyür = ərənsizlikdən əziyyət çəkir (I, 368).

-ın *zərf,* **يلقى يزن اتلنـــور** yılkı yaz+ın atlanur = ilxı yazda at olur, atlaşır (I, 309), **وُز كَلِكى ياين بَلكُولُک** küz kəligi yay+ın bəlgülüg = payızın gəlişi yaydan bəllidir (III, 160), **اُل قرقمُغ قيشِن اِنار** ol kar kamuğ kış+ın inər = bütün qar qışda yağar (II, 213).

-lə *zərf,* **تُنلا يُرُب كُندُز سَقتُور** tün+lə yorup kündüz səwnür = gecə ikən yol gedən gündüz sevinər (III, 79).

-din *zərf,* **اُنكدُن تَلَک يَلقرمَدِنک** önq+din nələk yalwarmadınq = nədən öncə yalvarmadın (I, 476).

-dün *zərf,* **اُنكدُن يُرت** önq+dün yorıt = atını öndən sür (I, 176).

-ın *zərf,* **بوُ تيذين كَلدى** bu tıdh+ın kəldi = bu vaxtda gəldi, bu vaxt gəldi (III, 168).

-in *zərf,* **يِـدن تَلِم اُكُندى** kid+in təlim ökündi =sonra çox peşman oldu (I, 246).

ok *zərf,* **اَمدى اُق اَيدِم** əmdi ok aydım = elə indicə dedim (I, 112), **بَيا اُق كَلديم** baya ok kəldim = bayaq gəldim (I, 112).

-ru *zərf,* **اُل نارُو اَتِندى** ol na+ru atındı = o, bir tərəfə atıldı, yuvarlandı (I, 245), **اُل اَنكَر يَغرُو يُريماس** ol anqar yağ+ru yorımas =o onun həndəvərinə yaxın getməz (III, 34).

-ra *zərf,* **تَمغا سُقى تَشرا جِقِب تاغِغ اُتار** tamğa suwı taş+ra çıkıp tağığ ötər = damğa suyu kənara çıxıb dağı ötər (I, 420).

-rə *zərf,* **اُق كيش اِجرا جِغِل تِغِل قِلدى** ok kiş iç+rə çığıl-tığıl kıldı = ox sadaxda, oxdanın içində çığıl-tığıl etdi (I, 392), **تَكرا اَلـــِب اَكرلِم** təg+rə alıp əgrəlim = dövrəyə alıb mühasirə edək (II, 41).

-ru *zərf,* **يلان يَربُزدِن قَجار. قَنجا بَرسا يَربُز اُترُو كَلُر** yılan yarpuzdın kaçar, kança barsa, yarpuz ut+ru kəlür = ilan yarpızdan qaçar, hara getsə, qabağına yarpız çıxar (III, 41).

-rü *zərf,* **اَج بَروُكَل** aç, bə+rü kəl = ey, bəri gəl (I, 110).
-tın *zərf,* **تَكما يَنكاقتِن بوُدُن اَقلِشدى** təgmə yanqak+tın budun aklışdı =hər tərəfdən xalq axışdı (I, 277).
-ə *zərf,* **كَلـنكِز لَيُو اَقتِمِز** kəndlər üz+ə çıktımız = şəhərlərin üstünə, üzərinə çıxdıq (I, 353).
-tən *zərf,* **تُرُو تُنكلُك تَن جِقار** törü tünqlük+tən çıkar = törə bacadan çıxar (II, 46).

e) Adlardan və fellərdən fel yaradanlar:

-a *fel,* **اَر قِشلاغ دا يَزادى** ər kışlağda yaz+a+dı = adam yayı qışlaqda keçirdi (III, 80), **اَر اَش اَشادى** ər aş aş+a+dı = adam yemək yedi (III, 237).
-ə *fel,* **اُل اَنِک تَقارن كُجادى** ol anınq tawarın küç+ə+di = o onun malına əl qoydu, taladı (III, 240), **اُل مَندا تُنادى** ol məndə tün+ə+di = o mənim yanımda gecələdi (III, 250).
-u *fel,* **اَر بَيوُدى** ər bay+u+dı = adam varlandı (III, 251).
-ü *fel,* **يير كِينكوُدى** yer kinq+ü+di = yer genidi, yer genişləndi (III, 344).
-ı *fel,* **بُروُن قَنْدى** burun kan+a+dı = burun qanadı». Bir adamın bədəninin hər hansı bir yeri qanasa, yenə belə deyilir. Əsli «**قانيدى** kan+ı+dı»dır (III, 251).
-i *fel,* **اُراغُت يَنيدى** urağut yən+i+di = qadın doğdu (III, 82).
-at *fel,* **تاى اَتَتّى** tay at+at+tı = day at oldu, atlaşdı (I, 250).
-ət *fel,* **قيز كُركَتّى** kız körk+ət+ti = qız gözəlləşdi, görklü oldu (II, 324).
-ut *fel,* **اُل اَنكار اَقِن تَرُتّى** ol anqar əwin tar+ut+tı = o ona evini dar elədi (II, 296).
-üt *fel,* **اُل اُغلِنى بُدُتّى** ol oğlını büdh+üt+ti=o, oğlunu oynatdı (II, 296).
-ar *fel,* **تَلقا اَلَردى** talka al+ar+dı = üzüm qızardı (I, 229), **كُوک بُسَردى** kök pus+ar+dı = göy dumanlandı, buludlandı, sis bürüdü (II, 113).
-ər *fel,***كُوكَردى نانک** kög+ər+di nənq = nəsnə göyərdi, göy rəngini aldı (II, 118), **كوُلَردى سوُڤ** köl+ər+di suw = su gölləndi, yığıldı (II, 118).

-ğar *fel,* أل اَت سُقغَردی ol at suw+ğar+dı = o, at suvardı (II, 200), أل مَنی اَتغَردی ol məni at+ğar+dı = o məni ata mindirdi, I, 265).

-gər *fel,* أل اَتِن اَقکا اِجکَردی ol atın əwgə iç+gər+di = o, atını evə çəkdi (I, 266).

-ğır *fel,* یِیر تُزغِردی yer toz+ğır+dı = yerdən toz qopan kimi oldu (II, 191).

-gir *fel,* ol manqa kəl+gir+di = o mənim yanıma gəlmək istədi (II, 207).

-kar *fel,* أل اَنی مُنکقردی ol anı munq+kar+dı = o onu iztiraba, sıxıntıya saldı (III, 345).

-kər *fel,* أل ایشِغ تُبکَردی ol ışığ tüp+kər+di = o, işin əslini, kökünü araşdırdı və izinə düşdü (II, 192).

-da *fel,* أل اَنی بَغدادی ol anı bağ+da+dı = güləşdə onu sarmaya saldı, onun ayağına sarma verdi (II, 342).

-də *fel,* أل مَنی أندادی ol məni ün+də+di = o məni çağırdı, hayladı (I, 300).

-ta *fel,* بَک اَنی أقتَتّی bəg anı ok+ta+t+tı = bəy ona ox atdırdı (I, 291).

-la *fel,* أل اَنی قرنلادی ol anı karın+la+dı = o onun qarnına vurdu (III, 302), أل اَنی أغزُلادی ol anı oğuz+la+dı = o onu oğuz saydı, oğuzlara nisbət qıldı (III, 302), أل اَنی قِلِجلادی ol anı kılıç+la+dı = o onu qılıncladı, qılıncla vurdu (III, 302), بامُق أرُغلادی pamuk uruğ+la+dı = pambığı çiyiddən ayırdı (III, 302), تَنکری مَنی اَغِرلادی tənqri məni ağır+la+dı = tanrı məni əzəzlədi» (III, 302), اَر تاغدا یِیلادی ər tağda yay+la+dı =adam dağda yayladı (III, 277), اِنکاک بُزاغوُلادی inqək buzağu+la+dı = inək buzov doğdu, buzovladı (III, 82), قُش بَلالادی kuş bala+la+dı = quş balaladı (III, 82).

-lə *fel,* أل اَنی بُکُرلادی ol anı bögür+lə+di = o onun böyrəyinə vurdu (III, 302), أل اَنی جِکِلاّدی ol anı çigil+lə+di = o onu çigillərə nisbət qıldı, çigil saydı (III, 302), اَر ایشقا اِرتالادی ər işka ertə+lə+di = adam işə erkən, ertədən başladı (I, 332), اَرسلان اَنُکلادی arslan ənük+lə+di = aslan balaladı (I, 326), أل قیزن اَکَتلادی ol kızın əgət+lə+di = o, qızına cariyə verdi, qızı ilə ər evinə cariyə göndərdi (I, 319).

-la+n *fel,* **اَر اَتغ قیزلندی** ər atığ kız+lan+dı = adam atı bahalı hesab etdi (III, 191), **اُل اَنی قیزلندی** ol anı kız+lan+dı = o onu öz qızlarından biri saydı, öz qızları yerində tutdu (III, 191), **تاغ تیتلندی** ağ tıt+lan+dı = dağ şam ağacı ilə örtüldü, ağaclandı (III, 191), **اَر اَتلندی** ər at+lan+dı = adam atlandı, ata mindi (I, 288).

-lə+n *fel,* **اَر تِلکوُلندی** ər tilkü+lən+di = adam tülküləndi, yaltaqlandı (III, 194), **کِشی کِربیلندی** kişi kirpi+lən+di = adam sərtləşərək kirpi kimi büzüldü və qaş-qabaq tökdü (III, 193), **اَر بُرکَلندی** ər bürgə+lən+di = adam qəzəbindən birə kimi sıçradı, birələndi (III, 194).

-la+ş *fel,* **اُلار اِکّی برلا تَتلَشدی** olar ikki birlə tat+laş+dı=onlar ikisi birlikdə tatca, farsca danışdılar (II, 215),**اُل اِکّی بلا سَجلَشدی** ol ikki bilə saç+laş+dı = onlar ikisi saçlaşdı (II, 222).

-lə+ş *fel,* **اُل مَنِک برلا کُزلَشدی** ol məninq birlə köz+ləş+di =o mənimlə göz-gözə baxmaqda yarışdı (II, 229), **اُل مَنِک برلا اِشلَشدی** ol məninq birlə iş+ləş+di=o mənimlə işdə yarışdı». Yardım da belədir (I, 276), **اُلار اِکّی اَرلَشدی** olar ikki ər+ləş+di=onlar ikisi ər olmaqda yarışdılar (I, 276).

-la+t *fel,* **اُل اَت تُزلتّی** ol ət tuz+lat+tı = o, ət duzlatdı (II, 326), **اُل اَنی تَشلتّی** ol anı taş+lat+tı = o onu daşlatdı (II, 326), **اُل اَتِن تَغلتّی** ol atın tağ+lat+tı = o, atını dağlatdı (II, 327), **اُل مَنکا اِقِق اَقلتّی** ol manqa ıwık aw+lat+tı = o mənə geyik ovlatdırdı (I, 259).

-lə+t *fel,* **اُل اَنی سَنلتّی** ol anı sən+lət+ti = o ona «sən» dedirtdi (II, 39), **بوُ یِیر اَنی اِکلتّی** bu yer anı ig+lət+ti = bu yer onu xəs-tələndirdi (I, 295).

-sı *fel,* **سِرکا سُقسِدی** sirkə suw+sı+dı = sirkənin tündlüyü azaldı (III, 258), **اُزُم اَجِغسیدی** üzüm açığ+sı+dı = üzüm turşudu (I, 307).

-si *fel,* **اَشَج کَنکِرسیدی** aşıç kənqir+si+di = qazanın dibi yandı, qa-zandan iy yüksəldi (I, 354).

-sin *fel,* **اُل بوُاَقنی اَقسِندی** ol bu əwni əw+sin+di = o bu evi öz evi saydı, oraya yerləşdi (I, 286), **اُغل اَرسِندی** oğul ər+sin+di =uşaq böyüyüb kişiləşdi (I, 286).

-(a)dh *fel,* **تُملُغقا بوُذتى اَر** ər tumluğka bu+dh+tı = adam soyuqda buydu, dondu və öldü (III, 377),**يَنكلُق أغلى يوُقاذُور، اَذكوُاَتى قلير** yalnquk oğlı yok+adh+ur, edhgü atı kalır = adəm oğlu ölər, yaxşı adı qalar (III, 332).

-ədh *fel,* **أغلان بلكاذتى** oğlan bilg+ədh+ti = uşaq ağıllandı (II, 325), **أغوُل اَرَذسا اَتا تِنوُر** oğul ər+ədh+sə, ata tınur = oğul yetişsə, ata dincələr (I, 250).

-a *fel,* **قُبزادى** kupz+a+dı = qopuz çaldı (I, 69).

-ə *fel,* **تَبزادى** təpz+ə+di = həsəd etdi (I, 69)

-t *fel,* **تَرغ اَرتى** tarığ arı+t+tı = taxıl təmizlədi (I, 69), **تُون قُرُتى** ton kuru+t+tı = paltar qurutdu (I, 69).

-çur *fel,* **يَغمُر تَمجُردى** yağmur tam+çur+dı = yağış səpələdi (II, 189).

-çür *fel,* **أل اِكّى اَر كِكجُردى** ol ikki ər kik+çür+di = o, iki adamı bir-birinin üzərinə salışdırdı (II, 206).

-çuk *fel,* **اَر تُنجُقتى** ər tun+çuk+tı = adam tıncıxdı (II, 232), **سُغُر تُنجُقتى** soğur tun+çuk+tı = ada dovşanı qış yuxusu üçün öz yuvasına çəkildi (II, 232).

-dı *fel,* **اَت ألد ألديدى** at ul+dı+dı = at nalsız, yalınayaq qaldı (I, 300), **أل قِلِج قُنديدى** ol kılıç kun+dı+dı = o, parlatğıcla qılınc parıldatdı (III, 253).

-di *fel,* **أل ينجو اَقديدى** ol yinçü əw+di+di = o, inci yığdı, topladı (I, 300).

-ıl *fel, məchul növ,* **بتِک أقِلدى** bitik ok+ıl+dı = kitab oxundu (I, 244).

-il *fel, məchul növ,* **سوُڤ كَچِلدى** suw keç+il+di = su keçildi (II, 158).

-ul *fel, məchul növ,* **كَيک تُتُلدى** keyik tut+ul+dı = geyik tutuldu (II, 146).

-ül *fel, məchul növ,* **كُرُلدى نانک** kör+ül+di nənq = nəsnə görüldü (II, 159).

-ın *fel, məchul növ,* **بتِک أقِندى** bitik ok+ın+dı = kitab oxundu (I, 248).

-in *fel, məchul növ,* **تَرى تِلِندى** təri til+in+di = dəri uzununa zol-zol kəsildi (II, 169).

-un *fel, məchul növ,* **يتَک بُلُندی** yitük bul+un+dı = itik tapıldı (II, 165).

-ün *fel, məchul növ,* **تُزلُندی ییر** tüzl+ün+di yer = yer düzləndi, hamarlandı (II, 244).

-la+l *fel, məchul növ,* **کَیک اَقلَلدی** keyik aw+la+l+dı=geyik ovlandı (I, 317), **کُنکلَک بُغمَقلَلدی** könqlək boğmak+la+l+dı= köynək düymələndi (III, 305).

-lə+l *fel, məchul növ,* **قوُی اَتلَلدی** koy ət+lə+l+di=qoyun ət edildi (I, 316), **اَر تَقاری اُبلَلدی** ər tawarı üp+lə+l+di = adamın malı talan edildi (I, 316), **ایش اِشلَلدی** iş iş+lə+l+di = iş işləndi (I, 317).

-duk *fel, məlum növ,* **بُلدُقتی نانک** bul+duk+tı nənq = nəsnə tapıldı (II, 231).

-dük *fel, məlum növ,* **بلمِش یاک بلماذک کِشیداً ییک** bilmiş yek bilmə+dük kişidə yeg = tanıdığın şeytan tanımadığın adam-dan yaxşıdır (III, 159).

-ık *fel, məlum növ,* **یَغی سَنجِقتی,** yağı sanç+ık+tı =düşmən yenildi, məğlub oldu (II, 232), **اَراَجیقدی** ər aç+ık+dı = adam acdı (I, 239).

-ik *fel, məlum növ,* **توُن کِرکتی** ton kir+ik+ti = paltar kirləndi (II, 143).

-uk *fel, məlum növ,* **ییلقی یُتُقدی** yılkı yut+uk+dı = ilxı quraqlıqdan lap arıqladı, bir dəri, bir sümük qaldı (I, 70), **قِلِج تُتُقتی** kılıç tut+uk+tı = qılınc paslandı (II, 143).

-ük *fel, məlum növ,* **قوُی بُلُکتی** koy böl+ük+ti = qoyun bölüklərə ayrıldı (II, 144).

-n *fel, qayıdış növ,* **اُل سَجِن تَرَندی** ol saçın tara+n+dı = o, saçını daradı, başqasının köməyi olmadan özü daradı (II, 166). **اَراَرندی** ər arı+n+dı = adam təmizləndi, yuyundu (I, 246).

-ın *fel, qayıdış növ,* **اُل یَرماقِن اَلِندی** ol yarmakın al+ın+dı = o, pulunu başqasının köməyi olmadan özü aldı (I, 71).

-in *fel, qayıdış növ,* **اَر ایشِن بِلِندی** ər ışın bil+in+di = adam işini bildi (II, 165), **اَر یازُقِن بِلِندی** ər yazukın bil+in+di = adam suçunu anladı, söylədi, boynuna aldı, etiraf etdi (I, 165).

-un *fel, qayıdış növ,* بَک مَنی أغْل تُتُندی bəg məni oğul tut+un+dı = bəy məni oğulluğa qəbul etdi (II, 165), اَر کَیک تُتُندی ər keyik tut+un+dı = adam təkbaşına geyik tutdu (II, 165), أل اوُزن أرُندی ol özin ur+un+dı = o, bir işə peşman olduğu üçün öz-özünü döydü (I, 246).

-ün *fel, qayıdış növ,* أل ُ تُکُون تُکُندی ol tügün tüg+ün+di = o, təkbaşına düyün düydü (II, 165), أل اوُزن أکُندی ol özin ög+ün+di = o özünü öydü, öyündü (I, 248).

-l *fel, qayıdış növ,* اَر تَرکا بیَللدی ər tərkə bələ+l+di = adam tərə bələndi, tərə batdı, tərlədi (III, 189).

-ıl *fel, qayıdış növ,* اَسرُک اَذِلدی əsrük adh+ıl+dı = sərxoş ayıldı (I, 245).

-il *fel, qayıdış növ,* سوُتَلِم اِرکِلدی sü təlim irk+il+di = çox əsgər toplandı (I, 284).

-ul *fel, qayıdış növ,* ییرأیُلدی yer oy+ul+dı = yer oyuldu, çuxurlaşdı (I, 279).

-ül *fel, qayıdış növ,* اَر أفکا سِندا أرُلدی ər öpkəsində ür+ül+di = adam qəzəbindən şişdi, qabardı (I, 242).

-ş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* أل اَنکَر اوُن اَلکَشتی ol anqar un əlgə+ş+ti = o, un ələməkdə ona kömək etdi (I, 275).

-ış *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* أل مَنکا ییر قزشدی ol manqa yer kaz+ış+dı = o mənə yer qazmaqda kömək etdi (II, 130), أل اَنِک برلا تَقرَتِشدی ol anınq birlə tawrat+ış+dı = o, davranmaqda (hansımız daha sürətliyik deyə) onunla yarışdı (II, 341), أل اَنکار تُکوُن یَزشدی ol anqar tügün yaz+ış+dı=o ona düyün açmaqda kömək etdi. Yarışma da belədir (III, 69).

-iş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* أل مَنِک برلا ینجُو تِزشدی ol məninq birlə yinçü tiz+iş+di = o mənimlə inci düzməkdə yarışdı (II, 130).

-uş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* أل مَنکا اَقْ بُزُشدی ol manqa əw boz+uş+dı = o mənə çadır sökməkdə yardım etdi, evi sökməkdə kömək etdi (II, 130).

-üş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* أل مَنِک برلا کُرُشدی ol məninq birlə kör+üş+di = o mənimlə göz-gözə gəldi (II, 129), أل مَنکا ییر

تُرُشدی ol manqa yer tüz+üş+di = o mənə yeri düzəltməkdə, hamarlamaqda kömək etdi (II, 130).

-ruş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* **ألار مَنِک برلا سُقدا جُمرُشدی** olar mənинq birlə suwda çum+ruş+dı = onlar mənimlə birlikdə suya dalmaqda, cummaqda yarışdılar (II, 216), **أل اَنکَر قِسماق قِسرُشدی** ol anqar kısmak kıs+ruş+dı = o ona üzəngi qayışını qısaltmaqda, gödəltməkdə kömək etdi (II, 225).

-rüş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* **ألار اِکّی توُن کَذرُشدی** olar ikki ton kedh+rüş+di = onlar ikisi bir-birinin paltarını geyindilər (II, 228).

-la+ş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* **ألار اِکّی قُنقلَشدی** olar ikki konuk +laş+dı = onlar ikisi bir-birinə qonaq oldular (II, 257).

-lə+ş *fel, qarşılıqlı-müştərək növ,* **أل مَنِک برلا کُزلَشدی** ol mənинq birlə köz+ləş+di = o mənimlə göz-gözə baxmaqda yarışdı (II, 229), **بیر نانک بیرکا تَنکلَشدی** bir nənq birgə tənq+ləş+di = bir nəsnə o biri ilə tənləşdi, bərabərləşdi (III, 345).

-t *fel, icbar növ,* **أل قوُزی بُلَتّی** ol kuzı bula+t+tı = o, quzunu qazanın buğunda bişirtdi (II, 302), **أل کَباک جِلَتّی** ol kəpək çıla+t+tı = o, kəpəyi islatdırdı (II, 302), **أل بجاک بلَتی** ol biçək bilə+t+ti = o, bıçaq itilətdi (o, bıçağın itilənməsini və bülöv ağzına çəkilməsini əmr etdi, II, 302), **أل قُنُقغ اَقدا تُنَتّی** ol konukuğ əwdə tünə+t+ti=o, qonağı evdə gecələtdi (II, 304).

-ıt *fel, icbar növ,* **بَک اَنِک بُیِنِن جَبتّی** bəg anın boynın çap+ıt+tı = bəy onun boynunu vurdurdu (II, 293), **أل اَنی قجِتّی** ol anı kaç+ıt+tı = o onu qaçırtdı (II, 294).

-it *fel, icbar növ,* **أل تَرغ اَکِتّی** ol tarığ ək+it+ti = o, toxum əkdirdi (I, 255),

-ut *fel, icbar növ,* **أل مَنکا یُغُرقان اَشُتّی** ol manqa yoğurkan aş+ut+tı =o mənim üstümə yorğan ötrdürdü, yorğan örtməyi əmr etdi (I, 253).

-üt *fel, icbar növ,* **اَر سَجِن یُلُتّی** ər saçın yül+üt+ti = adam saçını düzəltdirdi, təraş etdirdi (II, 307).

-ir *fel, icbar növ,* **یاغنی تَریکا سِنکِردی** yağnı tərigə sinq+ir+di = yağı dəriyə hopdurdu, yedirtdi (III, 340).

-ur *fel, icbar növ,* **اُل اَنی قجُردی** ol anı kaç+ur+dı = o onu qaçırtdı (II, 120).

-ür *fel, icbar növ,* **اُل اَنی کَجُردی** ol anı keç+ür+di = o onu keçirtdi (II, 120).

-ğur *icbar növ,* **اُل اَتغ تُرغُردی** ol atığ tur+ğur+dı = o, atı durdurdu, zəiflətdi, durğunlaşdırdı, arıqlatdı (II, 191).

-gür *fel, icbar növ,* **اُل اَقکا بِتِک اُتکُردی** ol əwgə bitik öt+gür+di = o, evə məktub yolladı (I, 266).

-kür *fel, icbar növ,* **اُل اَنکُر اِت تُتکُردی** ol anqar ıt tüt+kür+di = o ona it(ini) qısqırtdı (II, 109).

-ğur+t *fel, icbar növ, icbarın icbarı,* **مَن اَنی تُذغُرتُّم** mən anı todh+ğur+t+tum = mən onu doyurtdum (I, 254), **اَنِک اَتِن اَرغُرتّی** anınq atın ar+ğur+t+tı = onun atını yordurdu (I, 268).

-ğur+tur *fel, icbar növ, icbarın icbarı,* **اَرغُرتُردی** ar+ğur+tur+dı = [yordurtdurdu] (I, 268).

-kür+tür *fel, icbar növ, icbarın icbarı,* **اَشکُرترُدی** üş+kür+tür+di =[xatırlatdırdı] (I, 268).

-dur *fel, icbar növ,* **اُل مَنکا اَتماکِک یاغقا مَندُردی** ol manqa ətməgig yağka man+dur+dı = o mənə çörəyi yağa batızdırdı (II, 208).

-dür *fel, icbar növ,* **اُل مَنکا اَت مُندُردی** ol manqa at mün+dür+di = o mənə at minməyi əmr etdi (II, 208).

-tur *fel, icbar növ,* **مَن اَندَن یَرماق اَلتُّردُم** mən andan yarmak al+tur+dum = mən ondan pul aldırdım (I, 264).

-sık *fel, təsirsiz fel,* **اَرارسِقدی** ər ar+sık+dı = adam aldadıldı (I, 70).

-sik *fel, təsirsiz fel,* **قجِغی اَر یَتسِکتی** kaçığay ər yet+sik+di = qaçan adama yetildi (III, 115), **اُل اَربلسِکتی** ol ər bil+sik+ti = o adamın gizlətdiyi şey və özü bilindi, faş oldu, üzə çıxarıldı (I, 71).

-suk *fel, təsirsiz fel,* **اَرسُیسُقدی** ər soy+suk+dı = adama soyuq dəydi (I, 70), **اَر یَغی قا تُتسُقدی** ər yağıka tut+suk+dı = adam düşmənə əsir düşdü, tutuldu, yaxalandı (II, 231).

-uz *fel, təsirli fel,* **اَر سوُڤ تَمُزدی** ər suw tam+uz+dı = adam su damlatdı (II, 180).

-üz *fel, təsirli fel,* أراغُت أغلِنكا سوُت اَمُزدى urağut oğlınqa süt əm+üz+di = qadın uşağına süd əmizdirdi (I, 230).

-duz *fel, təsirli fel,* أل تَقار اَلدُزدى ol tawar al+duz+dı = o, malı əlindən aldırdı, onun malı soyuldu (II, 120).

-düz *fel, təsirli fel,* أل مَنكا ايش بلدُزدى ol manqa ış bil+düz+di = o mənə iş bildirdi, öyrətdi (II, 212).

-tür f*el, icbar növ,* أل اَنكَر يَرماق أكتُردى ol anqar yarmak ök+tür+di = o ona pul yığmağı əmr etdi (I, 263).

-mış *fel, keçmiş zaman,* اَقكا بَرمِش əwgə bar+mış = mənim xəbərim olmadığı halda evə gəlmiş (II, 77).

-miş *fel, keçmiş zaman,* أل مَنكا كَلمِش ol manqa kəl+miş = mənim xəbərim olmadan mənim yanıma gəlmiş (II, 77).

-dı *fel, keçmiş zaman,* أل جَقماق جَقدى ol çakmak çak+dı = o, çaxmaq çaxdı (I, 45), بَک ايل اَلدى bəg el al+dı = bəy el aldı, ölkə tutdu (I, 220).

-di *fel, keçmiş zaman,* كَيک تُزَققا اِلِندى keyik tuzakka ilin+di = geyik tələyə düşdü (I, 250), تَكما جَجَک أكُلدى təgmə çəçək ökül+di = hər növ çiçək yığıldı (II, 278).

-tı *fel, keçmiş zaman,* كوُن بَتّى kün bat+tı = günəş batdı (II, 290), أل مَنكا بتِک أقِتّى ol manqa bitik okıt+tı = o mənə kitab oxutdu (I, 255), كوُزدَن ياش سَقرُقتى közdən yaş sawruk+tı = gözdən yaş sovruldu (II, 232).

-ti *fel, keçmiş zaman,* اَر سوُڤ كَجدى ər suw keç+ti = adam su keçdi (II, 120).

-r *fel, indiki zaman,* اَملارمَن əmlə+r mən = dərmanlayıram (I, 310).

-ar *fel, indiki zaman,* أذنـــوُ كَلِب بَقَرمَن udhnu kəlip bak+ar mən =oyanaraq gəlib baxıram (III, 188).

-ər *fel, indiki zaman,* سِزكارمَن sezik+ər mən = sezirəm (II, 144).

-ır *fel, indiki zaman,* قَنجا بَريربَلكوُسُوز kança bar+ır bəlgüsüz = hara gedir, bilinmir, bilinməz (I, 362).

-ir *fel, indiki zaman,* كَلير kəl+ir = gəlir (I, 75).

-ur *fel, indiki zaman,* مَن تَنكريكا سِغِنوُرمَن mən tənqrigə sığın+ur mən = mən tanrıya sığınıram (II, 171).

-ür *fel, indiki zaman,* سِزلَتوُر مَن sizlət+ür mən = siz deyə xitab etdirirəm (II, 329).

-yur *fel, indiki zaman,* اِكلَر يمـا سَقريوُر / اَراَت منــن يَقريوُر ər at mənin yawra+yur, iglər yəmə sawrı+yur = ər və at məndə sağlam olur, xəstəliklər yenə azalır, seyrəlir (III, 254).

-yür *fel, indiki zaman,* اُدِك مَنـــى كُجايُر üdhük məni küçə+yür = eşq mənə zülm edir (III, 240).

-ğay *fel, qəti gələcək zaman,* اُل يا قُرقاى ol ya kur+ğay = o, yay quracaq (II, 82), اُل اَقكا بَرغاى ol əwgə bar+ğay = o, evə gedəcək (II, 82).

-kay *fel, qəti gələcək zaman,* اُل سوُت ساغقاى ol süt sağ+kay = o, süd sağacaq (II, 82).

-gəy *fel, qəti gələcək zaman,* اُل مَنكا كَلكاى ol manqa kəl+gəy = o mənim yanıma gələcək (II, 82), اُل يَرماق تِيِركاى ol yarmak ter+gəy = o, pul yığacaq (II, 82).

-ğalır *fel, yaxın gələcək zaman,* مَن بَرغالِر مَن mən bar+ğalır mən =mən getmək üzrəyəm, gedə-getdəyəm (II, 82), مَن تُرغالِر مَن mən tur+ğalır mən = mən qalxmaq üzrəyəm, qalxa-qalxdayam (II, 82), اُل يا قُرغالِر ol ya kur+ğalır = o, yay qurmaq üzrədir, o indicə yay quracaq (II, 82).

-kalır *fel, yaxın gələcək zaman,* اُل تاغقا اَغقالِر ol tağka ağ+kalır =o, dağa çıxmaq üzrədir, lap çıxa-çıxdadır (II, 82).

-gəlir *fel, yaxın gələcək zaman,* اُل اَقكا كِركا لِر ol əwgə kir+gəlir = o, evə girmək üzrədir, girə-girdədir (II, 82), اُل يَرماق تِيِركالِر ol yarmak ter+gəlir=o, pul yığmaq üzrədir, yığa-yığdadır (II, 83).

-ar *fel, qeyri-qəti gələcək zaman,* قُرَرمَن kur+ar mən = quraram (II, 81, türklərdə), مَن يا قُرَرَن mən ya kur+ar+an = mən yay quraram (oğuzlarda, II, 82).

-ər *fel, qeyri-qəti gələcək zaman,* كُلَر kül+ər = gülər (türklərdə, II, 60), مَن كُلَرَن mən kül+ər+ən = mən gülərəm (oğuzlarda, II, 82).

-ır *fel, qeyri-qəti gələcək zaman,* بَرير bar+ır = gedər (II, 61).

-ir *fel, qeyri-qəti gələcək zaman,* مَن كَلِران mən kəl+ir+ən = mən gələrəm (oğuzlarda, II, 82).

-ur *fel, qeyri-qəti gələcək zaman,* اُل يُقارو تُرُر ol yokaru tur+ur = o, ayağa qalxar (II, 60).

-əyin *fel, əmr şəkli,* جيق اَت كُراِين çık et kör+əyin = hələ bir səsin çıxsın görüm, kişisən, səsini çıxar (III, 137).

-alım *fel, əmr şəkli,* اُتُز اِجِب قِقرَلِم ottuz içip kıkr+alım = üç dəfə içib qışqıraq (I, 198), قلقن سُنكوُن جُمشَلِم kalkan, sünqün çumş+alım = qalxanla, süngü ilə vuruşaq (I, 433), قينَب يَنا يُمشَلِم kaynap, yana yumş+alım = qaynayıb yenə yumşalaq (I, 433), بَذرَم قِلِب اَقنَلِم bədhrəm kılıp awn+alım = bayram edib ovunaq (I, 293).

-əlim *fel, əmr şəkli,* يُقار قُبُب سَكرَلِم yokar kopup səgr+əlim = yuxarı tullanaq (I, 198), اَرسلَن لَيوُ كُكرَلِم arslan layu kökr+əlim = aslan kimi kükrəyək (I, 198), قجتى سَقِنج سَقتَلِم kaçtı sakınç, səwn+əlim = qaçdı kədər, sevinək (I, 198), تَكرا اَلِب اَكرَلِم təgrə alıp əgr+əlim=dövrəyə alıb mühasirə edək (II, 41), اَتّن تُشُب يُكرالِم attın tüşüp yügr+əlim = atdan düşüb yüyürək (II, 41), قِقرب اَتغ كَمشَلِم kıkrıp atığ kəmş+əlim = qışqıraraq at sürək (I, 433).

-ğıl *fel, əmr şəkli,* سُقغرغِل suwğar+ğıl = suvar, suvarginən (II, 66).

-gil *fel, əmr şəkli,* اَقكا كِركِل əwgə kir+gil = evə gir, girginən (II, 66), يَرماق تِركِل yarmak tər+gil = pul yığ, yığginən (II, 66).

-kıl *fel, əmr şəkli,* تاغقا اَغقِل tağka ağ+kıl = dağa çıx, çıxginən (II, 66), سوُت سَغقِل süt sağ+kıl = süd sağ, sağginən (II, 66).

-ınq *fel, əmr şəkli,* بَرنك barınq = gediniz (türklərdə nəzakət forması, III, 322), اَمدى مُنى اَلِنك əmdi munı alınq = indi bu-nu alın (oğuzlarda, III, 322).

-inq *fel, əmr şəkli,* اَمكاك مَنِك بِلِنك əmgək məninq bil+inq = əmək mənimdir, bunu bilin (oğuzlarda, III, 322).

-ınq+lar *fel, əmr şəkli,* بَرينكلارا كيكوُ bar+ınq+lar ikigü = ikiniz gedin (III, 322), بَرينكلار قمُغ bar+ınq+lar kamuğ = hamınız gedin (III, 322).

-nq+ız *fel, əmr şəkli,* اَقلــب مَنى قيمَنِكز awlap məni koyma+nq+ız =ovlayıb məni buraxmayınız (oğuzlarda nəzakət forması, II, 66), اَيـــق اَيب قيمَنكِز ayık ayıp kayma+nq+ız = söz verib sözdən qaçmayınız (oğuzlarda nəzakət forması, II, 66).

-sun *fel, əmr şəkli,* بَرسُن نَرُو bar+sun naru = getsin o yana (II, 204), يوُل اُغربلسُون yol oğur bol+sun = yol uğurlu olsun (I, 126), قذغو يما سَقِلســوُن kadhğu yəmə sawıl+sun = qayğı yenə sovulsun (I, 168).

-sün *fel, əmr şəkli,* كَلسوُن kəl+sün = gəlsin (II, 80), اَندِک كِشى تيتلسون əndik kişi titil+sün = axmaq adam ayılsın (I, 168), اِيـل تُـرُو يَتلِســوُن el törü yitil+sün = yurda nizam yayılsın (I, 168), تُـقلى بـُرى يتيلسون toklı böri yetil+sün=quzu qurdla otlasın (I, 168).

-ma *fel, əmr şəkli,* اَلما alma = alma (I, 226), اِلما ılma = enmə (I, 226), بَرماسوُن bar+ma+sun = getməsin (II, 80).

-mə *fel, əmr şəkli,* كَلماسوُن kəl+mə+sün = gəlməsin (II, 80).

-ma+nq+lar *fel, əmr şəkli,* بَرمانـک لار bar+ma+nq+lar = getməyin (II, 80), تُرمانـكلار tur+ma+nq+lar = getməyin, qalxmayın (II, 80).

-sa *fel, şərt şəkli,* كَراک بُلسا قيز اَلير kərək bol+sa kız alır = lazım olsa qız, yəni bahalı alar (III, 322), اَنكدُز بُلسا اَت اُلماس anqduz bol+sa, at ölməs = andız olsa, at ölməz (I, 175).

-sə *fel, şərt şəkli,* اُما كَلسا قُت كَلير uma kəl+sə, kut kəlir = qonaq gəlsə, qut gələr (I, 156), قلِنـک بيرسا قيز اَلير kalınq ber+sə kız alır = başlıq versə qız alar (III, 322), اِم بلسا اَر اُلماس im bil+ sə, ər ölməs = bəlgə bilsə ər ölməz (I, 112).

-sar *fel, şərt şəkli,* بُشمَسار بوُز قُش تُتار buşma+sar boz kuş tutar = (ovçu) bezməsə boz quş tutar (II, 40).

-sər *fel, şərt şəkli,* اِيقمَسارُرُونـک قُش تُتار ewmə+sər ürünq kuş tutar = tələsməsə ağ quş tutar (II, 40).

-sir *fel, arzu şəkli,* اَر كُلسِردى ər kül+sir+di=adam özünü gülümsər göstərdi, II, 207).

-sa *fel, arzu şəkli,* اَرقاغُونسادى ər kağun+sa+dı = adamın ürəyi qovun istədi (I, 305), اُل اَق اَتسادى ol ok at+sa+dı = o, ox atmaq

istədi (I, 302), اَر قبُغ اَجسادی ər kapuğ aç+sa+dı = adam qapını açmaq istədi (I, 303).

-sə *fel, arzu şəkli,* اَرجِنِشتُرُکسادی ər çiniştürük+sə+di = adamın ürəyi çiniştürük istədi (I, 305), مَن اَنی اُبسادِم mən anı öp+sə-+dim = mən onu öpmək istədim (I, 302), اُل سوُڤ اِجسادی ol suw iç+sə+di = o, su içmək istədi (I, 303).

-msin *fel, arzu şəkli,* اُل بجاک بلمسِندی ol biçək bilə+msin+di = o, özünü elə göstərdi ki, guya bıçaq itiləyir (II, 259),

-ımsın *fel, arzu şəkli,* اَر سوُڤ قا قرمسِندی ər suwka kar+ımsın+dı =adam özünü boğazında su qalan kimi göstərdi (II, 259).

-imsin *fel, arzu şəkli,* اُل اَقکا کرمسِندی ol əwgə kir+imsin+di = o, özünü guya evə girən kimi göstərdi (II, 259), اُل یَرماق تِرمسِندی ol yarmak tər+imsin+di = o, özünü guya pul yığan kimi göstərdi (II, 259).

-umsın *fel, arzu şəkli,* اُل اَنی قجرُمسِندی ol anı kaçr+umsın+dı = o, gerçəkdən qaçırmadığı halda onu qaçırırmış kimi göründü (II, 260).

-ümsin *fel, arzu şəkli,* اُل اَنِک یا زُقِن کَجرُمسِندی ol anınq yazukın keçr+ümsin+di = o, əslində bağışlamadığı halda onun günahını bağışlayan kimi göründü (II, 260).

-ası *fel, lazım şəkli,* بوُ یا قُراسی اُغُر تَکُل bu ya kur+ası oğur təgül = bu, yay qurası zaman deyil (II, 83), بوُ تُراسی ییر تَکُل bu tur+-ası yer təgül = bu, durulası yer deyil (II, 83).

-əsi *fel, lazım şəkli,* اُل بزکا کَلَسی بُلدی ol bizgə kəl+əsi boldı =o bizə gələsi oldu (II, 84).

-ğu *fel, vacib şəkli,* بوُ یا قُرغُو اُغُر اَرماس bu ya kur+ğu oğur ərməs =bu, yay qurmalı (quracaq, qurulacaq, qurası) vaxt deyil (II, 83).

-gü *fel, vacib şəkli,* بوُ اَقکا کِرکوُ اوُذ اُل bu əwgə kirgü ödh ol = bu, evə girmə vaxtıdır (II, 84).

Qeyd: qısalıq naminə xəbər şəklini cədvəllə veririk – t.=türklər, o.= oğuzlar deməkdir.

Cədvəl 1. DLT-də I-II-III şəxsdə (tək) xəbər şəklinin cədvəli

Zaman	Mən	Sən	Ol
İndiki zaman	bar+ır mən kəl+ir mən	bar+ır sən kəl+ir sən	bar+ır ol kəl+ir ol
Nəqli keç./z.	bar+mış mən kəl+miş mən	bar+mış sən kəl+miş sən	bar+mış ol kəl+miş ol
Şühudi keç./z.	bar+dım (t.) bar+duk (o.)	bar+dınq (t.) bar+duk (o.)	bar+dı (t.) bar+duk (o.)
Gələcək zaman	bar+ğay mən kəl+gəy mən	bar+ğay sən kəl+gəy sən	bar+ğay ol kəl+gəy ol
Yaxın gəl./z.	bar+ğalır mən kir+gəlir mən	bar+ğalır sən kir+gəlir sən	bar+ğalır ol kir+gəlir ol
Müzare şəkli	bar+ır mən (t.) mən bar+an (o.) mən külər+ən (o.)	bar+ır sən (t.) sən bar+an (o.) sən külər+ən (o.)	bar+ır ol (t.) ol bar+an (o.) ol külər+ən (o.)
İnkar şəkli	bar+mas mən (t.-o.) bar+ma+du (o.)	barmas sən (t.-o.) bar+ma+du (o.)	ol bar+mas (t.-o.) bar+ma+du (o.)

Cədvəl 2. DLT-də I-II-III şəxsdə (cəm) xəbər şəklinin cədvəli

Zaman	Biz	Siz	Olar
İndiki zaman	bar+ır+ız kəl+ir+iz	bar+ır+sız kəl+ir+iz	bar+ır+lar kəl+ir+lər
Nəqli keç./z.	bar+mış+ız kəl+miş+iz	bar+mış+sız kəl+miş+siz	bar+mış+lar kəl+miş+lər
Şühudi keç./z.	bar+dı+mız (t.) bar+duk (o.)	bar+dı+nqız (t.) bar+duk (o.)	bar+dı+lar (t.) bar+duk (o.)
Gələcək zaman	bar+ğay biz kəl+gəy biz	bar+ğay siz kəl+gəy siz	bar+ğay olar (?) kəl+gəy olar
Yaxın gəl./z.	bar+ğalır+ız kir+gəlir+iz	bar+ğalır+sız kir+gəlir+siz	bar+ğalır+lar kir+gəlirlər
Müzare şəkli	bar+ır+ız (t.) biz bar+an (o.) biz kül+ər+ən (o.)	bar+ır+sız (t.) siz bar+an (o.) siz kül+ər+ən (o.)	bar+ır+lar (t.) olar bar+an (o.) olar kül+ər+ən (o.)
İnkar şəkli	bar+mas+mız (t.) bar+ma+du (o.)	bar+mas+sız (t.) bar+ma+du (o.)	bar+mas+lar (t.) bar+ma+du (o.)

-mak *feli isim, məsdər*, **ألماق** al+mak = almaq (I, 220).

-mək *feli isim, məsdər,* **بيرماک** ber+mək = vermək (III, 177).

-ık *feli isim, hərəkət adı,* **مَنِک يُرقِم نَتَک** məninq yor+ık+ım nətək =mənim gedişim, rəftarım necədir (II, 63), **سَنِک يُرقِنک نَتَک** səninq yor+ık+ınq nətək = sənin gedişin, rəftarın necədir (II, 63), **اَنِک يُرقِی نَتَک** anınq yor+ık+ı nətək = onun gedişi, rəftarı necədir (II, 63).

-ığ *feli isim, hərəkət adı,* **اَنِک ايش قِلِغی بَلکوُلُک** anınq ış kıl+ığ+ı bəlgülüg = onun iş işləməsi məşhurdur (II, 63), **سُکَل تِنغی اَرتَق** sökəl tın+ığ+ı artak = xəstənin nəfəs alması pisdir (II, 63).

-ig *feli isim, hərəkət adı,* **اَنِک يَرماق تِيرکی کوُر** anınq yarmak tər+ig+i kör = onun pul yığmasını gör (II, 64), **تاز کَلِکی بُرکجيکا** taz kəl+ig+i börkçigə = keçəlin gələsi yeri börkçü, papaqçı dükanıdır (II, 64).

-ış *feli isim, hərəkət adı,* **قچِش بُلسا قيا کُرماس** kaç+ış bolsa, kıya körməs = qaça-qaç olsa, heç kim bir-birinə baxmaz (I, 372), **اُل ايشتا جِقِش يوُق** ol işta çık+ış yok = o işdə bir çıxar, mənfəəət yoxdur (I, 372).

-iş *feli isim, hərəkət adı,* **کَلِش بَرش** kəl+iş bar+ış «gediş-gəliş» (I, 373), **اَلِش بيريش** al+ış ber+iş = bir haqqı almaq, bir haqqı vermək (I, 132).

-uş *feli isim, hərəkət adı,* **تُقُش اِجرا اُرُش بردِم** tok+uş içrə ur+uş ber-dim = savaşa girib vuruşdum (II, 118).

-üş *feli isim, hərəkət adı,* **سُکُش** sög+üş «söyüş, söymə, söyüşmə» (I, 372).

-ğu *feli isim, hərəkət adı,* **سَنِک بَرغوُنک قجان** səninq bar+ğu+nq kaçan = sənin getmən nə zamandır (II, 85), **مَنِک بَرغوُم يَقتی** məninq barğum yaktı = mənim getməyim yaxınlaşdı (II, 85).

-sığ *feli isim, hərəkət adı,* kün bat+sığ «günbatar, qərb» (I, 450),

-suğ *feli isim, hərəkət adı,* kün toğ+suğ «gündoğar, şərq» (I, 450).

-an *feli sifət,* **بَران اُل** bar+an ol = gedəndir (oğuzlarda, I, 107), **اُران** uran = vuran (oğuzlarda, I, 107).

-ğan *feli sifət,* **اُل اَر اُل اَقکا بَرغان** ol ər ol əwgə bar+ğan = o adam evə çox gedəndir (II, 72), **اَردی اَشِن تَتُرغان** ərdi aşın tatur+ğan = aşını daddıran idi, qonaqpərvər idi (II, 110), **اُل کِشی اُل تَرغ**

اَرتغان ol kişi ol tarığ arıt+ğan = o adam durmadan buğda arıtlayandır (I, 209), **تَنکری اُل ییرک یَرَتغان** tənqri ol yerig yarat+ğan = yeri yaradan tanrıdır (III, 52), **اُدْغُرغان** udhğur+ğan = daim oyadan (II, 255), **تُذغُرغان** todhğur+ğan = daim doyuran (II, 255).

-gən *feli sifət,* **اُل اَقِن بَزَتکان اُل** ol əwin bəzət+gən ol = o, evini daim bəzədəndir (II, 309), **اُل اَتِغ کُزَتَکان اُل** ol atığ közət+gən ol = o, daim atı gözətəndir (II, 309), **کُلسِرکان اَر** külsir+gən ər = daima gülümsəyən ər (II, 255), **کُلکان اَر** kül+gən ər = çox gülən, güləyən adam (II, 73), **کَقشَنکان تَقی** kəwşən+gən təwəy = daim gövşəyən, gövüş gətirən dəvə (II, 255).

-ındı *feli sifət,* **سَجِندی نانک** saç+ındı nənq = saçılan, yayılan nəsnə (I, 439), **قزندی تُبراق** kaz+ındı toprak = qazılmış torpaq (I, 439).

-indi *feli sifət,* **کَذِندی تُون** kedh+indi ton = çox geyilən don, paltar, (I, 439).

-ündi *feli sifət,* **سُرُندی اَر** sür+ündi ər = hər yerdən sürülən, sürgün olunan adam (I, 439),**سُزُندی سوُف** süz+ündi suw = süzülmüş su (I, 439), **کُمُندی نانک** köm+ündi nənq = gömülmüş, basdırılmış nəsnə (I, 440).

-undı *feli sifət,* **سُلندی** sul+undı kişinin arxaya doğru saldığı (ənsədə saxladığı) saç. Əsli «**سَلِندی نانک** sal+ındı nənq»dir, «salınan, buraxılan nəsnə» deməkdir. Bu, fəsih olmayan sözdür (I, 440).

-duk *feli sifət,* **اَنِک بَردُقی بَرمادُقی بیر** anınq bar+dukı bar+ma+ dukı bir = onun varması ilə varmaması eyni şeydir (II, 65).

-düg *feli sifət,* **اَنِک کَلدُکی کَلمَدُکی بیر** anınq kəl+dügi kəl+mə+dügi bir = onun gəlməsi ilə gəlməməsi eyni şeydir (II, 65), **سَنِک کُردُکُنک کُرمَدُکُنک بیر** səninq kör+dügünq kör+mə+dügünq bir = sənin gördüyünlə görmədiyin birdir (II, 65), **بلمِش یاک بلماذُک کِشیداً ییک** bilmiş yek bil+mə+dük kişidən yeg = tanıdığın şeytan tanımadığın adamdan yaxşıdır (III, 159).

-ğu *feli sifət,* **بوُ يا قُرغُو أغُر اَرماس** bu ya kur+ğu oğur ərməs = bu, yay qurulacaq vaxt deyil (II, 83), **بوُ تُرغو يير اَرماس** bu tur+ğu yer ərməs = bu, durulacaq yer deyil (II, 83).

-gü *feli sifət,* **بوُ اَقكا كِركوُ اوُذْ اُل** bu əwgə kir+gü ödh ol = bu, evə girmə vaxtıdır (II, 84), **اُل بزكا كَلكوُ بُلدى** ol bizgə kəl+gü boldı = onun bizə gəlmə zamanı oldu (II, 84).

-ku *feli sifət,* **بوُ تاغ اَغقوُ اَرماس** bu tağ ağ+ku ərməs = bu, dağa çıxılacaq zaman deyil (II, 83).

-ası *feli sifət,* **بوُ يا قُراسى أغُر تَكُل** bu ya kur+ası oğur təgül = bu, yay qurası zaman deyil (II, 83), **بوُ تُراسى يير تَكُل** bu tur+ası yer təgül = bu, durulası yer deyil (II, 83).

-əsi *feli sifət,* **اُل بزكا كَلَسى بُلدى** ol bizgə kəl+əsi boldı = o bizə gələsi oldu (II, 84).

-ındı *feli sifət,* **اَقِندى سُوڤ** ak+ındı suw = axan su (I, 196).

-indi *feli sifət,* **اَكِندى تَرغ** ək+indi tarığ = əkilən toxum (I, 196).

-undı *feli sifət,* **اُلندى نانک** ul+undı nənq = ipin ağac gövdəsinə dolandığı kimi dolanan nəsnə (I, 249).

-ündi *feli sifət,* **اُكُندى كِشى** ög+ündi kişi = öyülən adam (I, 196), **اَر سُرُندى** sür+ündi ər = hər yerdən sürülən, sürgün olunan adam (I, 439).

-daçı *feli sifət,* **اُل اَر اَت تُغرامَدَجى تُروُر** ol ər ət toğrama+daçı turur =o, ət doğramayan adamdır (III, 280).

-dəçi *feli sifət,* **اُل يُک يُكلامَدَجى تُروُر** ol yük yükləmə+dəçi turur=o, yük yükləməyəndir (III, 280).

-taçı *feli sifət,* **تُتَّجى** tut+taçı = tutan» (II, 292), **سَتُّجى** sat+taçı = satan, satıcı (II, 292), **تَقرَتَّجى** tawrat+taçı = tələsdirən, tələsdirici, davrandırıcı (II, 339).

-təçi *feli sifət,* **تَبرَتَّجى** təprət+təçi = tərpədən, tərpədici (II, 339).

-ğuçı *feli sifət,* **بَرغوُجى** bar+ğuçı = gedici, gedən (II, 70), **تُرغوُجى** tur+ğuçı = duran, durucu (II, 70), **يا قُرغوُجى** ya kur+ğuçı = yay quran (II, 70), **تَقار قبغوُجى** tawar kap+ğuçı = mal qapan, qapıcı (II, 70), **اَت سُقغَرغوُجى** at suwğar+ğuçı = at suvaran (II, 70).

-güçi *feli sifət,* **اَقکا کِرکُوجی** əwgə kir+güçi = evə girən (II, 70), **اَت سُرکوُجی** at sür+güçi = at sürən, minici (II, 70) **یَرماق تیرکوُجی** yarmak ter+güçi = pul yığan, yığıcı (II, 70).

-kuçı *feli sifət,* **تاغقا اَغقوُجی** tağka ağ+kuçı = dağa çıxan (II, 70), **قُوی سَغقُوجی** koy sağ+kuçı = qoyun sağan, sağıcı (II, 70).

-ığsak *feli sifət,* **اُل اَقکا بَرغساق اُل** ol əwgə bar+ığsak ol = o adam evə getmək arzusundadır (II, 74), **اُل مُندا تُرغساق اُل** ol munda tur+ığsak ol = o burada qalmaq arzusundadır (II, 74).

-igsək *feli sifət,* **اُل بَروُ کَلِکساک اَردی** ol bərü kəl+igsək ərdi = o bəri gəlmək istəyəndi (II, 74), **اُل اَقکاکِرکساک اُل** ol əwgə kir+igsək ol=o, evə girmək diləyində olandı (II, 74),**اُل تَقار تیرکساک اُل** ol tawar ter+igsək ol = o, mal yığmaq istəyəndir (II, 74).

-ğlı *feli sifət,* **اُل اَت تُغرَغلی اُل** ol ət toğra+ğlı ol = o, ət doğramağı nəzərdə tutmuşdur (III, 280), **اُل سَنکا اُغرَغلی اُل** ol sanqa oğra+ğlı ol = o sənin yanına gəlməyi düşünür (III, 280).

-ığlı *feli sifət,* **مَن سَنکا بَرغلی مَن** mən sanqa bar+ığlı mən = mən sənin yanına getməyi içimdə gizləmişdim (II, 75).

-igli *feli sifət,* **اُل مَنکا کَلِکلی تُرُر** ol manqa kəl+igli turur =o mənim yanıma gəlmək arzusundadır (II, 75), **اُل مَنکا تَقار برکلی اُل** ol manqa tawar ber+igli ol = o mənə mal vermək qərarındadır (II, 76).

-uğlı *feli sifət,* **اُل مُندا تُرُغلی اُل** ol munda tur+uğlı ol = o burada qalmağı içində qurmuşdu (II, 75).

-ügli *feli sifət,* **اُل مَنی سُقدِن کَجُرکلی اَردی** ol məni suwdın keçr+ügli ərdi = o məni sudan keçirənlərdən idi (II, 183).

-ğlık *feli sifət,* **اُل اَت تُغرَغلی اَردی** toğra+ğlık ərdi = ət doğramaq onun haqqı idi (III, 280).

-ığlık *feli sifət,* **اُل تَرغ تَرتِغلِق اُل** ol tarığ tarıt+ığlık ol = əkinçilik etmək onun haqqıdır, o, əkinçilik etmək əzmindədir, niyyətindədir (II, 308).

-iglık *feli sifət,* **اُل اَت کُزَتِکلِک اُل** ol at közət+iglik ol = at gözətmək onun haqqıdır, o, at gözətmək əzmindədir (II, 309).

-ığsı *feli sifət,* **اُل تَقرَتغِسی اَردی** ol tawrat+ığsı ərdi = o, adamı tələsdirəndi (II, 340).

-igsi *feli sifət,* تَبرَتکِسی اَردی təprət+igsi ərdi = o, adamı tərpədəndi (II, 340).

-ğsık *feli sifət,* اَردی ألْ اَت تُغراغسِق ol ət toğra+ğsık ərdi = ət doğramaq onun haqqı idi (III, 280), اَردی ألْ سَنَکا أغراغسِق ol sanqa oğra+ğsık ərdi = sənin yanına gəlmək onun haqqı idi (III, 280).

-gsək *feli sifət,* ألْ تَقیَکا یُک یُکلکساک ألْ ol təwəygə yük yüklə+gsək ol =o, dəvəyə yük yükləmək istəyir (III, 280).

-ğuluk *feli sifət,* اَردی ألْ مُندا تُرغُلُق ol munda tur+ğuluk ərdi = burada qalmaq onun haqqı idi, o burada qalmağı nəzərdə tutmuşdu (II, 75), اَردی ألْ تَنکریکا تَبنغلُق ol tənqrigə tapın+ğuluk ərdi=o, tanrıya tapınma haqqı olan adamdı (II,75)

-gülük *feli sifət,* اَردی بَک یازُق کَجُرکُلُک bəg yazuk köçür+gülük ərdi = günahı bağışlamaq bəyin haqqı idi (II, 75).

-güsüz *feli sifət,* ینقا یَنا کِرکُسُوز yınka yana kir+güsüz = artıq hinə girməyəyəcəklər (III, 13), قنجا بَریربَلکوُسُوز kança barır bəl+güsüz = hara gedir, bəlli deyil (I, 362), تُملُغ ینا کَلکُو سُـز tumluğ yana kəl+güsüz = soyuq yenə gəlməyəcək (I, 179).

-r *feli sifət,* قینار أکُز کَچِک سیز بُلماس kayna+r öküz keçiksiz bolmas =coşqun su keçidsiz olmaz (I, 390).

-ər *feli sifət,* کُلار اَر قترُندی kül+ər ər katrundı = gülən adam dayandı, gülməyini kəsdi (II, 249).

-mas *feli sifət,* یَزماس اَتِم یَغمُر، یَنکِلماس بلکا یَنکقوُ yaz+mas atım yağmur, yanqıl+mas bilgə yanqku = usta atıcı - yağış, yanılmaz bilgin isə əks-sədadır (III, 328).

-məs *feli sifət,* سوُڤ بیرماس کا سوُت بیر suw ber+məs+kə süt ber = su verməyənə süd ver (III, 136) və s.

-mış *feli sifət,* قُرمِش یا kur+mış ya = qurulmuş yay (II, 76), قزمش اَرق kaz+mış arık = qazılmış arx (II, 76), بَرمِش کِشی bar+mış kişi = getmiş adam (II, 77), قتُرمِش قاب kotur+mış kap =boşalmış, boş qab (II, 183).

-miş *feli sifət,* بلمِش یاک بلماذُک کِشیداً ییک bil+miş yek bilmədük kişidə yeg=tanıdığın şeytan tanımadığın adamdan yaxşıdır

(III, 159), **اَر كَلمِش** kəl+miş ər=gəlmiş adam (II, 77), **كُزَتمِش نانک** közət+miş nənq=saxlanmış nəsnə (II, 183).

-ğalı *feli bağlama,* **يَقاداقی يَلغاغالی اَلِكداكی اِجغِوُر** yakadakı yalğa+ğalı əligdəki ıçğınur = yaxadakı, yaxaya tökülən yemək yalanır-kən əldəki boşqab və ya yemək düşər (I, 286).

-kalı *feli bağlama,* **تُـتُـشـقَلی يقشـتی** tutuş+kalı yakıştı = tutuşmaq üçün yaxınlaşdı (I, 222).

-gəli *feli bağlama,* **يَزيداقی سُقلين اَدُركَلی اَقداكی تَقاغُوُ اِجغِنما** yazıdakı süwlin ədhər+gəli əwdəki takağu ıçğınma = çöldə qırqovul axtararkən barı evdəki toyuqdan olma (I, 437).

-ğınça *feli bağlama,* **اُكُزاَذاقی بُلغنجا بُزاغوُ بَشی بُلسا ييک** öküz adhakı bol+ğınça, buzağu başı bolsa, yeg=öküz ayağı olmaqdansa, buzov başı olmaq yaxşıdır (I, 130), **اَلِک تُتغنِجا اُت تُت** əlig tut+ğınça ot tut = kaş əl tutacağın, zamin olacağın yerdə od tutaydın (II, 288).

-ginçə *feli bağlama,* **تِكماكِنجا اُنماس، تِلامَكِنجا بُلماس** tikmə+ginçə önməs, tiləmə+ginçə bulmas = ağac dikmədikcə bitməz, arzu axtarmadıqca tapılmaz (II, 48), **سوُڤ كُرماكِنجا اَتُک تَرتما** suw körmə+ginçə ətük tartma = su görməmiş ayaqqabını çıxarma (III, 368), **قرا موُنک كَلمَكِنجا قرا يَلغا كَجما** kara munq kəlmə+ginçə Kara Yalğa keçmə = qara bəla gəlmədikcə Kara Yalğa aşırımını keçmə (III, 35).

-p *feli bağlama,* **كِزلَـــب تُتار تايمی** kizlə+p tutar tayımı = gizlər, gizlədib saxlayar mənim dayçaımı (III, 68), **قينَـــب يَنا يُمشَلِم** kayna+p, yana yumşalım = qaynayıb yenə yumşalaq (I, 433), **كُنكلی كُيُب قانی قُرب** könqli köy+üp, kanı kurı+p = könlü yanıb, qanı quruyub (II, 199).

-ıp *feli bağlama,* **تَكرا اَلـــِب اَكرَلِم** təgrə al+ıp əgrəlim = dövrəyə alıb mühasirə edək (II, 41), **بَـذرَم قِلِب اَقنَلِم** bədhrəm kıl+ıp awnalım = bayram edib ovunaq (I, 293).

-ip *feli bağlama,* **يَتشوُ كَلِـب اُغراق** yetşü kəl+ip oğrak = oğraq gəlib yetişdi (III, 179).

-up *feli bağlama,* **اُرتـَق بُلُب بِلِشدی** ortak bol+up bilişdi = ortaq olub tanışdı (III, 68).

-üp *feli bağlama,* اَتّن تُـــشُب يُكـرالِم attın tüş+üp yügrəlim = atdan düşüb yüyürək (II, 41), تَقى مُنُب قوُى اَرَا يَشماس təwəy mün+üp koy ara yaşmas = dəvəyə minməklə qoyunlar arasında gizlənmək olmaz (III, 60), اُل مَنى كُرُب يَشدى ol məni kör+üp yaşdı = o məni görüb gizləndi (III, 60).

-ibən *feli bağlama,* اَردْمِنى اُكرَنِبَن اِشقا سُرا ərdhəmini ögrən+ibən ışka sura = onun ərdəmini öyrənibən işə tətbiq et (I, 422), بَرجِـن كَذْبَن تَلوُ يُقغا بُلُب قال barçın kedh+ibən təlü yuwğa bolup kal = ipək geyibən dəli və səfeh olub qal (III, 156).

-uban *feli bağlama,* يای بَروُبَن اَركُـزى yay bar+uban ərküzi, aktı akın mundızı = yaz gələndə qarqara və coşğun sellər axdı (I, 160).

-übən *feli bağlama,* اَردَم تِلا اُكرَنين بُلما كُقـاز ərdəm tilə, ögrən+übən bolma küwəz = ərdəm dilə, öyrənibən olma lovğa (I, 285).

-a *feli bağlama,* اَتِل سُقى اَقا تـــــرُوُر Ətil suwı ak+a turur = İtil suyu axaraq gedir, axır, hey axır (I, 141), قيا بُتى ققا تــرُوُر kaya tübi kak+a turur = qaya dibini döyərək durur, hey döyür (I, 141), بَليق تِليم بَقا تُـــرور balık təlim, bak+a turur = balıq çoxdur, baxaraq durur, hey baxır (I, 141),

-ə *feli bağlama,* اَر سُكا اُلتُردى ər sök+ə olturdı = adam dizi üstə oturdu (III, 217).

-u *feli bağlama,* قِلنــو بلسا، قِزِل كَذار kıln+u bilsə, kızıl kedhər = özünü sevdirməyi bacarsa, qızıl, qırmızı paltar geyər (I, 393), يَرانُو بلسا، يَشِل كَذار yaran+u bilsə, yaşıl kedhər = yaranmağı bacarsa, yaşıl paltar geyər **(**I, 393).

-ü *feli bağlama,* كنـــــكل برو يِيمدَنِك könqül ber+ü yaymadınq = könül verib meyl etmədin (III, 231).

-yu *feli bağlama,* تُن كُن تُرُب يغلَيوُ tün kün turup yığla+yu = gecəgündüz durub ağlayaraq (III, 240), كِردى بُدوُن قُسنَيوُ kirdi budhun kasna+yu=xalq içəri girdi titrəşərək (II, 229).

-yü *feli bağlama,* اَرتــَر تَيوُ سَرنـكِل ərtər te+yü səringil = keçər deyə səbr elə (III, 218), كَــلدى اَسِن اَسنَيوُ kəldi əsin əsnə+yü =gəldi əsinti əsərək (II, 229), قـــاذقا تُكَل اُسنَيوُ kadhka tükəl üsnə+yü = düz borana bənzəyərək (II, 229).

-laşu *feli bağlama,* أل مَنِک برلا أق اَتی قِزلَشوُ ol məninq birlə ok attı kız+laş+u = o, ortaya qız qoyaraq mənimlə ox attı (II, 227), أل اَت يَرشدی مَنِک بيلا تَقِشغانلَشوُ ol at yarışdı məninq birlə tawışğan+laş+u=o, dovşandan mərc qoşaraq mənimlə at çapmaqda yarışdı (II, 231), اَنِک برلَه أينادی يَرقلَشوُ anınq birlə oynadı yarık+laş+u = o onunla zirehi girov qoyaraq oyun oynadı (II, 257), أل مَنِک برلا أق اَتّی اَتلَشوُ ol məninq birlə ok attı at+laş+u = o mənimlə girov olaraq ortaya at qoyub ox atdı (II, 231).

-ləşü *feli bağlama,* أل مَنِک برلا أينادی کُکُرجکوُنلَشوُ ol məninq birlə oynadı kökürçgün+ləş+ü = o mənimlə ortaya göyərçin qoyaraq oyun oynadı (II, 231), أل اَنِک برلاجُکان أردی أملَشوُ ol anınq birlə çögən urdı üm+ləş+ü = o onunla şalvarını ortaya qoyaraq çovkan oynadı (I, 278).

-madhıp *feli bağlama,* بُور بُلماذِب سِرکا بُلما bor bol+madhıp sirkə bolma = şərab olmadan sirkə olma (III, 130).

-mədhip *feli bağlama,* تَنکلامَذِب بجماس tənqlə+mədhip bıçmas = yüz ölçmədən bir biçməz (I, 421), يَقِن يَغُق کُرمَذِب نانکنی کُذُور yakın yağuk kör+mədhip nənqni ködhür = yaxını-yavuğu görmədən öz malını görər (III, 27).

-layu *feli bağlama,* تُن کُن تُرُب يغلَيوُ tün kün turup yığ+layu = gecə-gündüz durub ağlayaraq (III, 240), يُمُرلَيُو ارکَنـــن سُوتِن سَغار yumur+layu erkənin sütin sağar = erkəndən toplayaraq südünü sağar (I, 389).

-ləyü *feli bağlama,* کُـردی مَنـی اَملَيوُ kördi məni əm+ləyü = məni sağaldaraq gördü (III, 266), بَقتـــی مَنـکا اِملَيوُ baktı manqa im+ləyü = mənə işarə edərək baxdı (III, 266).

-kən *feli bağlama,* أل کَلُر اَرکان کَردُم ol kəlür ər+kən kördüm = onu gələrkən gördüm (I, 170), أل اَر بَريراَرکان قدِتّی ər barır ər+kən kadıttı = adam gedir ikən qayıtdı (II, 295), مَنکا يَرماق بيرُراَرکان قتنُدی ol manqa yarmak berür ər+kən katrundı =o mənə pul verdiyi an, verirkən bundan vaz keçdi, çəkindi, qaçındı (II, 249).

ə) Köməkçi nitq hissələrinə aid olanlar:

aşnu *qoşma,* **مَن اَندَن اَشنوُ كَلدِم** mən andan aşnu kəldim = mən ondan əvvəl gəldim (I, 188).

burun *qoşma,* **اُل مَندِن بُرُن بَردى** ol məndin burun bardı = o məndən öncə gəldi (I, 397).

basa *qoşma,* **مَن اَندا بَسا كَلدِم** mən anda basa kəldim = mən ondan sonra gəldim (III, 212).

kidin *qoşma,* **اُل اَنى كيدِن اُذغُردى** ol anı kidin odhğardı = o onu xeyli düşündükdən sonra, bir az keçdikdən sonra anladı (I, 265).

sonq *qoşma,* **سَن مَنِک سُنکدا كَل** sən məninq sonqda kəl = sən məndən sonra gəl, arxamca, dalımca gəl (III, 311), **بُو سُوز سُنِکندا اَيغل** bu söz sonqında ayğıl = bu sözdən sonra söylə (III, 311).

içrə *qoşma,* **اَغِزاجِرا اَغوُ سَغدى** ağız içrə ağu sağdı =ağzına zəhər tökdü (III, 298), **كِمـــى اِجِرا اُلدُرُوب** kimi içrə oldurup = gəmi içrə oturub (III, 220).

taba *qoşma,* **قدَش تَبا اِت كِبِى قِينـــكرُو بَقار** kadhaş taba ıt kibi kınqru bakar = qohum-qardaş tərəfə it kimi kəc baxar (III, 27).

tabaru *qoşma,* **اُل مَنِک تَبارُو كَلدى** ol məninq tabaru kəldi = o mənə tərəf gəldi (I, 436).

təgü *qoşma,* **كُنى نِک كُلينا تَكوُ يَغى** küninin qınq külinə təgü yağı = gününün külünə qədər düşmən (günü günüyə düşməndir, hətta birinin külü o birinin gözünə sovrular, III, 221).

bərü *qoşma,* **اَج بَروُكَل** aç, bərü kəl = ey, bəri gəl (I, 110).

üzə *qoşma,* **كَندلَر اُزا جِقتِمِز** kəndlər üzə çıktımız = şəhərlərin üzərinə çıxdıq (I, 353), **تَغار اَشياک اُزا اَرتِلدى** tağar eşyək üzə artıldı = dağarcıq eşşəyin belinə [taraz şəkildə] yükləndi (I, 279).

udhu *qoşma,* **مَن اَننک اُدُو كَلدِم** mən anınq udhu kəldim = mən onun ardınca gəldim (I, 152).

layu *qoşma,* **اَرســـلَن لَيو كُكرَدِم** arslan layu kökrədim = aslan kimi kükrədim (I, 184), **اُترُک اُتُن اُغرى لَيوُ يُزكا بَقـار** oğrı layu yüzgə

bakar = oğru kimi üzə baxar (I, 165), ارژو لـــيوُ اَر اَقار arju layu ər awar = çaqqal kimi adam ovlar (III, 349).

ləyü *qoşma,* سَغرَق تُلوكُزلَيـُو sağrak tolu köz ləyü = sürahi dolu göz kimi (I, 163).

ça *qoşma,* بو اَنِک جا bu anınq ça = bu onun kimi (III, 199).

çə *qoşma,* اُل مَنِک جا ol mənınq çə = o mənim kimi (III, 199).

uçun *qoşma,* سَنِک اُجُن كَلدِم sənınq uçun kəldim = sənin üçün gəldim (I, 143), بُغزى اُجُون مَنكلنُور boğzı uçun mənqlənür = boğazı (qarnı) üçün dən (yem) toplayır (II, 285).

birlə *qoşma,* اَلبلار برلا اُرُشما.بَكلار برلا تُرُشما alplar birlə uruşma, bəglər birlə turuşma = alplar ilə vuruşma, bəylər ilə duruşma, bəhsə girmə (I, 232), اُل اَنِک برلا اَت يَرشدى ol anınq birlə at yarışdı = o onunla at çapmaqda yarışdı (III, 69), قانغ قان برلا يوُماس kanığ kan birlə yumas = qanı qanla yumazlar (III, 157), اُل مَنِک برلا اُبُشدى ol mənınq birlə öpüşdi =o mənimlə öpüşdü (I, 230).

adhın *qoşma,* اَذِن A d h ı n «başqa» mənasında işlənən bir ədatdır [qoşmadır] (I, 143).

adhruk *qoşma,* اَذرُق A d h r u k oğuzca «başqa, ayrı» deməkdir. Digər türklər bu söz əvəzinə «اَذِن adhın» deyirlər. اَذِن كِشى نانكى ئنک سانماس adhın kişi nənqi nənq sanmas = özgəsinin malı mal sayılmaz (I, 162).

ayruk *qoşma,* اَيرُق A y r u k «başqa» mənasında istifadə olunan sözdür. Oğuzca (I, 174).

ayru *qoşma,* اَيرُو A y r u «başqa, elə isə, deyilsə» mənasında bir sözdür. مُونى تيلا مَسا سَن اَيرُو نا كَرَک munu tiləməsə sən ayru nə kərək = bunu deyilsə, başqa nə istəyirsən (I, 184), كُنى بَررَكَيک نِک كوُزندا اَذِن باشى يوُق köni barır keyikninq közində adhın başı yok = düz gedən geyikin gözündən başqa yarası yoxdur (III, 152).

adhnağu *qoşma,* اَجرُب اُزُنک اُشارب / اَغـــرُق اَغراِشِنكنى اَذناغقا يُذُرما اَذناغنى تُذُرما Ağruk ağır işinqni adhnağuka yüdhürmə, Açrup özünq öşərip adhnağunı todhurma = Çox ağır yükünü

başqasına yükləmə, Özünü aclıqdan taqətsiz edib başqasını doyurma (III, 65).

tək *qoşma,* **تَک** t ə k: tək, elə-belə, sadəcə, heç nə istəmədən. **تَک کَلدِم** tək kəldim = bir şey istəməyərək gəldim, heç bir arzum yoxdur, sadəcə gəldim (I, 346).

utru *qoşma,* **اُل مَنکا اُترو تُرُندی** ol manqa utru turundı = o mənə qarşı durdu, qarşı çıxdı (II, 167), **اَنُق اترو تُتسا یُوقا سانماس** anuk utru tutsa yokka sanmas = hazır olan şey qabağa (qarşıya, yəni süfrəyə) qoyulsa, yox sayılmaz (I, 136).

azu *bağlayıcı,* **اُزُوم یِیکِل اَزُو قاغوُن یِیکِل** üzüm yegil, azu kağun yegil = üzüm, yaxud qovun ye (I, 153), **تِلکوموُ تُغدی اَزُو بُریموُ** tilkü mü toğdı, azu böri mü = tülkü doğuldu, yoxsa cavanar (I, 423), **کَلورموُسَن اَزُو بَریرمُوسَن** kəlür mü sən, azu barır mu sən = sən gəlirsən, yoxsa gedirsən (I, 153).

kalı *bağlayıcı,* **کَلسا قلی قُتلُغ یـــای** kəlsə kalı kutluğ yay = gəlsə əgər qutlu yay (I, 148), **جَقَمَق جَقِب اِیقسا قلی اُدنِوُر یُلا** çakmak çakıp ewsə kalı udhınur yula = əgər çaxmaq çaxan tələssə, çırağı söndürər (III, 30), **برکِل تَقی اَزُقلُق قُلســـا قلی اُغرَین** kolsa kalı oğraban vergil takı azukluk = əgər yanına gələn olsa, ona azuqə də verginən (I, 301), **قجســـا قلی قُرتُلوُر** kaçsa, kalı kurtulur = qaçsa, necə qurtular (III, 237), **بوُ سَن بوُ ایشِغ قلی قِلدِنک** bu sən bu ışığ kalı kıldınq = sən bu işi necə etdin (III, 219).

abanq *bağlayıcı,* **اَبَنک سَن بَرسا سَن** abanq sən barsa sən = əgər sən getsən (I, 191), **کَلسا اَبَنـــــک تَرکَنِم** kəlsə abanq tərkənim = gəlsə əgər tərkənim, xaqanım (I, 433), **تُتَرَاَردِم / اَبَنک قُلسام اُدُوبارب سُسِن تـارب** Abanq kolsam, udhı barıp, Tutar ərdim süsin tarıp = Əgər istəsəydim dalınca gedib, Tutardım, qoşununu dağıdıb (I, 398).

çu *ədat,* **بَرماجُو** barma çu = hələ getmə, hər halda getmə (III, 200).

çü *ədat,* **کَل جوُ** kəl çü = gəl, hələ gəl, hər halda gəl (III, 199).

şu *ədat,* **بَرغِل شوُ** barğıl şu = hələ get, getsənə (III, 202).

şü *ədat,* **کَل شوُ** kəl şü = hələ gəl, gəlsənə (III, 202).

ok *ədat,* **بَرغِل اُق** barğıl ok = gedərsən ha, mütləq get (I, 112), **اَمدی بَیا اُق کَلدیم اُق اَیدِم** əmdi ok aydım = elə indicə dedim (I, 112),

baya ok kəldim = bayaq gəldim (I, 112), **أكرَيُكى مُنــدَغ أق** örgəyügi mundağ ok = adət də belədir ki (I, 213), **ياز أق يى** yaz ok ye = ancaq yazda, baharda ye (III, 22).

ök *ədat,* **أل اَرنى أك كَلدُر** ol ərni ök kəldür = o adamın lap özünü gətir (I, 139).

la *ədat,* **أل بَردى لا** ol bardı la = o getdi də bə (III, 203).

lə *ədat,* **أل كَلدى لا** ol kəldi lə = o gəldi də bə (III, 203, onun getməsi, gəlməsi gerçəkləşdi).

takı *ədat,* **تَقى يَرماق بير** takı yarmak ber =yenə pul ver (III, 214), **أل تَقى اَندا** ol takı anda = o da oradadır (III, 214), **ات ين تَقى بكرشور** ət, yin takı bəkrişür = ətlə bədən (hərfən: ət dəxi bədən) bərkiyir (III, 254), **بركِل تَقى اَزُقلُق** bergil takı azukluk =üstəlik, azuqə ver (hərfən: verginən dəxi azuqə, I, 301), **ييرى تــَقى اَغلاق** yeri takı ağlak = yeri də ki şorandır (I, 455), **سِجغان تَقى سِقِرقان** sıçğan takı sıkırkan = siçan və sığırkan (II, 261).

dakı *ədat,* **أيغُــــردَقى تَتلَقا** uyğur dakı tatlaka=uyğurlara dəxi tatlara (I, 466), «Türklər «dəxi» mənasında «**تَقى** takı», oğuzlar «**دَقى** dakı» deyirlər» (II, 206).

yəmə *ədat,* **اِيشيـــن يما قجوُردُم** eşin yəmə kaçurdum = yoldaşını isə qaçırtdım (I, 121), **قذغو يما سَقِلســوُن** kadhğu yəmə sawılsun = qoy qayğı sovulsun (I, 168), **بُذرَج يَمـا قدردى** Budhraç yəmə kudırdı = Budhraç yenə qudurdu (I, 200), **قمِج يَما كُتُرُر تَقى يُک كُتُرسا** təwi yük kötürsə, kamıç yəmə kötürür = dəvə yük götürsə, çömçəni də bərabər götürər (II, 111), **كوُزدَن يراسا، كُنكُل دَن يَما يرار** közdən yırasa, könqüldən yəmə yırar = gözdən iraq olan köüldən də uzaq olar (III, 317), **تِينـــــى يَما أجُكتى** tını yəmə üçükti = səsi yenə qısıldı (II, 144), **يَلقسا يَما ياغ اَذكوُ، كوُيسا يَما كوُن اَذكوُ** yalksa yəmə yağ edhgü, köysə yəmə kün edhgü = bıqsa yenə yağ yaxşıdır, yaxsa yenə gün yaxşıdır (III, 375).

yana *ədat,* **قينَـب يَنا يُمشَلِم** kaynap, yana yumşalım = qaynayıb yenə yumşalaq (I, 432), **اَلــدَب يَنا قجتِمِز** aldap yana kaçtımız= aldadıb yenə qaçdıq (I, 458), **بُلناب يَنا اوُل قجـــــار** bulnap yana

ol kaçar = əsir edib yenə qaçar (I, 130), **يَنا كَلدِم** yana kəldüm = yenə gəldim, təkrar gəldim (III, 167).

yanqıla *ədat,* **أل ايشغ يَنكيلا قِلدى** ol ışığ yanqıla kıldı = o, işi yenidən gördü, təkrar başladı (III, 329) və s.

çak *ədat,* **جَق أل اَتنى تُتغِل** çak ol atnı tutğıl = lap o atın özünü tut (I, 345), **جَق اَمَجنى أرغِل** çak amaçnı urğıl = lap [ta] nişangahı vur (I, 345).

uş *ədat,* **تُغمِش كُنى أش بَتار** toğmış küni uş batar = doğan günəşi bax belə batar (II, 152), **أش مُندَغ قيل** uş mundağ kıl = iştə, belə et (I, 111), **أش كَلدُكُم بُو** uş kəldügüm bu = indicə gəlmişəm, elə gəldiyim budur (I, 111), **اَقــركُزُم أش تَنكِز** akar közüm uş tənqiz = gözüm lap dəniz kimi axar (II, 67).

mat *ədat,* **اَندَغ مَت** andağ mat = məhz belə (I, 337), **تَلِم بَشلَر يُقلديمَــت** təlim başlar yuwıldımat = çox başlar belə yuvarlandı (I, 395), **أتغـالِمَت أغرَشـوُر** utğalımat oğraşur = məhz udmağa çalışır (I, 222), **يَرغالِمَت يُركَشُـــــور** yarğalı mat yörkəşür = məhz yarılaraq bir-birinə sarılır (I, 429).

mət *ədat,* **كُرمَت انِک يُراكى** kürmət anınq yürəgi = onun ürəyi belə cəsurdur (I, 340), **كُجى اَنِنک كَقلديمَــت** küçi anınq kəwildimət =onun gücü belə azaldı (I, 395), **كَلكا لِمَت اِر كِشوُر** kəlgəlimət irkişür = məhz gəlmək üçün toplaşır (I, 340).

ərki *ədat,* **أل كَلِرموُ اَركى** ol kəlirmü ərki = o gəlirmi ki, gəlirmi, görəsən (I, 187).

ərinç *ədat,* **أل بَردى اَرنج** ol ərinç bardı =o bəlkə getdi (III, 384), **أل كَلدى اَرنج** ol kəldi ərinç = o bəlkə gəldi, ola ki gələ (I, 189), **يَنــدى اَرنج أغرَغى** yandı ərinç oğrağı = bəlkə fikrindən vaz keçdi (III, 63).

-mu *ədat,* **بوُ اَتموُ** bu atmu = bu, atmı (III, 204), **بوُ ايتموُ** bu ıtmu =bu, itmi (III, 204), **بَردِنكموُ** bardınqmu = vardınmı, getdinmi (III, 204).

-mü *ədat,* **كَلدِنكموُ** kəldinqmü = gəldinmi (III, 204), **كَلورموُسَن اَزُو بَريرمُوسَن** kəlürmü sən, azu barırmu sən=gəlirsən, yoxsa gedirsən (I, 153), **تِلكوموُ تُغدى اَزُو بُريموُ** tilkü mü toğdı, azu böri mü = tülkü doğuldu, yoxsa cavanar (I, 423), **سَندا يَرماق بار موُ**

səndə yarmak bar mu =səndə pul varmı (III, 149), **اَلــب اَرتُنکا اُلدیمُو** Alp Ər Tonqa öldimü = Alp Ər Tonqa öldümü (I, 115).

yə+mü (**یَه** yəh «yaxşı, bəli» + **مو** mü) *ədat,* **سَن بَرغِل یَمُو** sən barğıl, yəmü = sən get, yaxşımı (III, 30).

ayığ *ədat,* **اَیغ اَذکوُ** ayığ edhgü nənq = nə yaxşı şeydir (I, 149), **اَیغ یَقُز نانک** ayığ yawuz nənq = nə pis şeydir (I, 149).

kədh *ədat,* **کَذ اَت** kədh at = nə yaxşı at (I, 338), **کَذ نانک** kədh nənq =nə yaxşı şey (I, 338).

mə *ədat,* **نا ما یَقُز نانک اُلُ بو** nə mə yawuz nənq ol bu = bu nə qədər pis şeydir (III, 204), **نا ما اَذکوُ کِشی اُل** nə mə edhgü kişi ol =o nə yaxşı adamdır (III, 204).

ap *ədat,* **أب بُواَب اوُل** ap bu, ap ol = bu deyil, o deyil; nə bu, nə o (I, 109).

va *nida,* **وا نا تِیرسَن** va, nə tersən = vay, nə deyirsən, vay olsun sənə! (III, 204).

yu *nida,* **یو** Y u: qadınlar bir şeydən utandıqları zaman deyirlər (III, 205).

awa awa *nida,* İnsan bir şeydən acı duysa, **اَقا اَقا** awa-awa deyər (I, 154). Bu da ərəblərin vaveyla nidasının ekvivalentidir.

əssis *nida,* **اَسِّزاَنِک یکتلِکی** *əssiz* anınq yigitligi = *heyif* onun gəncliyinə! (I, 198).

aç *nida,* **اَج بَروُکَل** aç, bərü kəl = ey, bəri gəl (I, 110).

kı *nida,* **قی بَروُ کَل** kı, bərü kəl = ey, bəri gəl (II, 303).

ay *nida,* **قنجا بَردِنک اَی أغُـل** kança bardınq, ay oğul = hara getdin, ay oğul (I, 142), **تُکر مَنِک سا قمی بلکالَکا اَی** təgür məninq sawı-mı bilgələgə, ay = ey, mənim sözümü bilgələrə yetir! (III, 158).

uva *nida-xitab,* **أوا** uva («hey, filankəs!» deyə birini çağıran adama «buyur» mənasında verilən cavab, I, 113).

iləl *nida-xitab,* **اِلل** iləl (bəylərə, xanlara «əfəndim, əmr edin» mənasında verilən cavab, I, 145).

yah *nida-xitab,* **یاه** yah (bəli, yaxşı mənasında bir sözdür, **اَت تُت** at tut = atı tut deyilən zaman cavab verən şəxs **یاه** yah = yaxşı deyə cavab verir, III, 127).

əwət *nida-xitab,* اَقت əwət «yaxşı, bəli» (yağma, tuxsı və qıpçaq-larda, I, 124).

əvət/əmət *nida-xitab,* اَوَت/اَمَت əvət/əmət (oğuzlarda, I, 124).

yəmət *nida-xitab,* يَمَت *yəmət* (türklərdə, I, 124).

av/ay *nida-xitab,* اَو av (I, 113) və اَی ay (əmr edənin əmrini saya salmamağı bilirən «əh!» kimi bir söz, I, 114) və s.

sak-sak! *nida-xitab,* سَق سَق S a k – s a k: qarovulun, keşikçinin qalanı, atı qoruya bilməsi üçün oyaq qalmasını bildirən söz-dür. «سَق سَق sak-sak! = ayıq-sayıq olun!» deməkdir. Qoçaq və huşyar adama «ار سَق sak ər» deyilir (I, 345).

zak-zak! *nida-xitab,* زَق زَق Z a k – z a k: qoçları kəllələşməyə təhrik edən sözdür (I, 345).

tək! *nida-xitab,* تَک T ə k: تَک تُر tək tur = sus!. Oğuzca (I, 346).

şük tur! *nida-xitab,* شُک Ş ü k: bir susdurma ədatıdır. «Sus!» mənasında türklər «شُک تُر şük tur!» deyirlər (I, 347).

tah-tah *vokativ,* تاه تاه tah-tah (şahini çağırmaq üçün işlənir, III, 127).

çuh-çuh *vokativ,* جوُه جوُه çuh-çuh (atı tərpətmək və azarlamaq üçün çıxarılan səs, III, 127).

kah-kah *vokativ,* کاه کاه kah-kah (köpəyi çağırmaq üçün çıxarılan səs, III, 127).

çək-çək, çilik-çilik *vokativ,* چِک چِک çək-çək (I, 346) və چلِک چلِک çilik-çilik (oğlağı çağırmaq, sürmək üçün deyilir, I, 389).

həç-həç *vokativ,* هَج هَج həç-həç (baş alıb gedən atı yavaşıtmaq üçün deyilir, I, 337).

tuşu-tuşu *vokativ,* تُشوُ تُشوُ tuşu-tuşu (eşşəyi dayandırmaq üçün deyilir, III, 212).

op-op *vokativ,* اُب اُب op-op (eşşəyin ayağı sürüşdükdə deyilir, I, 109).

uş-uş *vokativ,,* اُش اُش uş-uş (öküzü suvaran zaman çıxarılan səs, I, 111).

öp-öp *vokativ,* اوُب اوُب öp-öp (bu söz özünü çox öyən, tərifləyən, lakin dediyini isbat edə bilməyən adam haqqında deyilir, I, 117).

abalı, *modal*, اَبالی A b a l ı: bir şey nadir görülən və nadir tapılan zaman söylənən söz (I, 193), *heyrət* deməkdir.

ayluk-ayluk *modal*, اَیلُق اَیلُق A y l u k - a y l u k: elə-elə (elədir) deməkdir. Oğuzca (I, 174), *şübhəsiz*, *doğrudan* deməkdir.

kürt-kürt *yamsılama*, اَت اَربانی کُرت کُرت ییدی at arpanı kürt kürt yedi = at arpanı xırt-xırt yedi (I, 351).

karç-kurç *yamsılama*, اَر تُرمُزنی قرج قُرج ییدی ər turmuznı karç-kurç yedi = adam xiyarı xart-xurt yedi (I, 352).

buç-buç *yamsılama*, بُــج بُج اُتَرسَمُرکُک buç buç ötər səmürgük = sərçə cik-cik ötər (II, 285).

danq-dunq *yamsılama*, دَنَک دُنَک اَتّی نانک danq dunq etti nənq = danq-dunq səsi çıxaran nəsnə (III, 311).

tanq-tunq *yamsılama*, تَنَک تُنَک اَتّی tanq tunq etti = danq-dunq səsi çıxardı (III, 311).

kağ-kuğ *yamsılama*, قاز قاغ قوُغ اَتّی kaz kağ kuğ etti = qazlar qağ-quğ etdilər, çığırışdılar (III, 136).

sart-surt *yamsılama*, اَنِک اَذا قی سَرت سُرت قِلدی anınq adhakı sart surt kıldı = onun ayağı fart-furt elədi (ayağın yaş ayaq-qabının içində çıxardığı səs, I, 352).

çat-çat *yamsılama*, جَت جَت اُردی çat çat urdu = çat-çat vurdu (I, 336).

tus-tus *yamsılama*, تُس تُس اُردی tus tus urdu = tıp-tıp vurdu (I, 342).

takır-takır *yamsılama*, اَت اَذاقی تَقِر تَقِر اِتّی at adhakı takır takır etti = at ayağı taqqır-taqqır səs çıxartdı (I, 367).

badar-badar *yamsılama*, بَدر بَدر یُکُردی badar badar yügirdi = tıpış-tıpış, apul-apul qaçıb getdi (I, 366).

bar *predikativ*, بار بَقِر یُوق اَلتُّون bar bakır, yok altun = var olan şey misdir, yox olan şey qızıldır (I, 366), قُدُغدا سوُڤ بار اِت بَرنی تَکماس kudhuğda suw bar, ıt burnı təgməs = quyuda su var, ancaq itin burnu yetişmir (I, 377), اَنِک تُتُغی بار anınq tutuğı bar = onun sehri var, o, sehirli, tilsimlidir (I, 375).

yok *predikativ*, کُندا اِرُک یُق بَکدا قِیِق یُق kündə irük yok, bəgdə kıyık yok = günəşdə çat olmaz, bəy də sözündən dönməz (I, 138),

اَسَندا اِیقک یوُق əsəndə əwək yok = sağlıqda tələsmək yoxdur, səhhətlə zarafat olmaz (I, 138), اُل ایشتا جِقِش یوُق ol ışta çıkış yok = o işdə bir çıxar, mənfəət yoxdur (I, 372).

təgül *predikativ*, تَکُل T ə g ü l: deyil. Oğuzca. Bu söz arğuların داغ اُل dağ ol sözündən alınmışdır. Oğuzlar د d hərfini ت t, غ ğ hərfini isə ک g etmiş, الف əlifi isə atmışlar» (I, 392). بوُ آت تَس تَکُل bu at tas təgül=bu at pis deyil (I, 142), بوُ تُراسی ییر تَکُل bu turası yer təgül=bu, durulası yer deyil (II, 83).

dağ, dhağ *predikativ*, داغ، ذاغ D a ğ, d h a ğ: «yox, deyil» mənasındadır. «اُل اَندَغ داغ اُل ol andağ dağ ol = o elə deyil» deməkdir. Oğuzlar bunu arğulardan almış, «ذاغ اُل dağ ol» sözünü təhrif edərək «تَکُل təgül» demişlər. Oğuzlarla arğular qonşudur, dilləri də bir-birinə qarışmışdır» (III, 154).

əməs/ərməs *predikativ*, یَـــــدِم اَسِغ قِلغوُ اَمَس سَن تَقی یَلقار aydım: asığ kılğu əməs, sən takı yalwar = dedim: xeyri yoxdur, istər yüz yalvar (I, 473), تَقی بَدُک اَرسا مَیَقی بَدُک اَرماس təwəy bedük ərsə, mayakı bedük ərməs = dəvə böyük olsa da, qığı böyük olmaz (III, 165), بوُ تُرغو ییر اَرماس bu turğu yer ərməs = bu, durulacaq yer deyil (II, 83).

anq-anq *predikativ*, اَنک A n q: «yox, deyil» deməkdir. Oğuzcadır. Bir şeyi etmək üçün əmr alan adam «اَنک اَنک anq-anq» desə, «yox-yox» deməkdir (I, 114).

Ramiz ƏSKƏR. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğat-it-türk» əsəri üzrə biblioqrafik və qammatik göstəricisi. Bakı, MBM, 2008, 192 səh.

Elmi redaktor
AMEA-nın müxbir üzvü,
Türk Dil Qurumunun fəxri üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor Tofiq HACIYEV

Rəyçilər
professor Hüseyn İSMAYILOV
professor Əzizxan TANRIVERDİ
professor Məmmədəli QIPÇAQ
professor Məhərrəm MƏMMƏDLİ

Ramiz ASKER. Bibliohgraphic and Grammatical indexes for Compendium of the Turkic Dialects by Mahmud al-Kashghari. Baku, MBM, 2008, 192 p.

Edited by
Prof.Dr. Tofik HAJİYEV
C.Member of National Academy
of Sciences of Azerbaijan,
Honorary Member
of Turkish Languages Society

Reviewed by
Prof. Dr. Hüseyn İSMAİLOV
Prof. Dr. Azizkhan TANRIVERDİ
Prof. Dr. Mammedali KIPÇAK
Prof. Dr. Muharrem MAMMEDLİ

Рамиз АСКЕР. Библиографический и грамматический указатель к «Дивану лугат ит-тюрк» Махмуда Кашгарского. Баку, МБМ, 2008, 192 стр.

Научный редактор
чл.-корр. НАН Азербайджана,
почетный член Турецкого
Лингвистического Общества,
профессор Тофик ГАДЖИЕВ

Рецензенты
профессор Гусейн ИСМАИЛОВ
профессор Азизхан ТАНРЫВЕРДИ
профессор Мамедали КЫПЧАК
профессор Мухаррем МАММЕДЛИ

Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları
Dil Araştırmaları Dizisi: 3

Texniki redaktor və dizayner:
ATİLLA
Korrektor: LEYLA, AYLA

Çapa imzalanmışdır: 11 iyul 2008-ci il.
Format: 60x84.
Fiziki çap vərəqi: 12.
Sifariş № 128.
Tiraj: 500 nüsxə.

«MBM» mətbəəsində hazır
diapozitivlərdən istifadə olunmaqla
çap edilmişdir.